

Gjensidig avhengighet i bilaterale grenseforhandlinger

*En komparativ casestudie av norsk-russiske
og japansk-russiske forhandlinger
fra 1991 til 2011*

Magnus T. Stærnes

Masteroppgave i statsvitenskap,
Institutt for statsvitenskap,

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2012

Antall ord: 34 532

Gjensidig avhengighet i bilaterale grenseforhandlinger

*En komparativ casestudie
av norsk-russiske og japansk-russiske
forhandlinger fra 1991 til 2011*

© Magnus T. Stærnes

2012

"Gjensidig avhengighet i bilaterale grenseforhandlinger - En komparativ casestudie av norsk-russiske og japansk-russiske forhandlinger fra 1991 til 2011"

Magnus T. Stærnes

Forsideillustrasjon: Jonny Goldstein (2010): "*Positions Vs. Interests*"

- URL: <http://www.flickr.com/photos/jonnygoldstein/4564003386/>

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

Formålet med studien er å bidra med kunnskap om grunnlaget for å komme til enighet i bilaterale grenseforhandlinger. Nærmere bestemt belyser studien hvilken rolle faktoren gjensidig avhengighet spiller for å unngå stillstand i forhandlinger og komme fram til en løsning. For å undersøke dette benytter jeg en komparativ casestudie som metode med forhandlingene Norge-Russland og Japan-Russland som utvalgte caser. Det teoretiske utgangspunktet er Keohane og Nyes verk om makt og gjensidig avhengighet, samt William Zartman og Maureen Bermans tre forhandlingsfaser: Diagnosefasen, formuleringsfasen og detaljfasen.

Analysen og konklusjonene i studien tyder på at gjensidig avhengighet spiller en rolle i tilfellene Norge-Russland og Japan-Russland for hvorvidt partene har oppnådd løsninger i grenseforhandlingene. Gjensidig avhengighet bidrar først og fremst til å skape et mulighetsrom for løsning. Mulighetsrommet består blant annet av mer stabile stater, økt gjensidig økonomisk potensial og felles interesser samt økt tillit mellom partene. Det skal understrekes at andre faktorer som ikke er undersøkt i denne oppgaven også kan bidra til løsninger, samtidig som antallet caser her begrenser generaliseringsmulighetene i universet av grenseforhandlinger. Likevel er studien en pekepinn på at gjensidig avhengighet kan bidra til grenseforhandlingsløsninger også utover tilfellene Norge-Russland og Japan-Russland.

Forord

Ideen til denne studien ble født våren 2011, da jeg jobbet som studentpraktikant ved den norske ambassaden i Tokyo. Av mange interessante arbeidsoppgaver og temaer vakte grensedisputten mellom Japan og Russland ekstra nysgjerrighet. Under et foredrag om japansk sikkerhetspolitikk ved Temple University en regntung junikveld ble jeg oppmerksom på hvor mange grensedisputter asiatiske land sliter med, sammenlignet med Europa. Med den nylig inngåtte delelinjeavtalen mellom Norge og Russland friskt i minne kan man spørre seg hvorfor noen lykkes med å finne løsninger i grenseforhandlinger der andre mislykkes. Tankene ga inspirasjon til å skrive en masteroppgave om grenseforhandlingene Norge-Russland sammenlignet med Japan-Russland.

Et steg videre på veien var å få en generell oversikt over norske, japanske og russiske perspektiver på utenrikspolitikk. Det norske perspektivet kjenner jeg til gjennom studier i Oslo, mens oppholdet i Tokyo ga et innblikk i det japanske perspektivet. For å forstå det russiske perspektivet dro jeg på utveksling til St. Petersburg våren 2012, der det norske universitetssenteret tilbød gode og lærerike kurs i russisk innenriks- og utenrikspolitikk. Særlig kurset i utenrikspolitikk har hatt betydning for arbeidet med denne oppgaven og var nyttig å ta med seg i bagasjen hjem.

Reisen fra Tokyo via St. Petersburg til Oslo har vært lang og krevende, og den hadde ikke vært mulig å gjennomføre uten råd og støtte underveis. Først og fremst ønsker jeg å takke min veileder, Svein Vigeland Rottem ved Fridtjof Nansens Institutt. Han har gjennom hele skriveprosessen vist engasjement for oppgaven, vært tilgjengelig og kommet med mange gode, konstruktive råd. De presise tilbakemeldingene har vært gull verdt i oppgavearbeidet. En spesiell takk rettes også til min informant, som velvillig stilte opp til intervju og delte av sin kunnskap til tross for at grenseforhandlinger er et noe lukket felt. Dessuten vil jeg gjerne få takke familie og venner som har kommet med nyttige råd og innspill til oppgaven, vært hjelpsomme med å lese korrektur og vært tålmodige med meg gjennom hele arbeidet.

Nå er skriveprosessen kommet til veis ende. Jeg håper at leseren finner studien interessant og utvikler symptomer på fascinasjon for grenseforhandlinger, om enn i noe mindre grad enn hvordan jeg selv er blitt bitt av grenseforhandlingsbasillen.

Oslo, 20.11.12

Magnus T. Stærnes

Innholdsfortegnelse

Del I Innledning	1
1.0 Tema	1
1.1 Problemstilling.....	2
1.2 Teori.....	4
1.3 Metode	4
1.3.1 Hvorfor en komparativ casestudie?	5
1.3.2 Utvelgelse av caser	6
1.3.3 Datatype	8
1.4 Disposisjon	10
Del II Teori	11
2.0 Zartman og Bermans forhandlingsfaser	11
2.1 Gjensidig avhengighet	12
2.1.1 Hva er gjensidig avhengighet?.....	13
2.1.2 Hva er sammenhengen mellom makt og gjensidig avhengighet?.....	15
2.1.3 Hva er kompleks gjensidig avhengighet?	19
2.1.4 Gjensidig avhengighet og bilaterale grenseforhandlinger	23
2.1.5 Konseptualisering og operasjonalisering av gjensidig avhengighet	26
Del III Empiri	30
3.0 Forhandlinger Japan-Russland 1991-2011	30
3.0.1 Det omstridte området	31
3.0.2 Forhandlingenes forløp	31
3.1 Forhandlinger Norge-Russland 1991-2011	41
3.1.1 Hva dreide grensedisputten seg om?	41
3.1.2 Det omstridte området	43
3.1.3 Forhandlingenes forløp	45
3.2 Hvordan passer de norsk-russiske og japansk-russiske grenseforhandlingene med Zartman og Berman?	51

Del IV Analyse	55
4.0 Gjensidig avhengighet: Økonomisk og strategisk	55
4.0.1 Økonomisk gjensidig avhengighet	55
4.0.2 Strategisk gjensidig avhengighet	61
4.1 Gjensidig avhengighet: Symmetrisk eller asymmetrisk?	64
4.1.1 Økonomisk og strategisk (a)symmetri	65
4.2 Kompleks gjensidig avhengighet? Kanaler, sakshierarki og militærets rolle	67
4.2.1 Flerfoldige kanaler	67
4.2.2 Fravær av sakshierarki	69
4.2.3 Militærets rolle	72
4.2.4 Er forutsetningene for kompleks gjensidig avhengighet oppfylt?	74
4.3 Partenes oppfattelse av gjensidig avhengighets rolle i forhandlingene	74
4.3.1 Norge-Russland	75
4.3.2 Japan-Russland	77
Del V Avslutning	79
5.0 Oppsummering av viktigste funn	79
5.1 Oppgavens begrensninger	81
5.2 Videre forskning	82
5.3 Hvorfor er forskning på grensekonflikter interessant?	83
Litteraturliste	86
Tabeller og figurer	
Tabell 1 - Begrepsportefølje gjensidig avhengighet	13
Tabell 2 - Asymmetrisk gjensidig avhengighet og dens anvendelse	17
Tabell 3 - Politiske prosesser forutsatt realisme og kompleks gjensidig avhengighet	21
Figur 1 - Den japansk-russiske grensedisputten	30
Figur 2 - Den norsk-russiske grensedisputten	41
Figur 3 - Kyststatssoner	42
Figur 4 - Delelinja etter 2007-avtalen	49
Figur 5 - Handelsutvikling Norge-Russland i absolutte tall	56
Figur 6 - Handelsutvikling Japan-Russland i absolutte tall	57
Figur 7 - Varesammensetning i japansk-russisk handel	58
Figur 8 - Varesammensetning i norsk-russisk handel	59

Gjensidig avhengighet i bilaterale grenseforhandlinger

En komparativ casestudie av norsk-russiske og japansk-russiske forhandlinger fra 1991 til 2011

Del I Innledning

1.0 Tema

Verdens største land målt i areal, Russland, samt dets forgjenger Sovjetunionen, har historisk sett hatt grensesdisputter med mange av sine naboland. Rivaliseringen mellom Sovjetunionen og USA i perioden 1945-1990 tok mye av fokuset vekk fra bilaterale grensesdisputter med naboene. Ved avslutningen av den kalde krigen kunne man se en ny maktfordeling i verden. En bipolar struktur med et sementert trusselbilde ble erstattet av en unipolar struktur med et fragmentert trusselbilde der USA ble den ledende aktør i verdenssamfunnet. Med den nye maktfordelingen fulgte også et større handlingsrom for endringer av territorialgrenser i det gjenværende Russlands nærområder. De baltiske statene gjenoppsto i kjølvannet av Sovjetunionens kollaps, og nye, selvstendige stater som Hviterussland, Ukraina og en rekke sentralasiatiske republikker så dagens lys.

På samme måte ble handlingsrommet for forhandlinger om fastlåste grensesdisputter mellom Russland og veletablerte nabostater utvidet. Der territorielle uenigheter med nabolandene var knyttet til den kalde krigens dynamikk fra 1945 til 1990, ble forhandlinger om endelige grenser igjen skjøvet opp på den russiske utenrikspolitiske agendaen ved den kalde krigens slutt. En ny atmosfære og et varmere forhandlingsklima ga nye muligheter for endelige løsninger. Disse nye mulighetene kom til syne blant annet i uenigheten mellom Russland og Kina om den endelige grensedragningen mellom de to landene i Asias stillehavsregion, uenigheten mellom Russland og Japan om Sør-Kurilene/The Northern Territories og uenigheten mellom Russland og Norge om en delelinje i Barentshavet. Et

unntak er uenigheten mellom Russland og USA om en delelinje i Beringstredet, der en avtale mellom Sovjetunionen og USA ble inngått allerede i 1990, men den aldri er blitt ratifisert på russisk side (Johansen 2009: 56). I de andre tilfellene skjøt forhandlingene fart. I varierende grad har forhandlingsprosessene i ettertid opplevd stillstand og suksess.

Forhandlingene mellom Norge og Russland om en delelinjeavtale i Barentshavet og forhandlingene mellom Japan og Russland om øygruppen Sør-Kurilene/The Northern Territories har fått vidt ulike utfall. Norge og Russland signerte 15. september 2010 en endelig avtale som fastsatte delelinja i Barentshavet (Jensen 2011: 1). I tilfellet Russland-Japan er man ikke kommet langt på vei, og en løsning i nær fremtid virker noe usannsynlig. Mangelen på enighet har forhindret landene fra å undertegne en endelig fredsavtale etter 2. verdenskrig.

1.1 Problemstilling

Det finnes mange faktorer som kan bidra til å forklare stillstand og suksess i grenseforhandlinger. Blant disse er hvor stort fokus grensedisputtene har i den hjemlige opinionen, der den historiske bakgrunnen også spiller inn, samt hvordan fordelingen av potensielle naturressurser i det omstridte området påvirker forhandlingene. Dessuten kan disputtenes geografiske karakter, som for eksempel hvor stort det omstridte området er og om det består av land eller hav spille en rolle. Individuelle trekk som personlig kjemi mellom forhandlere og strukturelle trekk som for eksempel den geopolitiske konteksten kan også tas med i betraktningen, i tillegg til hvordan folkerettslige føringer og ulike forhandlingsmetoder har innflytelse på hvorvidt grensetvister løses. Det er enormt krevende og overambisiøst å sette seg som mål å kartlegge og forklare alle faktorer som påvirker hvorvidt grenseforhandlinger lykkes. Av plasshensyn vil jeg avgrense til å undersøke hvilken betydning gjensidig avhengighet har for hvorvidt forhandlinger lykkes. Min problemstilling er formulert slik:

”Hvilken rolle spiller gjensidig avhengighet i bilaterale grenseforhandlinger?”

Gjensidig avhengighet er et begrep som i likhet med globalisering er på manges lepper, men som det likevel er uklart hva nøyaktig betyr. Man anvender det ofte uten å ha en

klar formening om hva det egentlig er. Med gjensidig avhengighet menes her gjensidige effekter mellom land, det være seg økonomiske effekter som flyt av varer, personer og tjenester eller strategiske effekter som hvordan landene avhenger av hverandre sikkerhetspolitisk (Keohane og Nye 1989: 8-9). Begrepet forklares nærmere under 2.1.1. For å drøfte problemstillingen analyseres også kun to tilfeller av grenseforhandlinger, henholdsvis Norge-Russland og Japan-Russland. Et interessant fellestrekk ved disse to forhandlingene er at alternative løsninger til en endelig grensefastsettelse ble fremforhandlet på 1970-tallet, mens kun grensetvisten mellom Norge og Russland er blitt endelig avklart etter den kalde krigens slutt. Flere grunner for å behandle akkurat disse to tilfellene utdypes i 1.3.2. Det ville naturlig nok også vært interessant å behandle flere tilfeller, for eksempel ved å sammenligne alle grenseforhandlinger som Russland har med sine naboer. Årsaken til at antall caser ikke er høyere, er at det innenfor lengden av denne studien vil være vanskelig å gi en utførlig og grundig analyse av flere enn to caser. Ut fra hensyn til tid og ressursbruk samt oppgaveomfang fremstår det som en rimelig avveining å begrense denne oppgaven til å sammenligne to forhandlinger.

Videre er den komparative casestudien avgrenset i tid til perioden 1991-2011. Dette er fordi den kalde krigens slutt som strukturell årsak til forhandlingsutfall ga andre forutsetninger og ny giv til videre forhandlinger mellom Norge og Russland på den ene siden, og Japan og Russland på den andre. I tilfellet Norge-Russland viser tidligere studier at strukturelle årsaker, som avslutningen av den kalde krigen, sto sentralt for en endelig løsning i 2010 der dette ikke var mulig i 1978 da Gråsonavtalen ble inngått (Holsbø 2011: 101)

Under den kalde krigen uttalte den daværende sovjetiske leder Nikita Khrustsjev at "...the case of international tension is like a cabbage. If you tear off the leaves one by one, you come to the heart. And the heart of this matter is U.S.-Soviet relations" (gjengitt i Kimura 2008: 141). Slik sitatet antyder, viser tidligere forskning at Sovjetunionens utenrikspolitiske hovedanliggende under den kalde krigen ikke var å komme til enighet med sine naboer om presise grenselinjer, men derimot å fokusere på supermaktrivaliseringen med USA. Her fremstår det derfor som fruktbart å fokusere på tida etter den kalde krigens slutt, da raske geopolitiske omskiftninger ga en ny kurs innen internasjonal politikk.

1.2 Teori

Det teoretiske utgangspunktet i studien er Keohane og Nyes verk om makt og gjensidig avhengighet (Keohane og Nye 1977). Keohane og Nye tilhører en liberal tradisjon i den forstand at økonomisk samkvem og gjensidig avhengighet mellom stater regnes for å ha en innvirkning på fred og stabilitet (Dunne 2005: 187). Dette står i motsetning til et realistisk syn om at samarbeid ikke kan eliminere den dominerende logikken omkring sikkerhet (Mearsheimer 2001: 53). Dessuten kan utvikling av relativt tettere forbindelser mellom enkelte land enn andre føre til ulikhet og konflikt (Lamy 2005: 220). I denne oppgaven velger jeg å benytte teorien om gjensidig avhengighet fordi jeg ønsker å forstå hvordan økonomiske og strategiske effekter påvirker staters atferd. Dessuten anvender jeg William Zartman og Maureen Bermans tre forhandlingsfaser for å strukturere empirien. Disse fasene er diagnosefasen, formuleringsfasen og detaljfasen. En kort redegjørelse for forhandlingsfasene kommer i del II av oppgaven, etterfulgt av en detaljert diskusjon av gjensidig avhengighet. Diskusjonen av gjensidig avhengighet inkluderer en oppdeling av begrepet i mindre bestanddeler, samt hvordan gjensidig avhengighet kan kobles til maktbalanse og bilaterale grenseforhandlinger.

1.3 Metode

For å belyse problemstillingen som jeg her har formulert, anvendes en komparativ casestudie som metode. Casestudier er en omfattende forskningsstrategi som dekker metodeaspektene begrunnelse for design, datainnsamlingsteknikker og tilnærminger til dataanalyse (Yin 2003: 14). En forutsetning for studiers etterprøvbarehet er å være åpen om hvilke metodiske valg som er gjort samt hvordan metodevalgene har innflytelse på konklusjonene som trekkes. I dette underkapittelet gjennomgår jeg derfor metoden som benyttes. Først forklarer jeg hvorfor en komparativ casestudie er valgt og hvilke begrensninger som hefter ved valget, før jeg grunngir valget av Norge-Russland og Japan-Russland som utvalgte caser. Deretter følger en oversikt over hvilke datatyper som er benyttet i studien før jeg kort gjør rede for den videre disposisjonen av oppgaven.

1.3.1 Hvorfor en komparativ casestudie?

I artikkelen "The Comparable-cases strategy in comparative research" fra 1975 ga Arend Lijphart en definisjon av komparativ metode. Med en komparativ casestudie menes her en studie der metoden for å teste empiriske forhold mellom variabler følger den samme logikken som i statistisk metode, men der casene som inkluderes blir valgt på en slik måte at de maksimerer de uavhengige variabelenes varians og minimerer kontrollvariablenes varians (Lijphart 1975: 164).

I denne studien av bilaterale grenseforhandlinger er casene Norge-Russland og Japan-Russland valgt ut på en tilsvarende måte: Variansen i verdien på den uavhengige variabelen gjensidig avhengighet maksimeres, det vil si at antakelsen er lav grad av gjensidig avhengighet i den ene casen sett opp mot høy grad i den andre. Jeg antar at graden av gjensidig avhengighet er lav i tilfellet Japan-Russland og høy i tilfellet Norge-Russland, og at gjensidig avhengighet dermed kan ha vært en bidragsytende løsningsfaktor i det norsk-russiske tilfellet. Samtidig skal alle andre mulige faktorer som påvirker forhandlingsutfall ideelt sett være så like som mulige. Denne forutsetningen anvendt på en sammenligning av norsk-russiske og japansk-russiske forhandlinger er ikke åpenbar, og er gjenstand for nærmere diskusjon under 1.3.2 der jeg utdypet likheter og ulikheter mellom tilfellene.

Hvilke fordeler og begrensninger gir komparativ metode i denne studien? For det første gir en komparativ casestudie betydelige analytiske fordeler i forhold til en enkel casestudie. Disse fordelene er bedre muligheter for generalisering av resultatene (Yin 2003: 53), med fravær av frykt for at en case er for unik til å fortelle oss noe mer om universet forøvrig. En begrensning ved den komparative metoden er imidlertid at konteksten for de to casene vil være ulik, noe som kan gjøre det vanskelig å komme fram til felles konklusjoner om begge to (ibid). De norsk-russiske og japansk-russiske forhandlingene skiller seg fra hverandre på vesentlige områder som disputtenes geografiske karakter og historiske bakgrunn. Om man til tross for ulikheter mellom casene kommer fram til felles konklusjoner, utvides de eksterne generaliseringsmulighetene sammenlignet med en enkel casestudie. Utsiktene til at felles konklusjoner i tilfellene Norge-Russland og Japan-Russland kan nås gjør at jeg i denne studien velger å benytte en komparativ casestudie framfor en enkel casestudie.

Med tanke på generaliseringsmuligheter er det klart at et komparativt design som har "more than two cases will produce an even stronger effect" (ibid: 54). Det er liten tvil om at et design der for eksempel alle Russlands grenseforhandlinger er tatt med, er interessant og kan

produsere lettere generaliserbare resultater om løsningsfaktorer i grenseforhandlinger enn et design begrenset til to tilfeller. Russland har siden 1990-tallet skrevet under 14 grenseavtaler med naboer (Moe, Fjærtøft og Øverland 2011: 153) i tillegg til at flere grenser står uavklarte. Delvis grunnet begrensningen ved at grenseforhandlinger står i ulike kontekster velger jeg likevel her et design med kun to grenseforhandlingstilfeller. En annen begrunnelse er som nevnt i 1.1 at det innenfor lengden av denne studien vil være vanskelig å gi en utførlig og grundig analyse av flere enn to tilfeller.

1.3.2 Utvelgelse av caser

Selv om de norsk-russiske og japansk-russiske forhandlingene skiller seg fra hverandre på vesentlige områder, finnes det samtidig som tidligere nevnt også flere interessante likhetstrekk mellom forhandlingene Norge-Russland og Japan-Russland. Et sentralt likhetstrekk er at alternative løsninger til en endelig grensefastsettelse ble fremforhandlet på slutten av 1970-tallet. Da ble både Japan og Norge enig med Russland om en avtale som innebar felles fiskeri- og ressursforvaltning i de omstridte områdene, uten at dette innebar en endelig avklaring av jurisdiksjon.

Norge og Russland inngikk Gråsonavtalen i 1978. Avtalen var et praktisk verktøy og kontrollinstrument for ressursforvaltning i et begrenset område av Barentshavet, og den ble inntil 30. juni 2010 forlenget med et år av gangen (Jensen 2011: 5). Med delelinjeavtalen av 2010 er Gråsonavtalen blitt overflødig. Japan og Russland inngikk 19. mai 1978 en midlertidig avtale om fiskerettigheter i havområdene rundt deres omstridte øyer (Mayer 1980: 95). Artikkel 1 av avtalen går langt i å akseptere Sovjetunionens standpunkt i grensetvisten angående øyene, mens artikkel 8 skaper tvetydighet angående territorialspørsmålet ved å skille fiskeriavtalen fra spørsmål om land. Japan godtok gjennom avtalen om felles utviklingszone de facto tilstedeværelse av Sovjetunionens jurisdiksjon over det omstridte området, men beholdt samtidig sitt offisielle standpunkt i grensetvisten angående øyene (Koo 2009: 176).

Et annet likhetstrekk mellom casene er at Russland i begge tilfeller har behov for naboens kompetanse for å utnytte petroleumsressurser til sjøs, som møtet mellom Statoil-sjef Helge Lund og president Putin i mai 2012 der partene diskuterte mulighetene for samarbeid mellom Statoil og Gazprom på Shtokmanfeltet er et eksempel på (Kremlin 2012a:

URL). På samme vis har det japanske petroleumsselskapet Sodeco samarbeidet med blant annet Rosneft på Sakhalin-1 i Okhotskhavet siden 1996. Sakhalin-1 er det første store russiske olje- og gassprosjektet til havs som ble iverksatt med delt eierskap (Rosneft 2012: URL). Planene for utbygging på Shtokmannfeltet er imidlertid blitt lagt på is, og Statoil trakk seg ut av prosjektet i august 2012 (DN 2012: URL).

Samtidig finnes det en åpenbar forskjell, hvilket er at disputten mellom Norge og Russland utelukkende har dreid seg om kontinentalsokkel og økonomiske soner til havs, mens disputten mellom Japan og Russland først og fremst dreier seg om øyer, til dels med fast befolkning. Tatt i betraktning disputtenes ulikhet anvender jeg derfor i denne studien begrepet "grenseforhandlinger", og ikke begrepet "territorialforhandlinger". Dette er fordi begrepet "territorialforhandlinger" kan oppfattes å referere til fastsettelse av grense mellom staters territorier, der de nyter full suverenitet. En stats suverene territorium er imidlertid utover fra kystens grunnlinjer begrenset til territorialfarvannets yttergrense, 12 nautiske mil fra land (Moe, Fjærtøft og Øverland 2011: 147). I forbindelse med omtale av avgrensning av kontinentalsokkel eller eksklusiv økonomisk sone, der statene har enkelte, folkerettslig definerte suverene rettigheter, men ikke full suverenitet, vil det dermed være uheldig å snakke om territorialforhandlinger. Det mer nøytrale begrepet grenseforhandlinger kan derimot gjelde avgrensning av kontinentalsokkel eller alle kyststatssoner på den ene siden, som i det norsk-russiske tilfellet, eller avgrensning av territorium som i det japansk-russiske tilfellet.

En annen forskjell er den historiske bakgrunnen for disputten. Norge og Russland har levd i fred med hverandre i nærmere 1000 år, mens krig og mistenksomhet har preget forholdet mellom Japan og Russland. Den lave gjensidige sympatien i landene kan delvis forklares av minnet fra krigene i 1904-05 og 1945 (Trenin 2002: 216). Landene er teknisk sett fremdeles i krig med hverandre. Til tross for å være naboer har Russland og Japan stått langt fra hverandre i tankegang. For Tokyo har Russland vært en europeisk stat, mens for Moskva har Japan vært langt borte i Det fjerne østen (Chugrov 2005: 114). I den videre analysen av gjensidig avhengighet kan det derfor være vel verdt å huske at den historiske bakgrunnen for disputtene kan være en bidragsytende faktor for å forklare hvorvidt forhandlingene har lyktes. En historie preget av krig er likevel ingen avgjørende faktor for grad av suksess i grenseforhandlinger. Dersom så var tilfellet ville få av Europas grenser vært avklart og preget av stabilitet i dag.

Det er også grunnlag for å hevde at forhandlinger om øyer på den ene siden og områder til havs på den andre ikke utelukker grenseforhandlingene Norge-Russland og Japan-

Russland som to sammenlignbare tilfeller i denne studien. Dette er fordi empirien viser at forskjellen på land og hav heller ikke er en avgjørende faktor for hvorvidt forhandlinger lykkes. Russland og Japan har tidligere vært i forhandlinger om land, både med hverandre og tredjestater, som har lyktes. Landene inngikk Shimoda-avtalen i 1855, og senere forhandlinger om endring av grensene i 1875 og 1905 brakte også enighet (MOFA og MID 1992a: URL). Etter Sovjetunionens fall har som tidligere nevnt Russland inngått en rekke grenseavtaler, der åtte avtaler til lands i tillegg til den maritime avgrensingsavtalen med Norge er fullført etter årtusenskiftet (Moe, Fjærtøft og Øverland 2011: 153). Samtidig har Russland fremdeles uavklarte grenser til havs med sentralasiatiske land i Kaspiahavet (Johansen 2009: 71), USA i Beringstredet (ibid: 56) og potensielt overlappende kontinentalsokkelkrav med Danmark og Canada i Polhavet (Ménage 2012: 19).

Norge er derimot ikke lengre i uavklarte forhandlinger om verken land eller hav, selv om ulike tolkninger av Svalbardtraktaten av 1920 gir ulike svar på hvilke rettigheter Norge har i norsk økonomisk sone og på kontinentalsokkelen rundt øygruppa. Norge påberoper seg fulle rettigheter til å utnytte naturressurser og utøve jurisdiksjon i fiskevernsonen rundt Svalbard på linje med rettighetene i Norges eksklusive økonomiske sone ellers (Pedersen 2009: 68). Russlands posisjon er at Svalbardtraktaten ikke kun gjelder på land, men også i fiskevernsonen (ibid: 69), hvilket gir alle parter av traktaten lik rett til utnyttelse av naturressurser. Norge stadfester også at fiskevernsonen har paralleller utenlands og dermed ikke er en norsk særkonstruksjon. Denne slutningen er trukket på grunnlag av at "(...) En lang rekke stater har valgt å ha forskjellige typer soner framfor fulle økonomiske soner (...)" (Regjeringen 2005a: URL). Frankrike trekkes fram som eksempel ettersom landet har opprettet en økologisk vernesone i Middelhavet, istedenfor en eksklusiv økonomisk sone.

1.3.3 Datatype

Både primærkilder og sekundærkilder er viktige datatyper i denne studien. Av primærkilder er dokumentundersøkelser av selve forhandlingsnotatene fra lukkede dører svært interessant. En slik undersøkelse kunne dessverre ikke utføres, ettersom disse forhandlingsdokumentene fra de norsk-russiske og japansk-russiske grenseforhandlingene etter den kalde krigens slutt fremdeles er klassifisert. Andre forhandlingsdokumenter åpne for offentlig innsyn som "joint declarations", altså felles toppmøtedokumenter/uttalelser fra

forhandlingene mellom statene er imidlertid viktige primærkilder i denne studien. Jeg anvender også partenes taler og andre offentlige uttalelser for å belyse oppgavens tema. Disse offentlig tilgjengelige dokumentene fra regjeringsskilder er bærebjelken i datatilfanget. Nettsidene til blant annet den norske regjeringen (www.regjeringen.no), den russiske presidenten (www.kremlin.ru) og det japanske utenriksministeriet (www.mofa.go.jp) er blitt flittig anvendt for å dekke behovet for toppmøtedokumenter, taler og andre uttalelser. Ved å anvende disse dokumentene sammenlignet med graderte dokumenter blir det dessuten enklere for senere forskning å etterprøve resultatene. Etterprøvbareheten er et tegn på god reliabilitet i oppgaven.

Semistrukturerte dybdeintervjuer av personer som har kunnskap om forhandlingene er en god mulighet for å skaffe til veie primærdata, men det skal understrekes at grenseforhandlinger er et lukket felt. Likevel fikk jeg ett dybdeintervju med en informant som ønsket å være fullstendig anonym. Jeg sendte også ut flere forespørsler til andre om intervju, uten at disse ble besvart. Siden dybdeintervjuer her har vist seg vanskelig å gjennomføre blir intervjuet i denne oppgaven kun å regne som et lite supplement. Videre belyses studiens tematikk av kvantitative undersøkelser representert ved handelsstatistikk og statistikk for forsvarsutgifter i tillegg til den kvalitative undersøkelsen av offentlige dokumenter. Casestudier er ikke ensbetydende med kvalitativ forskning, men kan derimot være basert på enhver sammensetning av kvantitative og kvalitative undersøkelser (Yin 2003: 15).

Av sentrale sekundærkilder jeg har anvendt er bøker og artikler. Disse har vært viktige både for å bygge et teoretisk fundament samt for å belyse empirien i oppgaven. Det finnes et stort tilfang av litteratur om gjensidig avhengighet og forhandlingsteori. Dessuten er empirien i forhandlingene mellom Norge og Russland på den ene siden og Japan og Russland på den andre godt dekket av en rekke forfattere. Særlig i det japansk-russiske tilfellet finnes mye litteratur. Samtidig er det verdt å merke seg at i norsk- og engelskspråklige bøker og artikler som jeg har funnet og anvendt er det flere japanske og norske forskere enn russiske som har skrevet om forhandlingene. Dette kan medføre en skjevhet i hvordan forhandlingene er framstilt.

1.4 Disposisjon

Med bakgrunn i disse innledende betraktningene er oppgaven videre strukturert med en teoridel, en empiridel, en analysedel og en avslutningsdel. I teoridelen tar jeg først for meg Zartman og Bermans forhandlingsfaser, som anvendes i strukturingsøyemed for studiens empiridel. Etter en kort redegjørelse for forhandlingsfasene vender jeg så blikket mot Keohane og Nyes verk om makt og gjensidig avhengighet, som utgjør den teoretiske hovedkjernen. Teoridelen avsluttes med konseptualisering og operasjonalisering av gjensidig avhengighet for videre anvendelse i analysedelen. Det empiriske bakgrunnskapittelet beskriver så de japansk-russiske forhandlingene før jeg går over til å fokusere på de norsk-russiske forhandlingene. I denne delen er det verdt å legge merke til hvilke likheter og forskjeller som har preget forhandlingene. Analysedelen inneholder undersøkelser av hvordan gjensidig avhengighet har hatt innflytelse på de norsk-russiske og japansk-russiske forhandlingene, og i denne delen trekkes også ny empiri inn. Avslutningsvis oppsummerer jeg hovedfunnene presentert i denne studien og tilføyer samtidig bemerkninger om studiens begrensninger, videre forskning og hvorfor forskning på grensekonflikter er interessant.

Del II Teori

2.0 Zartman og Bermans forhandlingsfaser

Med verket "The Practical Negotiator" innførte Zartman og Berman i 1982 en ny modell i studiet av forhandlinger. Modellen beskriver hvordan en forhandlingsprosess foregår ved å dele prosessen inn i tre ulike forhandlingsfaser (Zartman og Berman 1982: 9). De tre fasene er diagnosefasen (the diagnostic phase) (ibid: 42), formuleringsfasen (the formula phase) (ibid: 87) og detaljfasen (the detail phase) (ibid: 147).

Med diagnosefasen (the diagnostic phase) mener Zartman og Berman den innledende fasen av en forhandlingsprosess der partene i en sak bestemmer seg for å utforske muligheten for forhandlinger (Zartman og Berman 1982: 42). Beslutningen om utforskning kan komme ved at en part er av den oppfatning at det er passende å løse et gitt problem gjennom forhandling, og klarer å overbevise motparten om det samme (ibid: 81). Navnet "diagnosefasen" er dekkende fordi man undersøker hva som er problemet, før man stiller en diagnose av hva som er galt (ibid: 83). Diagnosefasen krever ofte flere års anstrengelser, og det er vanskelig å stadfeste nøyaktig tidspunktet for når diagnosefasen starter (ibid: 42). Samtidig gir gjerne ikke fasens forhandlingsforberedelser umiddelbar suksess. Likevel er forberedelsene sentrale for å løse et sovende problem som på et eller annet tidspunkt igjen blir aktuelt. Gode eksempler på slike problemer er uløste temaer fra krig eller uenighet om grensedragning (ibid: 82), som er dekkende for henholdsvis de japansk-russiske og norsk-russiske grenseforhandlingene.

Etter at diagnosen er stilt er det naturlig å foreslå ulike midler for å løse problemet. Denne fasen kaller Zartman og Berman for formuleringsfasen (the formula phase) (ibid: 87). Diagnosefasen går over til formuleringsfasen idet partene når et seriøsitetvendepunkt (Turning Point of Seriousness) (ibid). Dette vendepunktet kjennetegnes av partenes oppfattelse av motpartens villighet til å ofre noe for å vinne noe annet framfor å vinne eller tape alt gjennom forhandlingsbrudd. Formuleringsfasen starter ikke med mindre man anser motparten for villig til både å ta og gi, både gjøre innrømmelser og motta (ibid).

Med vendepunktet starter arbeidet med å formulere løsninger. Det er to ulike framgangsmåter for å komme til en løsning. Den første er den induktive metoden, som setter sammen avtalen bit for bit gjennom gjensidige kompromisser og innrømmelser. Den andre er

den deduktive metoden, som først skaper et rammeverk av generelle prinsipper om hvordan uenighetene kan løses, for deretter å jobbe med de detaljene som er nødvendige for å sette i verk avtalen (Zartman og Berman 1982: 89). Den deduktive metoden basert på et avtaleformular er ofte anvendt under vellykkede forhandlinger og er vanligvis å foretrekke siden et rammeverk av prinsipper gir struktur og konsistens til enighet om detaljer (ibid: 93). Et avtaleformular har tre kjennetegn. Disse er at det eksisterer et felles syn på konflikten, en felles struktur av løsningsreferanser samt et felles anvendbart rettskriterium (ibid: 95). Dessuten er metoden med på å tegne et positivt, kreativt bilde av forhandlinger framfor et bilde av innrømmelser og kompromiss. Her er det interessant å legge merke til i empiridelen hvorvidt de norsk-russiske og japansk-russiske forandlingene skiller seg fra hverandre på hvilken framgangsmåte som er valgt i forhandlingene.

Med detaljfasen menes fasen der partene kommer til overensstemmelse om detaljene i en endelig forhandlingsløsning. Detaljfasen nås når et avtaleformular som sørger for retningslinjer for detaljløsninger er klart (ibid: 147). Under detaljfasen testes formularet ved hvorvidt partene kommer til enighet om detaljene og når en endelig løsning. Dette er en prøve- og feile-øvelse. Dersom partene ikke kommer til detaljenighet er det ofte nødvendig å gå et steg tilbake til formuleringsfasen for å skape et mer akseptabelt rammeverk (ibid). Det kan ta tid å bli enig om detaljer. Å gjøre opp om detaljene er ofte den mest komplekse delen av en forhandlingsprosess og kan ikke dekkes av en enkelt modell. Derimot kommer retningslinjene for detaljforhandlinger fra en rekke ulike, overlappende tilnærminger (ibid: 149).

2.1 Gjensidig avhengighet

Boka "Power and Interdependence" av Robert Keohane og Joseph Nye jr. skapte stor debatt da den kom ut i 1977, og stimulerer fremdeles til diskusjon. Deres verk om forholdet mellom makt og gjensidig avhengighet inkluderer trekk fra både realisme og liberalisme som teoretisk utgangspunkt for hvordan maktforhold innen internasjonal politikk kan forstås.

Første del av dette underkapittelet redegjør for hva som menes med gjensidig avhengighet, samt hvordan begrepet gjensidig avhengighet kan forstås som bygd opp av fire mindre bestanddeler som kan kombineres i en firefeltstabell. Disse bestanddelene er, som vist nedenfor i tabell 1, økonomisk gjensidig avhengighet og strategisk gjensidig avhengighet på

den ene siden, og symmetrisk gjensidig avhengighet og asymmetrisk gjensidig avhengighet på den andre.

Tabell 1 - Begrepsportefølje gjensidig avhengighet

	Økonomisk gjensidig avhengighet	Strategisk gjensidig avhengighet
Symmetrisk gjensidig avhengighet	Felt 1	Felt 2
Asymmetrisk gjensidig avhengighet	Felt 3	Felt 4

For å gi en forståelse av hvordan gjensidig avhengighet kan knyttes til begrepet makt, beholder jeg i andre del av underkapittelet kombinasjonen strategisk asymmetrisk gjensidig avhengighet (felt 4). Videre deles kombinasjonen økonomisk asymmetrisk gjensidig avhengighet (felt 3) opp i to mindre deler: Ikke-militær sensitiv asymmetrisk gjensidig avhengighet samt ikke-militær sårbar asymmetrisk gjensidig avhengighet.

Deretter forklarer jeg i tredje del hvordan idealtypen kompleks gjensidig avhengighet (complex interdependence) kan forstås som et alternativt teoretisk byggverk til realisme og liberalisme, mens fjerde del inneholder en diskusjon av hvordan teorien om gjensidig avhengighet kan bidra til kunnskap om bilaterale grenseforhandlinger. I underkapittelets siste del konseptualiserer og operasjonaliserer jeg gjensidig avhengighet og forklarer hvordan begrepsporteføljen knyttet til gjensidig avhengighet skal strukturere analysen.

2.1.1 Hva er gjensidig avhengighet?

Med avhengighet menes det å være i en tilstand som blir bestemt eller sterkt påvirket av ytre krefter. Gjensidig avhengighet i internasjonal politikk er definert som "situations characterized by reciprocal effects among countries or among actors in different countries" (Keohane og Nye 1977: 8). Altså kjennetegnes gjensidig avhengighet i internasjonal politikk av gjensidige effekter mellom land eller mellom aktører i ulike land.

Hvilke gjensidige effekter er det egentlig snakk om? Keohane og Nye nevner transaksjoner som flyt av penger, varer, folk og tjenester over landegrenser. Samtidig går det et skille mellom det å være innbyrdes forbundet og å være gjensidig avhengig. Hvorvidt to land er innbyrdes forbundet eller gjensidig avhengige av hverandre kommer an på i hvilken grad transaksjonene er kostbare å avbryte. Land som handler med olje er tilbøyelige til å være

mer gjensidig avhengig av hverandre enn land som handler med parfyme (Keohane og Nye 1977: 9). De sistnevnte er i større grad innbyrdes forbundet.

Gjensidige effekter som flyt av penger, varer, folk og tjenester er typiske eksempler på den første bestanddelen av gjensidig avhengighet, nemlig økonomisk gjensidig avhengighet. Men gjensidig avhengighet er ikke kun av økonomisk art. Tvert imot poengterer Keohane og Nye at strategisk gjensidig avhengighet er like relevant som økonomisk gjensidig avhengighet, siden konseptet ellers ville vært analytisk relevant kun om man la et modernistisk verdenssyn til grunn med få militære trusler og lavt konfliktnivå (Keohane og Nye 2012: 8).

Strategisk gjensidig avhengighet er dermed den andre bestanddelen av gjensidig avhengighet. Med strategisk gjensidig avhengighet menes gjensidig avhengighet av sikkerhetspolitisk art. Dette kan for eksempel innebære samarbeid innad i en militærallianse for å skaffe til veie økt sikkerhet blant medlemmene, eller to fienders gjensidige våpenkappløp eksemplifisert gjennom det tidligere strategisk gjensidige avhengighetsforholdet mellom USA og Sovjetunionen (Keohane og Nye 1989: 9) med utspring i deres gjensidige trussel om atomkrig. Strategisk gjensidig avhengighet som ikke involverer samarbeid kan forøvrig like gjerne omtales som strategisk gjensidig konsekvens, ettersom to fiender som interagerer på bakgrunn av å være avhengige av hverandre interagerer med motparten som en konsekvens av dennes handlinger.

Det er to interessante aspekter ved konsekvensforholdet mellom USA og Sovjetunionen. For det første viser dette konsekvensforholdet at gjensidig avhengighet ikke er begrenset til å dreie seg om gjensidig nytte. Et kjennetegn ved gjensidig avhengighet er at kostnader er involvert, siden gjensidig avhengighet legger begrensninger på autonomi (Keohane og Nye 2012: 8). Dermed er det umulig å si sikkert teoretisk hvorvidt nytten av gjensidig avhengighet overstiger kostnadene. Dette avhenger av aktørenes verdsettelse av det gjensidige avhengighetsforholdet. Mangel på verdsettelse er lettest å få øye på i strategisk gjensidige konsekvensforhold mellom rivaler slik som i eksempelet USA-Sovjetunionen, men kan også være tilfellet i avhengighetsforhold av økonomisk art. Et eksempel er hvorvidt handel mellom rike industriland og utviklingsland er gjensidig nyttig eller snarere utnyttning (Keohane og Nye 1989: 9).

For det andre var forholdet mellom USA og Sovjetunionen preget av at supermaktene var nokså jevnbyrdige militært, særlig sett i lys av landenes antatte andreslagsevne i en eventuell atomkrig. Andreslagsevnen innebar at begge kunne gjengjelde et atomangrep med

eget atomangrep, og dermed forårsake gjensidig ødeleggelse (mutual assured destruction, MAD) (Keohane og Nye 2012: xxxi). Med andre ord hadde USA og Sovjetunionen, til tross for variasjon i maktforhold, tilnærmet like strategiske evner. De var symmetrisk gjensidig avhengige av hverandre.

Symmetrisk gjensidig avhengighet er en tredje bestanddel av gjensidig avhengighet. Med symmetrisk gjensidig avhengighet menes at to parter i et gjensidig avhengighetsforhold er omtrent like avhengige av hverandre, altså "*evenly balanced mutual dependence*" (ibid: 9). Et interessant poeng er at symmetrisk gjensidig avhengighet skaper lite grobunn for makt og innflytelse for den ene parten overfor den andre i et gjensidig avhengighetsforhold, siden begge er forholdsvis like. Med makt menes her "the ability of an actor to get others to do something they otherwise would not do" (ibid: 10). For å knytte begrepet maktbalanse til gjensidig avhengighet må vi derfor vende oss til den fjerde bestanddelen av gjensidig avhengighet, som er asymmetrisk gjensidig avhengighet.

Med asymmetrisk gjensidig avhengighet menes at det finnes asymmetri eller skjevheter i et gjensidig avhengighetsforhold. Det betyr at en part er mer avhengig av forholdet enn den andre, A trenger B mer enn B trenger A (Touval 2000: 157). For den mer avhengige parten medfører det derfor større konsekvenser å avbryte forholdet. Den minst avhengige parten kan omsette denne asymmetrien til makt i forhandlinger om en spesifikk sak mellom partene, eller påvirke andre saker (Keohane og Nye 2012: 9). Asymmetrisk gjensidig avhengighet kan derfor spille en rolle i internasjonale forhandlingsprosesser, der asymmetri som maktkilde (Keohane og Nye 1989: 11) deler ut forhandlingskort til partene som de ikke ville hatt ved en tilnærmet symmetrisk situasjon.

2.1.2 Hva er sammenhengen mellom makt og gjensidig avhengighet?

For å klargjøre hvilken rolle makt spiller i asymmetrisk gjensidige avhengighetsforhold, trekker Keohane og Nye på begrepene sensitivitet (sensitivity) og sårbarhet (vulnerability) (Keohane og Nye 2012: 10). Det skal understrekes at begrepene kan oppfattes som noe overlappende. En av de viktigste forskjellene som jeg ønsker å få fram er likevel at sensitivitet gjelder en statisk situasjon uten reaksjon på ytre påvirkninger, mens sårbarhet gjelder en dynamisk situasjon der reaksjon på ytre påvirkninger er inkludert.

Med sensitivitet mener Keohane og Nye graden av påvirkning på et gitt politisk rammeverk, der rammeverket forblir uforandret. Hvor raskt fører endringer i ett land til kostbare endringer i et annet, og hvor høye er kostnadene? Et økonomisk eksempel på sensitiv gjensidig avhengighet er hvordan USA, Japan og Vest-Europa ble påvirket av økte oljepriser på 1970-tallet. Landenes sensitivitet var avhengig av hvor mye oljeprisen steg og andelen av importert olje. Her viste Japan høyere sensitivitet enn USA, på grunn av høyere andel importert olje (ibid). Et annet eksempel på sensitivitet er politiske opprør som den arabiske våren. Utviklingen av opprørsbevegelsen ble forsterket av kunnskap om hverandres aktiviteter på tvers av landegrensene, slik at endringer i ett land raskt kunne føre til kostbare endringer i et annet. For å forklare et utfall må imidlertid også sårbarhet tas med i betraktningen, i tillegg til sensitivitet.

Med sårbarhet menes graden av tilgjengelighet til og kostnader av alternativer til det eksisterende rammeverket (Keohane og Nye 2012: 11). I petroleumseksempelet vil det endelige utfallet av hvordan landene påvirkes av økte oljepriser ikke kun avhenge av USAs og Japans sensitivitet, men også av alternativene som landene har til å importere energi samt kostnadene av disse alternativene. Et land som relativt kostnadsfritt kan skifte til egne energiresurser er dermed mindre sårbart og kan komme ut av situasjonen med økte oljepriser på en bedre måte, selv om sensitiviteten er høyere.

For gjensidig avhengighet og makt betyr betraktningene rundt sensitivitet og sårbarhet at sensitiv gjensidig avhengighet (sensitivity interdependence) spiller en mindre rolle enn sårbar gjensidig avhengighet (vulnerability interdependence) for maktforskyvninger mellom aktører i et asymmetrisk gjensidig avhengighetsforhold. Dersom en aktør kan redusere kostnader med alternativ politikk, vil ikke aktørens sensitivitet øke den andre aktørens makt (ibid: 13).

Videre fastslår Keohane og Nye at ikke-militær sårbar asymmetrisk gjensidig avhengighet spiller en mindre rolle enn militær asymmetrisk gjensidig avhengighet for maktforskyvninger mellom aktørene. Altså dominerer militær makt økonomisk makt i betydningen at økonomiske midler på egen hånd er tilbøyelig til å framstå ineffektivt mot anvendelse av militær styrke (ibid: 14). Forfatterne bygger dette utsagnet på at Japan svarte med angrep på Pearl Harbour da USA utnyttet japansk sårbarhet for økonomisk embargo i 1940-41. Militær makt i internasjonal sammenheng er definert som "evne til å påvirke andre land ved bruk, eller trusler om bruk, av militære maktmidler, mens økonomisk makt kan forstås som evne til å påvirke andre land ved hjelp av økonomiske virkemidler" (Åtland,

Bukkvold, Jeppesen og Johansen 2005: 207). Et interessant poeng er at Keohane og Nye ved denne betraktningen stiller seg på lag med realister, som gjerne står for at den viktigste formen for makt i en usikker verden er militær makt (Keohane og Nye 2012: 9). Forfatterne påpeker imidlertid at rollen til militær makt nedtones under forutsetninger gitt av kompleks gjensidig avhengighet (Keohane og Nye 2001: 23).

Det finnes mange liberalistiske innganger. Den sosiologiske liberalismen anferker for eksempel at kostnadene ved krig og annen avvikende atferd stadig øker slik at et fredelig, internasjonalt samfunn er i ferd med å bygges (Lamy 2005: 212). I tråd med denne inngangen tar også Keohane og Nye høyde for at kostnadene forbundet med anvendelse av militærmakt har steget betraktelig siden 2. verdenskrig, samt at det ikke finnes noen garanti for at militære midler er relativt mer kostnadseffektive enn økonomiske i et gitt tilfelle (Keohane og Nye 2012: 14). Dessuten kan det hevdes at økonomisk makt er like viktig som militær makt siden økonomisk mektige stater om nødvendig kan omsette sin makt i militær makt. Å omsette militær makt i økonomisk makt er derimot atskillig vanskeligere (Åtland, Bukkvold, Jeppesen og Johansen 2005: 207).

Tabell 2 - Asymmetrisk gjensidig avhengighet og dens anvendelse (hentet fra Keohane og Nye 1989: 17)

Kilde til gjensidig avhengighet	Dominanse-rangering	Kostnads-rangering	Aktuell anvendelse
Militær (kostnader ved anvendelse av militær makt)	1	1	Anvendt i ekstreme situasjoner eller mot svake fiender når kostnadene er små
Ikke-militær sårbarhet (kostnader ved anvendelse av alternativ politikk)	2	2	Anvendt når normative begrensninger er små, og internasjonale regler ikke anses bindende (inkludert ikke-militære forhold mellom motstandere, og situasjoner med ekstremt høyt konfliktnivå mellom nære partnere og allierte).
Ikke-militær sensitivitet (kostnader ved endringer under et fast rammeverk)	3	3	En maktressurs i det korte løp og når normative begrensninger er store og internasjonale regler er bindende. Begrenset, siden aktører som kommer dårlig ut når høye kostnader innføres kan formulere ny politikk

Keohane og Nyes utsagn angående makt og asymmetrisk gjensidig avhengighet kan tolkes som et godt eksempel på hvordan teorien om gjensidig avhengighet knytter til seg innsikt fra liberalismens tette bånd mellom aktører og innsikt fra realismens maktperspektiv på en og samme tid. Dermed skapes nye ideer om hvordan internasjonale relasjoner kan forstås. Deres konklusjon er som nevnt at maktressurser ut fra militær asymmetrisk gjensidig avhengighet dominerer maktressurser ut fra ikke-militær sårbar asymmetrisk gjensidig avhengighet, som igjen dominerer maktressurser ut fra ikke-militær sensitiv asymmetrisk gjensidig avhengighet. Disse tre formene for asymmetrisk gjensidig avhengighet og deres forhold til hverandre er vist ovenfor i tabell 2.

Det er verdt å legge merke til at flere forfattere ikke deler Keohane og Nyes syn på sammenhengen mellom makt og asymmetrisk gjensidig avhengighet. Harrison Wagner hevder at det å være asymmetrisk mindre avhengig enn partneren verken er nødvendig eller tilstrekkelig for å utøve innflytelse i et bilateralt forhold (Wagner 1988: 462). Det sentrale poenget her er statenes rangering av sakens viktighet. Svakere aktører med klare preferanser i en sak kan gjerne gjøre store innrømmelser i andre saker for å nå sine mål, derfor er det ikke nødvendig å være asymmetrisk mindre avhengig. Samtidig er det ikke tilstrekkelig å være asymmetrisk mindre avhengig siden selv en sterk aktør, gitt likevekt og en avtaletekst som reflekterer forhandlingsstyrke, ikke vil utøve innflytelse i en sak dersom det krever innrømmelser som utveier nytten i andre saker. Keohane og Nye framholder likevel at asymmetri er en maktkilde i bilaterale forhold, ettersom mindre avhengige aktører kan foreta forhandlingsinnrømmelser til lavere kostnader enn mer avhengige aktører (Keohane og Nye 2012: 268).

Det at den minst avhengige parten har potensial til å omsette asymmetri til makt i forhandlinger mellom partene er en påstand som ikke går upåaktet hen. Enkelte hevder at maktasymmetrier jevnes ut i en forhandlingsprosess, slik at grad av symmetri og makt ikke har noe å si for forhandlingsutfall (Zartman og Rubin 2000a: 4). Motstanderne av dette syn er delt, der den dominante skolen, bestående blant andre av Deutsch, Brown og Berman, mener at grad av symmetri og makt spiller en rolle, men at det er maktsymmetri snarere enn maktasymmetri som får fart på forhandlinger og gir gode, optimale løsninger (ibid). Dette er fordi den svake parten i et forhold preget av maktasymmetri er utilpass og forsinker felles løsninger med den mektige parten (ibid: 5). Dessuten kritiseres Keohane og Nye for å anvende begrepene makt, forhandlingsteori, sammenknytninger og asymmetri for vagt til å skape en grundig forståelse av hvordan svake og sterke stater samhandler i

forhandlings situasjoner, samt hvilke effekter antatt asymmetri har på sterke og svake staters atferd (Zartman og Rubin 2000a: 4). Zartman og Rubin har i utgangspunktet den dominante skolens syn (ibid: 4), men gjennom studien "Power and Negotiation" kommer forfatterne frem til at det er asymmetri snarere enn symmetri som skaper best grobunn for forhandlingsløsninger (Zartman og Rubin 2000b: 271). Dette fordi at siden symmetriske parter ikke har makt til å endre motpartens posisjon, vil begge parter være opptatt av å forsvare den statusen de selv har og dermed bringe forhandlingene inn i stillstand (ibid: 272). Betrachtingene om grad av symmetrisk gjensidig avhengighet og forhandlingsløsninger kan være relevante for casene Norge-Russland og Japan-Russland, og behandles videre i analysen.

Keohane og Nye får støtte fra forsker Saadia Touval i at makt og innflytelse kan utledes fra asymmetrisk gjensidig avhengighet (Touval 2000: 157). Åtland, Bukkvold, Jeppesen og Johansen nevner også at asymmetri, i betydningen asymmetrisk makt, kan være en kilde til innflytelse i internasjonale forhandlingsprosesser. Forfatterne fordyper seg i forholdet mellom Norge og Russland, og hevder at Russland vil være en tøff forhandlingspart i bilaterale spørsmål, uavhengig av om samkvem foregår innenfor en vennskapelig og institusjonalisert ramme eller ikke (Åtland, Bukkvold, Jeppesen og Johansen 2005: 179). Graden av asymmetrisk makt, her i form av stormakt-småstat-relasjonen mellom Russland og Norge, er derimot av mer avgjørende karakter for forhandlingsklima.

Asymmetrisk gjensidig avhengighet er rimelig dekkende i beskrivelsen av avhengighetsforhold i den virkelige verden, og omfatter flere stormakt-småstat-relasjoner. Selv om tilfellet USA-Sovjetunionen viser tilnærmet symmetrisk gjensidig avhengighet, er ikke dette noe som fordres av gjensidig avhengighet. Tvert imot hender det ofte at en av partene i et gjensidig avhengighetsforhold er mer avhengig av den andre enn omvendt. Keohane og Nye påpeker at de fleste tilfeller av gjensidig avhengighet ligger mellom de to ytterpunktene perfekt symmetri og perfekt avhengighet (Keohane og Nye 2012: 9).

2.1.3 Hva er kompleks gjensidig avhengighet?

Kompleks gjensidig avhengighet (complex interdependence) er et teoretisk byggverk av antakelser og forutsetninger om hvordan internasjonal politikk kan forstås, på linje med, men ulikt fra, liberalisme og især realisme. Der for eksempel stat, makt og konflikt står i realismens sentrum, er fokuset i kompleks gjensidig avhengighet på tette bånd mellom statlige

så vel som ikke-statlige aktører i internasjonal politikk og betydningen av dette samspillet (Keohane og Nye 2012: 20). Det er imidlertid viktig å understreke at slik realisme er en idealtipe er også kompleks gjensidig avhengighet av samme type. Kompleks gjensidig avhengighet reflekterer ikke politiske realiteter helt nøyaktig, men Keohane og Nye argumenterer for at kompleks gjensidig avhengighet i mange tilfeller er et bedre av bilde av verden enn hva skissert av realistene. Et poeng for Keohane og Nye er derfor at man bør forstå i hvilken grad en gitt situasjon samsvarer best med realismens eller den kompleks gjensidige avhengighetens forutsetninger, før man bestemmer forklaringsmodell (ibid). Sagt på en annen måte: Valg av modell er et empirisk spørsmål.

Kompleks gjensidig avhengighet kjennetegnes av tre antakelser. Disse er at flerfoldige kanaler knytter samfunn sammen, fravær av hierarki mellom saker på den mellomstatlige agendaen, samt at militærmakt ikke spiller en avgjørende rolle. Den første forutsetningen om flerfoldige kanaler inkluderer kanaler som uformelle bånd mellom styringseliter, ikke-statlige eliter samt multinasjonale organisasjoner. Ikke-statlige organisasjoner er blitt en viktig del av utenriks- såvel som innenrikspolitikk. Dessuten viskes skillet mellom utenriks- og innenrikspolitikk ut idet ikke-statlige aktører fattet beslutninger som går på tvers av landegrenser. Staten påvirkes av initiativ og kontakter disse organisasjonene har, både innenrikspolitisk og i mellomstatlige forhold (ibid: 21). Det er verdt å legge merke til at mens innflytelsen fra ikke-statlige aktører varierer fra stat til stat, er eksistensen av flerfoldige kanaler ikke betvilt mellom industrielt avanserte stater.

Den andre forutsetningen er fravær av sakshierarki. Det betyr at den utenrikspolitiske agendaen tar opp ulike saker, ikke kun spørsmål om militær sikkerhet. Med årene er den mellomstatlige agendaen blitt stadig større, med et bredere spekter av saker. Disse sakene inkluderer energi, ressurser, miljø, menneskerettigheter og demografiutfordringer for å nevne noen. Utfallet av alle sakene kan ikke reduseres til militær sikkerhet. Mange av saksutfallene kan riktignok true interessene til ulike innenlandske aktører, men uten klart å true sikkerheten til staten som helhet (ibid: 22).

Den tredje forutsetningen er at militærmakt ikke spiller en avgjørende rolle i dagligdags interaksjon. Alle staters hovedmål er overlevelse, og i worstcase-scenario er militærmakt nødvendig for statens eksistens. Dermed vil militærmakt alltid stå sentralt i statsmakt. Grunnlaget for å si at militærmakt ikke spiller en avgjørende rolle er likevel at frykten for militære angrep har blitt mindre, især frykten for angrep fra andre stater. Dette gjelder først og fremst blant industrialiserte, pluralistiske stater. Keohane og Nye nevner som

eksempel at Canada ikke har hatt krigsplaner rettet mot USA siden tidlig 1900-tall, mens Tyskland og Storbritannia ikke lenger føler seg truet av hverandre. Militærmakt er blitt irrelevant som politisk verktøy i forholdet mellom disse statene (Keohane og Nye 2012: 23). Med disse forutsetningene skiller kompleks gjensidig avhengighet seg vesentlig fra realisme. Teoriene skiller seg på punkter som aktørers mål, hvilke politiske verktøy som er mest nyttige, hva som setter agendaen, sakssammenknytninger og hvilken rolle internasjonale organisasjoner spiller (ibid: 31). Tabell 3 viser i detalj hvordan politiske prosesser under betingelse av realisme og kompleks gjensidig avhengighet skiller seg fra hverandre.

Tabell 3 - Politiske prosesser forutsatt realisme og kompleks gjensidig avhengighet
(hentet fra Keohane og Nye 1989: 37)

	Realisme	Kompleks gjensidig avhengighet
Aktørers mål	Militær sikkerhet er det dominerende målet.	Staters mål varierer ut fra saksområde. Overnasjonal politikk gjør mål vanskelig å definere. Multinasjonale aktører forfølger egne mål.
Politiske verktøy	Militærmakt er mest effektivt, selv om økonomiske og andre verktøy også anvendes.	Maktressurser spesifikt til saksområder er mest relevant. Behandling av gjensidig avhengighet, internasjonale organisasjoner og multinasjonale aktører er hovedverktøy.
Agendasetting	Potensielle endringer i maktbalanse og sikkerhetsrisiko setter agendaen i "high politics" og påvirker sterkt andre agendaer.	Agendaen påvirkes av endringer i fordeling av maktressurser mellom saksområder; internasjonale regimers status; endringer i multinasjonale aktørers betydning; sammenknytninger fra andre saker og politisering som resultat av økende sensitiv gjensidig avhengighet.
Sakssammenknytninger	Sammenknytninger reduserer forskjeller i utfall mellom saksområder og styrker internasjonalt hierarki.	Sammenknytninger gjort av sterke stater vil bli vanskeligere siden makt blir ineffektivt. Sammenknytninger gjort av svake stater gjennom internasjonale organisasjoner vil svekke mer enn styrke hierarki.
Internasjonale organisasjoners rolle	Liten rolle, begrenset av statsmakt og viktigheten av militærmakt.	Organisasjoner vil sette agendaer, føre til koalisjonsskaping og opptre som arena for politisk handling av svake stater. Evne til å velge organisasjonsforum for en sak og mobilisere stemmer blir en viktig politisk ressurs.

Et spørsmål som melder seg er hva som egentlig stemmer best overens med virkeligheten, realisme eller kompleks gjensidig avhengighet. Det er rimelig å hevde at teorien om gjensidig avhengighet har styrket sin slagkraft siden den kom ut på slutten av 70-tallet. Med den kalde krigen som bakteppe, samt Sovjetunionens invasjon av Afghanistan og ny giv i atomkappløpet som politiske realiteter, ble de nyfødte ideene om makt og gjensidig avhengighet satt til side av flere teoretikere og beskrevet som "interesting, but not very relevant" (Keohane og Nye 2012: xxvii). Etter omfattende endringer i det politiske verdensbildet er teorien om gjensidig avhengighet 35 år senere vokst fram til å stå på et solid fundament innen forskning på internasjonal politikk, og viser seg å være relevant selv i en verden i rask forandring. Flere forfattere hevder at det internasjonale systemet i stadig utvikling med fordel kan beskrives av kompleks gjensidig avhengighet framfor en tradisjonell, realistisk tilnæringsmåte (Hopmann 1996: 3).

Det er flere grunner til at teorien om makt og gjensidig avhengighet holder seg godt. En av de rent empiriske grunnene er hvordan dagens informasjonsrevolusjon stadig skaper tettere bånd mellom aktører i verdenspolitikken. En annen, mer teoretisk grunn er hvordan teorien om makt og gjensidig avhengighet knytter til seg innsikt fra to ledende byggverk innen internasjonal politikk, både liberalisme og realisme. Dermed produseres en teoretisk symbiose av liberalismens fokus på tette bånd mellom aktører i verdenspolitikken og realismens fokus på makt og interesser (Keohane og Nye 2012: xxiii). Ettersom tankene om gjensidig avhengighet står sentralt på dagens teorikart og ikke er en marginal inngang er det vrient å avfeie gjensidig avhengighet som fullstendig irrelevant. Strevet med å avfeie gjensidig avhengighet totalt gjelder enten man befinner seg i den realistisk eller liberalistisk tempererte sonen på teorikartet, eller for den saks skyld på steder avmerket på kart over den virkelige verden.

Ingen teorier gir et komplett bilde av verden. De fokuserer gjerne på enkelte aktører og politiske strategier, og utelukker andre (Lamy 2005: 221). I denne studien ønsker jeg å forstå hvilken innflytelse gjensidig avhengighet har på staters atferd i forhandlinger, og da er kompleks gjensidig avhengighet et godt utgangspunkt. Denne modellen tar også hensyn til hvordan en rekke ulike aktører, statlige så vel som ikke-statlige, innvirker på beslutninger som fattes i internasjonal politikk, i tillegg til å bevare fokus på makt og interesser. Samtidig er kompleks gjensidig avhengighet en stor og viktig tradisjon som holder seg dagsaktuell. Som jeg kommer inn på i neste kapittel strekker forhandlinger i dag seg stadig mer utover det tradisjonelle fokuset på bilateralt diplomati.

2.1.4 Gjensidig avhengighet og bilaterale grenseforhandlinger

Hvordan kan teorien om gjensidig avhengighet anvendes til å bidra til kunnskap om bilaterale grenseforhandlinger? Et første steg for å diskutere betydningen av gjensidig avhengighet på disse forhandlingene er å definere begrepet forhandlinger.

Med forhandlinger menes her "a process in which explicit proposals are put forward ostensibly for the purpose of reaching an agreement on an exchange or on the realization of a common interest where conflicting interests are present" (Iklé 1964: 3-4). Denne definisjonen tar hensyn til at forhandlingssituasjoner alltid inkluderer en kombinasjon av felles og motstridende interesser. Der det kun er felles interesser er det ingen grunn til å forhandle. Der det kun er motstridende interesser er det intet grunnlag for å forhandle. De aller fleste tilfeller i internasjonal politikk faller ned i rommet mellom disse to ytterpunktene. Et annet kjennetegn ved forhandlinger er at de innebærer gjensidig avhengig beslutningstaking, der partene fatter beslutninger hver for seg, men utfallet er et resultat av felles beslutninger som ingen av partene har fullstendig kontroll over (Hopmann 1996: 26).

Tradisjonelt har den realistiske tradisjonen bidratt til kunnskap om forhandlinger ved å oppfatte forhandlinger som stat-til-stat-diplomati der hver stat forsøker å hevde egne nasjonale interesser på bekostning av andre stater (ibid: 24). Denne forståelsen av forhandlinger er påvirket av økonomiske teorier, og er gjerne strukturert som ulike spillteorier. Med spillteori menes teori om interaksjon mellom aktører som tar rasjonelle valg (Hovi 2008: 11). Et rasjonelt valg er et valg som innebærer konsistens mellom aktørens konsistente preferanser og antakelser, og aktørens handling (ibid: 18). Forhandlinger kan innen spillteori sees på som et null-sum-spill, der den ene parten vinner hva den andre taper. Diplomatiet blir nærmest som en idrettskonkurranse med vinnere og tapere (Hopmann 1996: 28).

Den tradisjonelle tilnæringsmåten preget det teoretiske arbeidet om internasjonale forhandlinger på 60- og 70-tallet (ibid: 76). På 80-tallet skiftet fokuset til en mer problemløsende samarbeidsholdning til internasjonale forhandlinger, fordi noen enkle og tildels abstrakte forutsetninger i den tradisjonelle modellen fikk kritikk.

For eksempel ble realistenes oppfatninger av hva som skal til for at stater samarbeider kritisert fra liberalt hold. Den realistiske holdningen er at stater både er opptatt av absolutte og relative gevinster ved vurdering av samarbeid, mens liberalistene mener at stater legger mest vekt på absolutte gevinster (Lamy 2005: 210).

Samtidig kritiserte Keohane den spillteoretiske tilnærmingen på bakgrunn av at den lot maktressursene til spillets enhetlige, rasjonelle aktører være avgjørende for kalkulering av interesser, og at aktørene handlet deretter. Han pekte på at empiriske undersøkelser av Snyder og Diesing derimot viste at det var umulig å bestemme interessene til halvparten av beslutningsenhetene, selv om toppledernes verdier og mål var kjent (Keohane 1986: 175-76). I forhandlinger var det dermed viktig å forstå samspillet mellom interne og eksterne faktorer, og fruktbart å ta inn faktorer på ikke-systemnivå som oppfatningsproblemer, personlige egenskaper og gruppebeslutningstakning i analysen (ibid: 176). Robert D. Putnam utvidet forståelsen av samspillet mellom interne og eksterne faktorer i beslutningsprosesser med sin tonivåspill-tilnærming der innenrikspolitiske diskusjoner ble tatt hensyn til i motsetning til den tradisjonelle oppfatningen av staten som enhetlig aktør (Putnam 1988: 460).

Blant de kritiserte forutsetningene i den spillteoretiske tradisjonen var også at forhandlingsspørsmål falt langs en endimensjonal linje, med polare posisjoner, som ikke tar hensyn til at spørsmål ofte er mer komplekse og multidimensjonale enn som så. En annen kritisert forutsetning var fravær av et dynamisk forhandlingsrom, idet mulighetene for å ekspandere eller redefinere forhandlingsrommet for å ta hensyn til fundamentale, felles langtidssinteresser ofte ble oversett (Hopmann 1996: 76).

De nye tilnæringsmåtene til forhandlinger fokuserte mer på forhandlinger som et samarbeid for å løse felles problemer, og mindre som en konkurranse der gevinst og tap ble fordelt mellom partene. Hopmann hevder at et problem ved sistnevnte holdning er at man i et langtidsperspektiv skaper situasjoner der alle taper (Hopmann 1996: 28), siden den tapende part har grunn til å motarbeide forhandlingsutfallet slik at resultatet blir en ustabil avtale.

Her kommer gjensidig avhengighet inn i bildet. For teorien om gjensidig avhengighet støtter opp om de nye tilnæringsmåtene til forhandlinger ettersom det er gjensidige effekter snarere enn eksklusive fordeler til et land framfor et annet som står i sentrum. Teorien om gjensidig avhengighet ser på forhandlinger som "a tool in which conflicts may be resolved in such a way as to produce mutual benefits for the parties rather than exclusive benefits for one at the expense of others" (ibid: 24). Dermed er målet med forhandlinger å løse problemer som påvirker forholdet mellom land i en tett sammenvevd verden, framfor å oppnå seier for eget land. Et slikt perspektiv gjør varige, stabile avtaler mer sannsynlige.

I en verden som i stadig større grad påvirkes av gjensidig avhengighet er det samtidig rimelig at forhandlinger strekker seg utover det tradisjonelle fokuset på bilateralt diplomati (ibid: 5). Internasjonale forhandlinger bringer i dag sammen stater så vel som ikke-statlige

organisasjoner. Dette er særlig tilfelle ved multilaterale forhandlinger innen tema som økonomi eller miljø, men gjelder også i forhandlinger om nedrustnings- og våpenavtaler som da Røde Kors og Norsk Folkehjelp spilte sentrale roller under det tredje statspartsmøte til konvensjonen om klaseammunisjon, avholdt i Oslo september 2012 (CCM: URL).

Bilaterale grenseforhandlinger er folkerettslig regulert innenfor rammen av sedvane, konvensjoner og traktater. Dette gjelder ikke minst avgrensninger til havs der Kontinentalsokkelkonvensjonen (Buflod, Sannes og Aasebø 2006: 301) og Havrettskonvensjonen (ibid: 503) legger føringer. Likevel gir folkeretten rom for tolkning slik at grenseforhandlinger er et tydelig domene for det tradisjonelle stat-til-stat-diplomatiet.

Som nevnt finnes det få tilfeller av ren konflikt i internasjonal politikk der det kun er motstridende interesser. Et av tilfellene som ligger nærmest forutsetningene ren konflikt og null-sum-spill er territorielle feider, der statene gjennom bilaterale grenseforhandlinger vinner og taper territorium (Hopmann: 1996: 40). Likevel kan stater selv i disse situasjonene ha sammenfallende interesser som gjør at gjensidig fordelaktige avtaler er innen rekkevidde.

Hopmann peker på grensestriden mellom Egypt og Israel om Sinaiørkenen etter 1967-krigen som et tilfelle som i utgangspunktet ble sett på som et null-sum-spill der den ene vant hva den andre tapte (ibid: 89). Under forhandlingene i Camp David i 1978 kom det derimot frem at begge lands primære interesser kunne forenes i en gjensidig fordelaktig avtale, ettersom Egypts hovedinteresse var territorium og Israels hovedinteresse var sikkerhet. Resultatet var at Sinai ble returnert til Egypt, men samtidig demilitarisert. Eksempelet viser at teorien om gjensidig avhengighet har relevans for å bidra til kunnskap om bilaterale grenseforhandlinger så vel som multilaterale forhandlinger om temaer som økonomi og miljø, der positive gjensidige effekter av en avtale kan synes mer åpenbare.

Dessuten er det slik at gjensidig avhengighet i bilaterale forhold ofte, men riktignok ikke alltid, innebærer mellomstatlig samarbeid. Det kan både være snakk om økonomisk og strategisk samarbeid. Samarbeid i begge former er med på å bygge ned ulikheter mellom land. Ulikhetene kan blant annet gjelde samfunnssyn, kultur, tradisjon og historieperspektiv.

Konstruktivistiske tilnærminger åpner for at identiteter, ideer og kultur spiller en rolle i samhandling mellom internasjonale aktører. Et felles kjennetegn på konstruktivistisk tankegang er at det ikke finnes en objektivt gitt virkelighet, men snarere subjektive identiteter og oppfatninger av verden (Bukh 2010: 3). Kulturelle og institusjonelle elementer har innflytelse på staters atferd og avgjør samtidig deres grunnleggende kjennetegn, statenes

identitet (Jepperson, Wendt og Katzenstein 1996: 33). Alle disse elementene kan dermed ha innvirkning på hvorvidt bilaterale grenseforhandlinger lykkes.

Samarbeid og tettere bånd mellom stater kan bidra til at det samme samfunnssyn, kultur og tradisjoner spres enklere og er lettere tilgjengelig over en større del av verden. Med stadig sterkere potensial for gjensidig påvirkning er det samtidig rimelig å anta at tankesett også konvergerer, selv om sosiale grupper samtidig beholder unike basissyn og forventninger i en gjensidig avhengig verden (Hopmann 1996: 139). Parter med snev av stadig mer sammenfallende tankesett forstår hverandres syn bedre og stoler i sterkere grad på hverandre.

Tillitsbygging mellom partene er et sentralt kjennetegn ved fruktbare forhandlinger (Zartman og Berman 1982: 27). Det at partene kan stole på hverandre er en forutsetning for enklere å komme fram til politisk enighet i bilaterale spørsmål, deriblant bilaterale grenseforhandlinger. Gode og varige forhold mellom parter gjør det mulig å forene motstridende interesser så godt som mulig og fremme felles interesser (Hopmann 1996: 27). Av det overnevnte følger det at gjensidig avhengighet mellom land ikke er tilstrekkelig for direkte å påvirke bilaterale grenseforhandlinger i betydelig grad. Derimot er gjensidig avhengighet bidragsytende for å skape bedre vilkår for enighet.

2.1.5 Konseptualisering og operasjonalisering av gjensidig avhengighet

I første del av analysen skal jeg undersøke graden av gjensidig avhengighet mellom Norge og Russland på den ene siden, og Japan og Russland på den andre. Antakelsen er høyere grad av gjensidig avhengighet mellom Norge-Russland, bidragsytende til å skape et større mulighetsrom for grenseforhandlingsløsning i det norsk-russiske tilfellet. Siden Keohane og Nye påpeker at strategisk gjensidig avhengighet er like viktig som økonomisk gjensidig avhengighet (Keohane og Nye 1977: 9), er det her for tilfellene Norge-Russland og Japan-Russland fruktbart å konseptualisere bakgrunnsbegrepet gjensidig avhengighet som det systematiserte begrepet gjensidig samarbeid. Jeg operasjonaliserer videre gjensidig samarbeid med to indikatorer, både en økonomisk og sikkerhetspolitisk. Disse to indikatorene er å undersøke verdi, utvikling over tid og varesammensetning i landenes utenrikshandel (økonomisk gjensidig avhengighet) samt undersøke graden av militært samarbeid, som hvor mange og hvor ofte bilaterale militære fellesøvelser har forekommet (strategisk gjensidig avhengighet).

Det er verdt å legge merke til at det er steget i forskningsprosessen i overgangen fra systematisert begrep til indikatorer som er operasjonalisering, i motsetning til konseptualisering som er steget mellom bakgrunnsbegrep og systematisert begrep (Adcock & Collier 2001: 531). Med operasjonalisering menes at forskeren på basis av det systematiserte begrepet utvikler "one or more indicators for scoring/classifying cases" (ibid).

Det at gjensidig avhengighet ofte innebærer asymmetri i maktforhold og påvirkningskraft mellom land (Hopmann 1996: 99) er noe som jeg også vil forklare nærmere sett i lys av de norsk-russiske og japansk-russiske grenseforhandlingene. Et viktig moment å ta med seg videre er at forskjellen mellom storstat og småstat kan ha innvirkning på grenseforhandlinger, selv om det er klart at asymmetrisk gjensidig avhengighet ikke alene kan forklare forhandlingsutfall (Keohane og Nye 1989: 18). Etter at graden av gjensidig avhengighet i de to tilfellene er fastslått vil jeg dermed fortsette ved å analysere hvorvidt det er forskjeller i graden av symmetrisk gjensidig avhengighet mellom de to tilfellene.

Keohane og Nye slår fast at asymmetrisk gjensidig avhengighet kan spille en rolle i forhandlingsprosesser fordi mindre avhengige aktører kan utnytte asymmetrien som en maktkilde i forhandlinger (Keohane og Nye 2001: 9). For mer avhengige aktører er det større konsekvenser knyttet til brudd med de mindre avhengige enn omvendt. Man kan dermed tolke Keohane og Nye dit hen at mer avhengige aktører er tilbøyelige til å strekke seg, for dermed å skape et større mulighetsrom for løsninger. Antakelsen her er derfor høyere grad av asymmetri i det norsk-russiske tilfellet. Jeg måler grad av symmetrisk gjensidig avhengighet med to indikatorer. Indikatoren for grad av symmetri i økonomisk gjensidig avhengighet er en sammenligning av prosentandelen som landenes gjensidige handel utgjør av total utenrikshandel. Indikatoren for grad av symmetri i strategisk gjensidig avhengighet er en sammenligning av størrelsen på landenes forsvarsbudsjett. For målingsgraden av symmetri i strategisk gjensidig avhengighet og økonomisk gjensidig avhengighet gjelder at prosentandeler og budsjetter av lik størrelse tilsvarer symmetri, mens prosentandeler og budsjetter av ulik størrelse tilsvarer asymmetri.

I tredje del av analysen skal jeg undersøke hvorvidt kompleks gjensidig avhengighet som teoretisk utgangspunkt er en god modell for å forstå de bilaterale forholdene Japan-Russland og Norge-Russland. Her er det verdt å legge merke til at selv for stater som i dag har forhold tilnærmet lik forutsetningene i kompleks gjensidig avhengighet, kan militærmakt igjen bli et viktig politisk verktøy ved drastiske sosiale og politiske endringer (Keohane og Nye 2012: 23). Antakelsen er at kompleks gjensidig avhengighet skaper et større

mulighetsrom for grenseforhandlingsløsninger, og at dermed det bilaterale forholdet Norge-Russland ligger nærmere forutsetningene gitt av kompleks gjensidig avhengighet enn Japan-Russland. Kompleks gjensidig avhengighet har som nevnt tre kjennetegn: Flerfoldige kanaler, fravær av sakshierarki og militærets beskjedne rolle. Kompleks gjensidig avhengighet måles dermed med tre indikatorer. Indikatoren for flerfoldige kanaler er omfang av samarbeid mellom partene på regjeringsnivå og regionalt nivå samt handelsomfang i prosent av utenrikshandel relativt til økonomistørrelse. Jo større prosentandel, jo større bredde i flerfoldige kanaler. Indikatoren for fravær av sakshierarki er hvilken vekt som er viet grensedisputten mellom Norge-Russland og Japan-Russland i dokumenter fra bilaterale møter samt partenes uttalelser om forholdet mellom landene. Jo mer vekt, jo klarere hierarki mellom saker der grensedisputten troner øverst. Indikatoren for militærets beskjedne rolle er hvilken vekt som er viet nabolandet i statenes forsvarsstrategi. Jo mer vekt, jo større rolle for militæret i forholdet mellom nabostatene.

I fjerde del av analysen, etter at det er fastslått i hvilken grad nabostatene er gjensidig avhengige av hverandre, hvorvidt den gjensidige avhengigheten er symmetrisk og hvorvidt kompleks gjensidig avhengighet er en god modell for å forstå forholdet statene imellom, skal jeg undersøke hvilken rolle partene selv oppfatter at gjensidig avhengighet har spilt i forhandlingene. Antakelsen er at partene oppfatter at gjensidig avhengighet spiller en rolle, og at gjensidig avhengighet dermed er en bidragsytende faktor for å skape et mulighetsrom for løsning. Her operasjonaliserer jeg igjen gjensidig avhengighet med det systematiserte begrepet gjensidig samarbeid. Indikatoren på gjensidig samarbeid er hvorvidt gjensidig samarbeid og nytte er nevnt av partene i dokumenter fra bilaterale møter og uttalelser i forbindelse med løsning av grensedisputten. En annen indikator er hvorvidt gjensidig samarbeid og nytte nevnes i forbindelse med løsning av grensedisputten i dybdeintervjuet.

Oppsummert operasjonaliseres økonomisk og strategisk gjensidig avhengighet med indikatorene verdi, utvikling og varesammensetning i utenrikshandel mellom landene samt militær besøksvirksomhet og felles øvelser. Symmetrisk økonomisk og strategisk gjensidig avhengighet operasjonaliseres med indikatorene andel av gjensidig handel av total utenrikshandel samt sammenligning av størrelsen på forsvarsbudsjettene. Kompleks gjensidig avhengighet består av tre forutsetninger. Forutsetningen flerfoldige kanaler operasjonaliseres med indikatorene grad av samarbeid på regjeringsnivå, regionalt nivå og handelsomfang i prosent av utenrikshandel. Forutsetningen fravær av sakshierarki operasjonaliseres med hvilken vekt som er tillagt grensespørsmålet i toppmøter og uttalelser, mens forutsetningen

militærets rolle operasjonaliseres med hvilken vekt som er tillagt nabolandet i statenes forsvarsstrategi. Endelig operasjonaliseres partenes oppfattelse av gjensidig avhengighets rolle med hvorvidt gjensidig samarbeid og nytte er nevnt i toppmøtedokumenter og andre uttalelser.

Det er flere utfordringer knyttet til operasjonalisering av bakgrunnsbegrepet gjensidig avhengighet til det systematiserte begrepet gjensidig samarbeid samt valget av indikatorer i analysen. En utfordring er begrepsvaliditeten. Med begrepsvaliditet menes at indikatorene måler de relevante begrepene på en best mulig måte (Lund 2002: 89). Begrepsvaliditeten er god dersom indikatorene klarer å dekke bakgrunnsbegrepet "gjensidig avhengighet", som jeg har satt meg som mål å undersøke. Faren er at det systematiserte begrepet "gjensidig samarbeid" og indikatorene jeg bruker ikke blir helt relevante for bakgrunnsbegrepet "gjensidig avhengighet". Gjensidig samarbeid er kun ett tegn på gjensidig avhengighet. Gjensidig avhengighet kan også dreie seg om gjensidig konsekvens. For å dekke bakgrunnsbegrepet har jeg derfor også tatt med en indikator på gjensidig konsekvens i forsvarpolitisk strategi mot nabolandet for å måle hvorvidt kompleks gjensidig avhengighet er en god modell for å forstå forholdet mellom Norge og Russland på den ene siden, og Japan og Russland på den andre.

En annen utfordring er å få gjennomført måling av alle indikatorene på en tilstrekkelig god og sammenlignbar måte. Tilfanget av offentlig tilgjengelige dokumenter fra bilaterale møter der grensespørsmålet har vært diskutert er for eksempel mye større i det japansk-russiske enn det norsk-russiske tilfellet. I målingen av indikatorene fravær av sakshierarki og partenes egen oppfattelse av gjensidig avhengighets rolle er dokumenter fra bilaterale møter viktige kilder. Ved mangel på tilgjengelige dokumenter kan resultatet av målingene bli noe skjevt og lite sammenlignbart. Derfor inkluderer jeg i tillegg til toppmøtedokumentene også andre offentlige dokumenter samt uttalelser gjennom taler og media.

Før jeg går i gang med analysen er det imidlertid nødvendig med en empirisk redegjørelse for forløpet i forhandlingene for å få en grundig forståelse av forhandlingsprosessenes dynamikk. Underveis i empiridelen kommer jeg inn på toppmøter samt grunnlaget for økonomisk og strategisk samarbeid mellom partene. Disse punktene behandles videre i analysedelen. Jeg tar først for meg de japansk-russiske forhandlingene før blikket vendes mot det norsk-russiske tilfellet.

Del III Empiri

3.0 Forhandlinger Japan-Russland 1991-2011

"When fishing, one should not reel in the big fish too hastily."

Georgy Kunadze, tidl. russisk viseutenriksminister

"If one were to let the fish swim too long, one might end up losing it."

Kunihiko Saitō, tidl. japansk viseutenriksminister

(gjengitt i Hasegawa 1998: 434)

Figur 1 - Den japansk-russiske grensedisputten (hentet fra Hasegawa 1999: 320)

3.0.1 Det omstridte området

Den store fisken i forholdet mellom Russland og Japan er øyene Habomai-øyene, Shikotan, Kunashir (japansk: Kunashiri) og Iturup (japansk: Etorofu). Disse er kjent i Russland som en del av øygruppen Kurilene, og i Japan siden 1950-tallet som the Northern Territories. Øyene ligger i Stillehavet øst for Hokkaido, har en befolkning på rundt 16.800 personer (Irish 2009: 275) og dekker 5.032 km² (Mohri 2011: 7).

En detaljert fremstilling av øyenes historie er utenfor denne studiens rekkevidde. Det er likevel viktig å notere at diplomatiske forbindelser mellom Russland og Japan ble etablert med Shimoda-avtalen signert 7. februar 1855. Avtalen fastsatte landenes grense i havområdet mellom øyene Iturup i sørvest og Urup i nordøst. Senere avtaler om grensedragning inngått i 1875 og 1905 endret ikke på statusen til de fire omstridte øyene som japanske (MOFA og MID 1992a: URL). Etter det japanske krigsnederlaget og sovjetisk okkupasjon av øyene i 1945 har de vært et hovedanliggende i forholdet mellom Russland og Japan og forhindret en endelig fredsavtale ettersom begge land krever suverenitet over øyene.

3.0.2 Forhandlingenes forløp

Under den kalde krigen var det få forhandlinger om territorialdisputten, med unntak av prosessen som ledet opp mot den japansk-sovjetiske felleserklæringen 19. oktober 1956 (Linge 1995: 122). Felleserklæringen normaliserte de diplomatiske forbindelsene og slo fast at Habomai-øyene og Shikotan skulle overføres til Japan etter inngåelsen av en fredsavtale (Chugrov 2005: 109). Det er verdt å legge merke til at Sovjetunionen unngikk ordet "tilbakeføre", siden dette ordet inneholdt referanser til gjenoppretting av Japans territorium samt at ordlyden "overføre" antydte at Sovjetunionen gjorde en gest av velvilje til Japan uten at det egentlig forelå noen klar grunn til at øyene skulle overføres (Kimura 2008: 74). Med fornyelsen av den japansk-amerikanske sikkerhetsalliansen i 1960 trakk imidlertid Sovjetunionen tilbake sitt tilbud om å overføre øyene.

Det sovjetiske synet at ingen territorialkonflikt eksisterte varte til april 1991, da Mikhail Gorbatsjov som den første russiske eller sovjetiske statsleder på et århundre besøkte Tokyo (Linge 1995: 124). Gjennom forhandlinger med statsminister Toshiki Kaifu ga han formell anerkjennelse av at det eksisterte en territorialdisputt mellom Russland og Japan, og at

disputten omfattet øyene Habomai, Shikotan, Kunashir og Iturup (Hasegawa 1993: 69). Dessuten foreslo Gorbatsjov reduksjon av sovjetiske tropper på øyene, felles økonomisk aktivitet og visumfrie reiser for japanere til området. Kaifu på sin side lot være å insistere på at Sovjetunionen måtte anerkjenne Japans suverenitet over øyene før videre forhandlinger (Hasegawa 1993: 69). Fellekommunikeet etter møtet slo fast at partene videre i arbeidet med en fredsavtale ville ta "(...) advantage of all positive elements that have been built up in bilateral negotiations in the years since Japan and the Union of Soviet Socialist Republics jointly proclaimed an end to the state of war and the restoration of diplomatic relations in 1956 (...)" (MOFA og MID 1992b: URL).

Kommunikeet refererte dermed ikke spesifikt til felleserklæringen av 1956 og retur av to øyer (Hasegawa 1993: 70), noe som gjorde kommunikeet åpent for tolkning. Gorbatsjov ønsket ikke å inkludere denne referansen fordi han ikke ville gjøre territorielle innrømmelser, mens Kaifu hevdet at alle aspekter ved felleserklæringen av 1956 var bekreftet (ibid: 71).

Selv om toppmøtet resulterte i noen positive steg fremover og ble vurdert som "a reasonable success" (Togo 2010: 248), er møtet på grunn av kommunikeets tvetydighet og betydningen av det hjemlige publikum framfor forhandlingspartneren også blitt karakterisert som "a failure" (Hasegawa 1993: 49). Tyshetskii understreker at toppmøtet på grunn av Sovjetunionens indre anliggender var "doomed to failure from the very beginning" (Tyshetskii 1993: 97).

De vage resultatene av toppmøtet kom først og fremst av at Gorbatsjov var under stadig sterkere press på hjemmebane. Konservativ kritikk kom i stadig økende grad til syne i utenriks- så vel som innenriks spørsmål, og Gorbatsjovs politiske makt ble mer og mer avhengig av konservative krefter i det militær-industrielle komplekset (Hasegawa 1998: 368). Forsvarsminister Iazov samt Gorbatsjovs rådgiver, marskalk Akhromeev, var skjønt enige om at ingen territorielle innrømmelser burde gjøres under toppmøtet (ibid: 373). Det er viktig å huske på at Gorbatsjovs besøk til Japan fant sted på et tidspunkt da Sovjetunionen gikk gjennom sine mest usikre politiske endringer (ibid: 378).

I juli 1991 bekreftet Moskva løftet om å trekke tilbake militære styrker på 10.000 mann og 40 krigsfly av typen MiG-23 fra de omstridte øyene samt å lette på visumrestriksjonene til området for japanske statsborgere (Linge 1995: 124-25). Samtidig indikerte Japan at hjelpepakker til nabolandet ville vurderes ubetinget av løsning på territorialdisputten. Et videre tegn på fleksibilitet fra Tokyos side var at utenriksminister Nakayama under sitt besøk til Moskva i oktober samme år modererte Japans prinsipp siden

1956 angående "yonto ikkatsu sokuji henkan" (Kimura 2008: 105), altså at alle fire øyer måtte returneres straks i sin helhet. Japan var derimot nå forberedt på forhandlinger om når og på hvilke betingelser øyene ble returnert. Overføring av øyene gjennom faser var akseptabelt.

Selv om Russland ikke ga nye løfter under arbeidsgruppemøter om en bilateral fredsavtale i 1992 virket landet fremdeles mer fleksibelt i forhandlingene enn tidligere. Et resultat av disse møtene var russisk og japansk UDs felles sammensetning av "Joint Compendium of Documents on the History of Territorial Issue between Japan and Russia" i september 1992 (Togo 2010: 251), en samling sentrale historiske dokumenter vedrørende territorialdisputten. Ved siden av å være basisdokumenter i den japansk-russiske dialogen, var målet med utgivelsen innenrikspolitisk ved å hjelpe russiske og japanske statsborgere med å "obtain an objective view of the "territorial issue" between Japan and Russia" (MOFA og MID 1992a: URL).

President Jeltsins strategi før det planlagte møtet med statsminister Miyazawa i Tokyo (Kimura 2008: 106), samtidig med kompendieutgivelsen, var å returnere to av de fire øyene, i tråd med felleserklæringen av 1956 (Tsygankov 2010: 75). Besøket ble imidlertid avlyst, noe som var et tilbakesteg i forholdet mellom Russland og Japan. Grunnene til avlysningen var hovedsaklig knyttet til russisk innenrikspolitikk, særlig oppblomstring av nasjonalisme, de konservative kreftenes gjenoppstandelse og svekkelse av Jeltsins lederrolle (Kimura 2008: 107). Sterk motstand i folket, fra den russiske nasjonalforsamlingen, militær- og sikkerhetslobbyen samt det russiske forsvarsdepartementet mot å avgi territorium til Japan (Tsygankov 2010: 75), gjorde det også umulig for Jeltsin å inngå kompromiss på det japanske fireøyerskravet.

Jeltsin besøkte imidlertid Tokyo for et toppmøte med statsminister Hosokawa et år senere, i oktober 1993. Møtet viste tegn på bevegelse fra russisk side sammenlignet med Gorbatsjov-Kaifu-toppmøtet i 1991. For det første kom en beklagelse (izvinenie) i forbindelse med behandlingen av japanske krigsfanger etter andre verdenskrig, der Gorbatsjov uttrykte sympati og kondolanser (soboleznovanie) (Kimura 2008: 108). For det andre viste Tokyoerklæringen fremskritt på territorials spørsmålet, for eksempel ved å bestemme kriteriene for hvordan spørsmålet skulle løses. Erklæringen slår fast at "(...) negotiations towards an early conclusion of a peace treaty through the solution of this issue on the basis of historical and legal facts and based on the documents produced with the two countries' agreement as well as on the principles of law and justice should continue (...)" (MOFA og MID 2001a: URL).

Basisen for en løsning var dermed historiske og legale fakta, landenes felles dokumenter, som inkluderte "Joint Compendium of Documents on the History of Territorial Issue between Japan and Russia" samt lov- og rettsprinsipper. Et annet aspekt ved Tokyoerklæringen som tydet på bevegelse på russisk side var rekkefølgen de fire omstridte øyene var nevnt i. Kimura mener at en rekkefølge motsatt fra 1991-kommunikeet, ved å starte med Iturup, lengst fra Hokkaido, var en fordel for Japan (Kimura 2008: 109).

Like interessant som hva erklæringen sa noe om, er likevel hva den ikke sa noe om. Og den sa ikke noe om felleserklæringen av 1956 og dermed retur av to øyer. I likhet med Gorbatsjov ønsket ikke Jeltsin en spesifikk referanse til 1956-erklæringen, og i motsetning til 1991-kommunikeet var heller ikke dette året nevnt (Hasegawa 1998: 485). Kimura peker imidlertid på formuleringen "(...) all treaties and other international agreements between Japan and the Soviet Union continue to be applied between Japan and the Russian Federation (...)" (MOFA og MID 2001a: URL) og tolker Jeltsin slik at han indirekte refererte til gyldigheten av felleserklæringen av 1956 (Kimura 2008: 109). Togo er enig i Kimuras tolkning, og understreker at uttrykket angående 1956-erklæringen var tydeligere i 1993 enn 1991 (Togo 2010: 251).

Toppmøtet i 1993 er både blitt karakterisert som en viktig utvikling i russisk-japanske forhold (Kimura 2008: 111) og som et møte uten annen fremgang enn å bringe forholdet "back on track" (Hasegawa 1998: 485). Det er liten tvil om at på ny det innenrikspolitiske bildet i Russland, men også Japan, gjorde fremgang på territorials spørsmålet svært vanskelig. I tillegg var møtet kun en delvis suksess for Russland som hadde ventet mer dyptgripende endringer fra japansk hold (Shimotomai 1999: 31).

Den tre måneder gamle japanske koalisjonsregjeringen til Hosokawa hadde innenrikspolitiske reformer som førsteprioritet, og ingen nye ideer om japansk russlandpolitikk. Alle forberedelser til toppmøtet ble gjort av japansk UD, Gaimushō (Hasegawa 1998: 482-83). På russisk side uttalte statsminister Tsjernomyrdin under et besøk til Iturup i august at "we have never given any part of our territories to others, and we will never give them up in the future" (ibid: 482). Samtidig møtte Jeltsin sterk politisk motstand fra parlamentet i et mangfold av saker, inkludert territorielle innrømmelser. 4. oktober, kun sju dager før møtet i Japan, var krisen mellom Jeltsin og nasjonalforsamlingen på bristepunktet da Jeltsin stormet parlamentsbygningen med et tanksangrep som tok livet av minst 150 mennesker (Brusstar og Jones 1995: 29). Det var kun i en noe mer stabil

innenrikspolitisk situasjon uka etter at det ble klart at besøket til Japan i det hele tatt kunne gjennomføres (Togo 2010: 250).

Det fragmenterte resultatet av parlamentsvalget i Russland i desember 1993, der Zhirinovskijs populistiske parti LDP vant partilistevalget med 21,4 % av stemmene (CSPP/Levada Center: URL), bidro ikke til å styrke Jeltsins reformpolitikk. Med innenrikspolitiske problemer, krig i Tsjetsjenia fra 1994, parlamentsvalg i 1995 med påfølgende presidentvalg året etter ble disputten med Japan skjøvet ned på den politiske agendaen. Den japanske forskeren Hasegawa hevder at utenriksminister Kozyrev under et besøk til Tokyo i mars 1995 viste større entusiasme på tennisbanen enn ved forhandlingsbordet (Hasegawa 1998: 494). Forhandlingene om de fire øyene var uten fremgang i perioden 1993-1997 (Togo 2010: 252). Samtidig kom nye initiativ for å bedre forholdet mellom Japan og Russland med Ryūtarō Hashimotos nye regjering fra januar 1996 (Hasegawa 1998: 496). I åpningstalen til Diets, den japanske nasjonalforsamlingens, 140. sesjon i januar 1997 uttalte statsministeren om Russland at han ville "(...) further strengthen the dialogue and cooperation which is becoming active across a wide range of areas (...)" (MOFA 1997: URL). Det nye var fokus på bredt samarbeid og ikke kun på territorialdisputten. Den nye flernivåtilnærmingen (The multilayered approach) (Hasegawa 1998: 497) ble varmt mottatt i Moskva (Kimura 2008: 113) og kom blant annet til uttrykk innen sikkerhetspolitisk samarbeid. Hideo Usui besøkte som første japanske forsvarsminister noensinne Russland i januar 1996, og det japanske marinefartøyet "Kurama" avla besøk til Vladivostok i juli samme år (Williams 2003: 93). Tilsvarende besøk fra den russiske forsvarsministeren Igor Rodionov og marinefartøyet "Admiral Vinogradov" kom til Japan i henholdsvis mai og juni året etter. Besøkene er blitt regelmessige affærer mellom landene (Togo 2010: 253). I oppgavens analysedel kommer jeg nærmere inn på det militære samarbeidet, som sammen med økonomisk samarbeid er en viktig pekepinn på landenes gjensidige avhengighet.

Fireårsperioden med stillstand rundt territorialspørsmålet endte med det uformelle, "no-necktie"-møtet mellom Hashimoto og den gjenvalgte Jeltsin i Krasnoyarsk i november 1997 (Hasegawa 1998: 511). I tråd med Hashimotos tre nye prinsipper om tillit, gjensidige interesser og langtidsperspektiv i forholdet til Russland (ibid: 510) ble statslederne enige om "Hashimoto-Jeltsin"-planen for økonomisk samarbeid. Planen omfattet blant annet japansk assistanse til russiske reformer, ledelsesutdanning, styrking av energidialogen og initiativer innen investeringssamarbeid (Togo 2010: 254). Til gjengjeld fikk Japan gjennomslag for at

partene skulle gjøre "their utmost to conclude the peace treaty between the two countries by the year 2000, based on the Tokyo Declaration" (Zagorsky 1999: 346). Den amerikanske analytikeren Yakov Zinberg hevder at Jeltsin egentlig ikke ønsket å sette en tidsramme, men ga etter for press fra Hashimoto (Zinberg 1998: 94).

Videre møtevirksomhet fant dermed sted samme og påfølgende år. Under en viseutenriksministerkonferanse i januar 1998 ble landene enige om å opprette en komite for ferdigstillingen av en fredsavtale, samtidig som en fiskeriavtale rundt de omstridte øyene ble inngått i Moskva (Hasegawa 1998: 511). Japans mål med møtene var rask fremgang på territorialspørsmålet, mens Russlands mål var å tone ned territorialspørsmålet og fokusere på økonomisk samarbeid (Zagorsky 1999: 349).

Under det andre "no-necktie"-møtet mellom Jeltsin og Hashimoto i Kanawa i april 1998 kom den japanske statsministeren med et nytt løsningsforslag basert på avgrensning mellom øyene Iturup og Urup. Forslaget innebar de mest betydelige japanske innrømmelsene siden 1956 (Togo 2010: 255). Ut fra hva som er offentlig kjent fra forhandlingene i Kanawa foreslo Japan å akseptere russiske administrative rettigheter over øyene over en uspesifisert periode, mot russisk anerkjennelse av japansk suverenitet i prinsippet. Japan var inspirert av USAs anerkjennelse etter andre verdenskrig av japansk residual suverenitet over Okinawa, som ble holdt under amerikansk administrativ kontroll. Med disse betingelsene ville Japan også støtte opp om russiske forslag angående felles økonomisk aktivitet på øyene (Zagorsky 1999: 349-50). For Russland, som for Japan, var imidlertid suverenitet det avgjørende punktet i forhandlingene, og landet avviste dermed forslaget.

Hashimotos etterfølger, Keizo Obuchi, besøkte Moskva i november 1998 som den første japanske statsminister siden Tanaka i 1973 (Kimura 2008: 115). Målet var å holde oppe drivet i den japansk-russiske dialogen, noe som viste seg vanskelig med økonomisk krise i Russland i mai og august 1998 samtidig med at Jeltsins stadig forverrede helsetilstand svekket hans lederposisjon (Togo 2010: 255). Likevel ble statslederne enige om Moskvaerklæringen, som slo fast at partene ville "(...) accelerate negotiations on the conclusion of a peace treaty on the basis of the Tokyo Declaration as well as on the agreements reached at the summit meetings in Krasnoyarsk and Kanawa. The two leaders reaffirm their resolve to make their utmost efforts to conclude a peace treaty by the year 2000 (...)" (MOFA og MID 2001b: URL).

Særlig for Japan var det viktig å referere til år 2000 som tidsfrist i avtalene som var gjort mellom Hashimoto og Jeltsin i Krasnoyarsk og Kanawa, siden disse kun var muntlige

avtaler (Kimura 2008: 115). Erklæringen inneholdt også en avtale om opprettelsen av to nye komiteer, en grenselinjekomite og en komite som skulle vurdere muligheten for felles, økonomisk aktivitet på øyene. Shigeki Hakamada hevder at økonomikomiteen kun var en innrømmelse fra japansk side for å få grenselinjekomiteen, som var et forsøk på å blokkere utvanning av fredsavtaleprosessen (Williams 2003: 99).

Ettersom Russlands negative holdning til Hashimotos Kanawa-forslag ble bekreftet i Moskva uten at nye aktuelle initiativ ble tatt, var det klart at dialogen som startet i Krasnoyarsk kjølnet av (Zagorsky 1999: 351). Utenriksminister Ivanov avviste avtalen om å jobbe for å ferdigstille en fredsavtale innen 2000 under sitt første besøk til Japan i februar 1999 (Kimura 2008: 116). Dette bidro ikke til å løse opp stillstanden som karakteriserte forhandlingene i løpet av Jeltsins siste år som president (Togo 2010: 255).

Oppsummert ga slutten på den kalde krigen nye initiativ for å løse grensedisputten, blant annet ved at Tokyo forsøkte å bytte økonomisk hjelp mot øyer på 1990-tallet (Mohri 2011: 7). Selv om det ikke ble gjort betydelige forhandlingsresultater i løpet av tiåret, var et varmere klima klart å spore i forholdet mellom landene. Russland, og i noe mindre grad Japan, myknet opp på posisjonene på territorialspørsmålet i løpet av 1990-tallet. Hvordan kan vi fra et russisk perspektiv forstå 1990-tallets holdningsskifte til Japan?

Den russiske forfatteren Andrei P. Tsygankov opererer med tre utenrikspolitiske hovedretninger i Russland (Tsygankov 2010: 4). Disse århundregamle retningene er den vestlige (Westernist), statssentrerte (Statist) og sivilisasjonistiske (Civilizationist) tradisjonen. Kort fortalt peker de vestligsinne på Russlands likheter med vestlige land og behovet for å bli en av de vestlige, siviliserte statene for å utvikle landet. De statssentrerte legger vekt på verdier som makt, stabilitet og suverenitet, så vel som å bevare sosial og politisk orden, mens sivilisasjonistene poengterer den russisksentrerte sivilisasjonens kulturelle egenart samt ønsket om å spre sivilisasjonens verdier globalt (ibid: 7).

Sovjetunionens utenrikspolitikk ble hovedsaklig styrt av de statssentrerte (ibid: 33). Kollapsen i 1991 betød imidlertid tap av supermaktsstatus og slutten på den bipolare verden. Et svekket Russland famlet etter en ny rolle, og spektrumet av utenrikspolitisk tenkning besto av vestligsinne som Andrei Kozyrev og Mikhail Gorbatsjov, statssentrerte som Jevgenij Primakov og sivilisasjonister representert ved Gennadi Zyuganov og Vladimir Zhirinovskij (ibid: 62).

I kjølvannet av Sovjetunionens kollaps tok liberale, vestligsinne politikere som Jeltsin og Kozyrev makten. Deres forståelse av nasjonale interesser var et naturlig partnerskap

med vestlige land, og dermed ble militærmakt, geopolitikk og behovet for å hevde Russlands storhet tonet ned (Tsygankov 2010: 59). Som en konsekvens av ønsket om partnerskap med vestlige land satte Russland høyt på den asiatiske agendaen å "finalize the normalization of relations with Japan on the basis of a peace treaty, including a solution to the territorial issue" (Kozyrev 1992: 15). Derfor kan påvirkningen fra de vestligsinnede forklare initiativene fra russisk side i forhandlingene med Japan på 1990-tallet.

At forhandlingsinitiativene under Jeltsin forble initiativer og ikke ga konkrete resultater viser den vestlige linjas klare begrensninger ved at den hadde betydelig opposisjon hjemme (Linge 1995: 126). Det er verdt å nevne at opposisjonen i løpet av tiåret i stadig økende grad evnet å utfordre de vestligsinnede, noe som kom delvis til syne i 1995 da Primakov etterfulgte Kozyrev som utenriksminister (Tsygankov 2010: xvi). Den statssentrerte Primakov så liten nytte i å kopiere den vestlige modellen. Han oppfattet Russland som en stormakt med egne interesser (ibid: 62) og poengterte behovet for å balansere vestlig innflytelse (ibid: 19).

De statssentrerte konsoliderte sin maktposisjon ved årtusenskiftet da Vladimir Putin etterfulgte Jeltsin som president. Under Putin endret den utenrikspolitiske linja seg fra Primakovs stormaktsbalansering til stormaktspragmatisme (ibid: 129). Presidenten viste liten interesse for å løse territorialkonflikten under sitt første offisielle besøk til Japan 3.-5. september 2000 for toppmøtet med statsminister Mori (Kimura 2008: 117). På den andre siden påpeker Togo, daværende generaldirektør i Gaimūshos European Affairs Bureau, at Putin overraskende kom med utsagnet "I consider the 1956 Joint Declaration effective" (Togo 2010: 257). Dette var tydelige ordelag som både Gorbatsjov og Jeltsin vokter seg vel for, og var et skritt fremover selv om russerne heller ikke denne gangen ønsket 1956-referanser i den felles uttalelsen fra et toppmøte (Kimura 2008: 118). Fellesuttalelsen stadfestet at "(...) positive results have been achieved since the Japan-Russia Summit Meeting in Krasnoyarsk in 1997, when both sides agreed to make their utmost efforts to conclude a peace treaty by the year 2000 (...)" (MOFA og MID 2001c: URL).

I motsetning til Moskvaerklæringen var det dermed ikke lenger noen enighet om å jobbe på for å fullføre forhandlingene innen år 2000, men kun en oppsummering av hva som var blitt gjort fram mot år 2000. Samtidig var partene enige om å fortsette forhandlingene og å forberede en ny utgave av "Joint Compendium of Documents on the History of Territorial Issue between Japan and Russia" som inkluderte dokumenter fra 1993 og senere (ibid).

Putins utsagn angående 1956-erklæringen satte likevel i gang sju måneder lange seriøse forhandlinger om territorialspørsmålet fram mot Irkutsk-møtet i mars 2001 (Togo 2010: 257). Fellesuttalsen fra dette uoffisielle toppmøtet mellom Mori og Putin bekreftet at "(...) the 1956 Japan-Soviet Joint Declaration is a basic legal document that established the starting point in the negotiation process for the conclusion of a peace treaty (...)" (MOFA 2001: URL).

For første gang bekreftet partene eksplisitt at felleserklæringen av 1956 var utgangspunktet for forhandlinger. Betydningen av referansen er likevel omdiskutert. Edamura, tidligere japansk ambassadør til Sovjetunionen, hevder at det var unødvendig å bekrefte erklæringens validitet siden den forblir det høyeste folkerettslig relevante instrumentet mellom statene med mindre de blir enige om å nekte for dens validitet (Kimura 2008: 120). På den andre siden ser Togo på bekræftelsen som et viktig steg framover på veien mot retur av alle fire øyene (ibid: 119-120) og påpeker dessuten at forhandlingene holdt fram med ordentlig driv grunnet fellesuttalelsene fra Irkutsk (Togo 2010: 257). Fra Russlands synsvinkel var det derimot ikke snakk om bevegelse mot retur av fire øyer, og ikke engang entydig klart at felleserklæringen fra 1956 betød overføring av øyene Habomai og Shikotan til Japan. Under en pressekonferanse med Mori etter at fellesuttalelsen var lagt fram uttalte Putin at "(...) As for Section 9 of the declaration regarding the fate of the islands of Shikotan and Khabomai, additional work by experts of the two countries is needed to arrive at a common interpretation. It has to be said that the main thrust and meaning of the 1956 Declaration was to seal the end of the state of war between the two countries (...)" (Kremlin 2001: URL).

Statsminister Koizumis maktovertakelse i 2001 førte til en tøffere linje overfor Russland (Kimura 2008: 121) samtidig som forhandlingene gikk inn i en stillstand på grunn av forvirring på japansk side etter omskiftninger og uklare ansvarsforhold i Gaimūsho (Togo 2010: 258). Koizumis Moskva-besøk i 2003 var således med på å holde forholdet til Russland ved like. Statslederne vedtok en handlingsplan om økt samarbeid på en rekke områder, blant annet innen fredsavtaleforhandlingene (Kimura 2008: 125). Handlingsplanen bidro til et oppsving i det strategiske samarbeidet mellom landene (MOD 2007: 365), og falt også i tid sammen med en markant økning i handelsverdien (METI 2011: 3). Det økonomiske og strategiske samarbeidet behandles videre i analysen.

I perioden etter 2000 er det tatt få forhandlingsinitiativ fra russisk side. Selv om Putin innså problemets alvor i løpet av sine første år som president, poengterte han at "the main

thing here, it seems to me, is to be patient, not to rush ahead but to work, as I have already said, on the basis of the legitimate interests of both sides” (Herspring 2003: 30).

Russlands utenrikspolitiske linje endret seg etterhvert fra stormaktspragmatisme til stormaktsselvsikkerhet (Tsygankov 2010: 171) og bilaterale besøk på 2000-tallet har vist at landenes posisjoner på territorialspørsmålet ikke har endret seg nevneverdig. Japan insisterer på retur av alle fire øyene mens Russland fastholder at landet er rede til å leve opp til avtalene med Japan, hvilket indikerer overføring av Habomai og Shikotan. Villigheten til å inngå kompromiss ved å overføre de to øyene ble uttrykt av utenriksminister Lavrov i 2004 så vel som av president Putin i 2005 (Chugrov 2005: 109).

Det er verdt å legge merke til at selv om forhandlingsposisjonen til Russland ikke har endret seg fra 1990-tallet, har villigheten til å ta forhandlingsinitiativ gått ned. Dette kan delvis forklares av de vestligsinnedes høyere prioritet av Japan i landets asiapolitikk sammenlignet med de statsentrerte, samt at veksten til asiatiske stormakter som Kina og India har fortjent mer oppmerksomhet i løpet av det siste tiåret. Det russiske utenrikspolitiske konseptets presentasjon av regionale prioriteringer (Kremlin 2008: URL) plasserer Asia-Stillehavsregionen på femteplass, og dermed mindre viktig enn CIS (Commonwealth of Independent States), Europa, NATO (North Atlantic Treaty Organization) og USA. Seksjonen om forhold i Asia-Stillehavsregionen nevner videre viktigheten av Kina, India og ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) før den vier plass til forholdet til Japan.

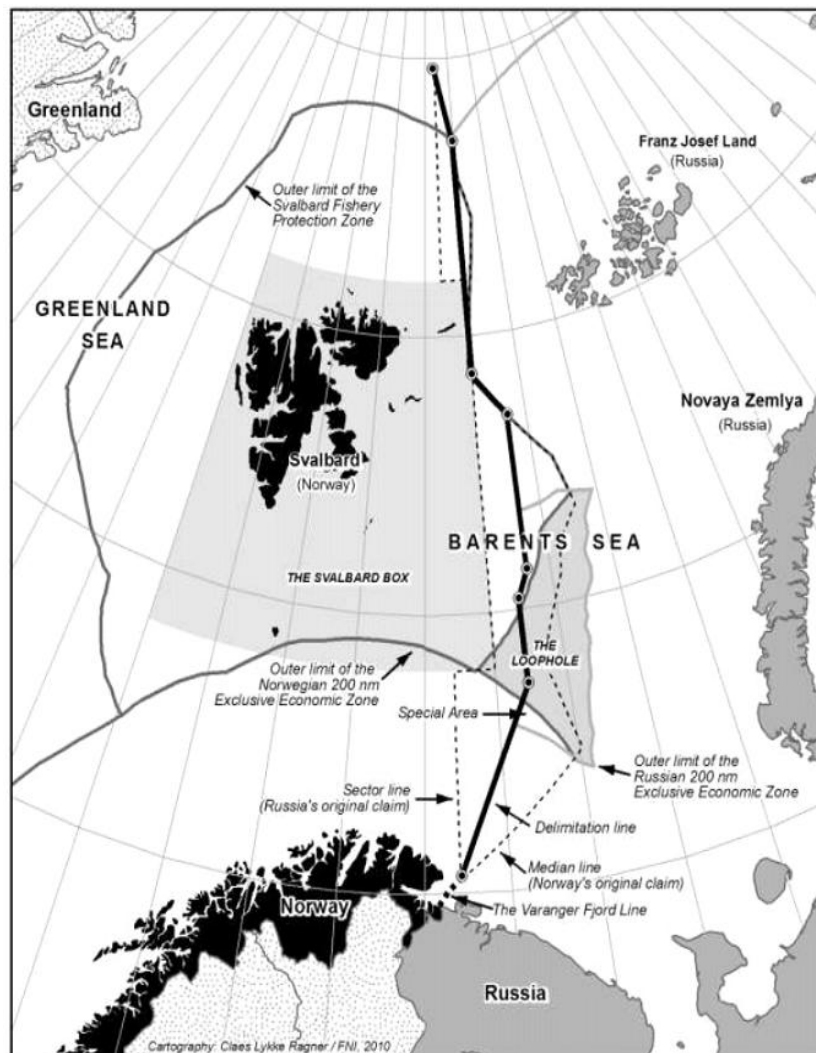
Dessuten skaper de siste årenes anstrengte forhold mellom Russland og Japan ikke det beste forhandlingsklimaet for nye initiativer. President Medvedevs besøk til de omstridte øyene høsten 2010, det første av en russisk president noensinne, førte til sterke reaksjoner i Tokyo og krise i det bilaterale forholdet med Japan (Lukyanov 2012a: URL). Lukyanov beskrev relasjonene mellom landene som "probably at their lowest point since the fall of the Soviet Union" (Lukyanov 2011: URL). Forholdet ble ikke merkbart bedre av at Medvedev, denne gang som statsminister, uvisst av hvilken grunn gjentok besøket i juli 2012 (Lukyanov 2012a: URL).

Likevel begynner tanken om at den nåværende situasjonen ikke er akseptabel for noen av partene i det lange løp å slå rot i politiske sirkler i Japan og Russland (PenzaNews 2012: URL). Under toppmøtet til APEC (Asia-Pacific Economic Corporation) i Vladivostok 8.-9. september 2012 holdt president Putin og statsminister Noda et bilateralt møte på sidelinja der territorialspørsmålet nok en gang var ett av temaene. Partene ble videre enige om å diskutere spørsmålet mer i detalj under Nodas planlagte besøk til Moskva i desember. Samtidig la

begge statslederne vekt på ønsket om å holde forhandlingene i en rolig og konstruktiv atmosfære, uten å provosere den hjemlige opinionen (KyodoNews 2012: URL).

3.1 Forhandlinger Norge-Russland 1991-2011

Figur 2 - Den norsk-russiske grensedisputten (hentet fra Jensen 2011: 154)

3.1.1 Hva dreide grensedisputten seg om?

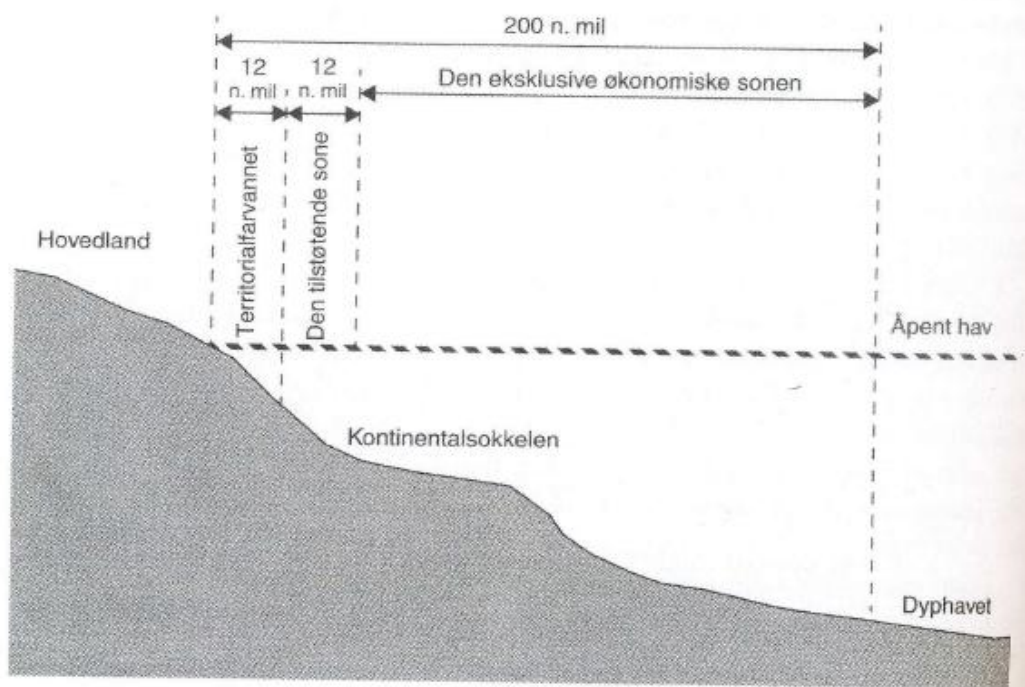
Selv om den norsk-russiske grensedisputten utelukkende dreide seg om maritim avgrensning i motsetning til den japansk-russiske grensedisputten, er likevel disputten mer kompleks enn de fire omstridte øyene i det japansk-russiske tilfellet med tanke på å definere mer detaljert hva forhandlingene har dreid seg om.

Den norsk-russiske grensedisputten ble første gang brakt på bane av Norge i 1967 og dreide seg i utgangspunktet om avgrensning av kontinentalsokkelen mellom Norge og Sovjetunionen (Østreng og Prydz 2007: 2). Havrettskonvensjonen av 1982 bekreftet imidlertid også kyststatenes rett til 200-mils eksklusive økonomiske soner. Dermed kom disputten også til å dreie seg om avgrensning av landenes eksklusive økonomiske soner, opprettet av Norge i 1977 og Sovjetunionen i 1984 (ibid: 4). I prinsippet har det derfor vært ført to delelinjeforhandlinger mellom Norge og Russland, en om kontinentalsokkelen og en om sonene (ibid: 8). Sonene inkluderer Russlands eksklusive økonomiske sone på den ene siden, og Norges eksklusive økonomiske sone samt fiskevernsonen rundt Svalbard på den andre (Henriksen og Ulfstein 2011: 1-2).

Det meste av de omstridte farvannene har vært gjenstand for både sokkel- og soneforhandlinger, og grensen for kontinentalsokkelen og de økonomiske sonene behøver ikke å være sammenfallende. I den norsk-russiske grensedisputten har likevel partene syntes enige om sammenfallende grense (Østreng og Prydz 2007: 4, jf. "Overenskomst mellom Kongeriket Norge og Den Russiske Føderasjon om maritim avgrensning og samarbeid i Barentshavet og Polhavet" art. 2 (Regjeringen 2010a: URL)). Som figur 2 viser er imidlertid Smutthullet (The Loophole) internasjonalt farvann. Delelinjeforhandlingene i det 62.400 km² store Smutthullet har derfor inkludert sokkelforhandlinger på havbunnen, men ingen soneforhandlinger om vannmassene over (Østreng og Prydz 2007: 8).

Før jeg beskriver det omstridte området og redegjør for forhandlingenes forløp er det nødvendig å definere nærmere hva grenseforhandlingene har dreid seg om, nemlig kontinentalsokkel, eksklusiv økonomisk sone og fiskevernsoner.

Figur 3 - Kyststatssoner (hentet fra Ruud og Ulfstein 2006: 150)

Som vist ovenfor i figur 3 menes med kontinentalsokkel den naturlige forlengelsen av landterritoriet utenfor territorialfarvannet. Sokkelen strekker seg ut til 200 nautiske mil eller til kontinentalsokkelmarginens ytterpunkt, dersom dette punktet er utenfor 200-milsgrensa. Den kan likevel ikke strekke seg lenger ut enn 350 nautiske mil, eller alternativt 100 nautiske mil utenfor 2500 meters dybde. På kontinentalsokkelen har kyststaten suverene rettigheter til å utforske og utnytte ikke-levende naturressurser på havbunnen (Havrettskonvensjonen art. 76-77) (Buflod, Sannes og Aasebø 2006: 519-20).

Med eksklusiv økonomisk sone menes en sone utenfor territorialfarvannet der kyststaten har suverene rettigheter til å utforske og utnytte levende og ikke-levende naturressurser, både på havbunnen og i vannmassene. Den eksklusive økonomiske sonen kan ikke strekke seg utover 200 nautiske mil fra kyststatens grunnlinjer (Havrettskonvensjonen art. 55-57) (ibid: 514).

Med fiskevernsone menes et "område underlagt kyststatens jurisdiksjon innenfor et maksimum av 200 nautiske mil og som er opprettet for det formål å beskytte fiskeressursene" (Ørebech 2007: 2). Norge opprettet fiskevernsone med ikke-diskriminerende forvaltning snarere enn full økonomisk sone rundt Svalbard i 1977 på grunn av ulike syn på Svalbardtraktatens geografiske virkeområde (St.meld nr. 30 (2004-2005): 23). Det norske syn er at "(...) traktatens særlige bestemmelser ikke gjelder utenfor øygruppens landområder og deres territorialfarvann (...)" (Regjeringen 2011a: URL). Det betyr at Norge rettslig sett står fritt til å utnytte naturressurser og utøve jurisdiksjon i fiskevernsonen rundt Svalbard på linje med rettighetene i Norges eksklusive økonomisk sone ellers (Pedersen 2009: 68). Landet har imidlertid valgt å utforme bestemmelsene for sonen "(...) slik at de ikke ville ha vært i strid med traktaten av 1920, selv om denne hadde kommet til anvendelse i sonen (...)" (Regjeringen 2011a: URL). Russlands posisjon er at Svalbardtraktaten ikke kun gjelder på land og i territorialfarvannet, men også i fiskevernsonen (Pedersen 2009: 69), hvilket gir alle parter av traktaten lik rett til utnyttelse av naturressurser.

3.1.2 Det omstridte området

Som for det japansk-russiske tilfellet er en detaljert fremstilling av dispuTTens historie utenfor denne studiens rekkevidde. For å forstå hvordan Norge og Russland fikk ulike

oppfatninger av egne rettigheter i Barentshavet og Polhavet foretar jeg likevel et stopp i 1926. Da fremmet Sovjetunionen etter inspirasjon av Canada et sektordekret som slo fast at

"All lands and islands (...) located in the Northern Arctic Ocean (...) between the meridian 32° 04' 35" E. (...) and the meridian 168° 49' 30" W. (...) are proclaimed to be territory of USSR" (Tymchenko 2009: 42).

Norge satte i 1928 spørsmålsteget ved sektorprinsippet som legalt folkerettslig konsept i Arktis og kunne ikke akseptere Sovjetunionens krav på Frans Josefs land (Bjørnsen 2009: 54). Samtidig utvidet den sovjetiske forfatteren Lakhtine tolkningen av sektordekretet til også å omfatte is og vann (ibid: 59).

Denne tolkningen ble bekreftet av Sovjetunionen ved at landet foreslo å benytte sektorlinja da Norge i 1967 tok initiativ til forhandlinger om avgrensning av kontinentalsokkelen (Moe, Fjærtøft og Øverland 2011: 147). Norge viste imidlertid til Kontinentalsokkelkonvensjonen av 1958 der midtlinjeprinsippet for motstående kyster og ekvidistanseprinsippet for tilstøtende kyster var etablert som hovedprinsipper for avgrensning av kontinentalsokler (Kontinentalsokkelkonvensjonen art. 6) (Buflod, Sannes og Aasebø 2006: 302). Artikkel 6 nevner også at en annen grenselinje er rettmessig ut fra spesielle omstendigheter, noe som Sovjetunionen og senere Russland ut fra strategiske og demografiske omstendigheter hevdet talte til deres fordel (Moe, Fjærtøft og Øverland 2011: 147). Dessuten trakk landet frem andre ikke-geografiske omstendigheter som geologiske forhold, økonomiske interesser, isforhold og miljørisiko. Sovjetunionen la samtidig vekt på kystlengdenes disproporsjonalitet som en spesiell geografisk omstendighet (Henriksen og Ulfstein 2011: 4).

Forhandlingsutgangspunktet som vist i figur 2 var dermed at Norge sto for ekvidistanse- og midtlinjeprinsippet og Sovjetunionen for sektorlinja i avgrensningen av kontinentalsokkelen. Det er verdt å legge merke til at sistnevntes utgangspunkt ikke var basert på sektor som generelt delingsprinsipp, men snarere spesifikt på sektordekretet av 1926 (Kvalvik 2003: 141). Mellom disse kravene lå det omstridte området som dekket 176.000 km² i Barentshavet og Polhavet. Området var dermed arealmessig like stort som Danmark, Sveits, Nederland og Belgia til sammen, eller 45 % av Norges totale areal (Østreng og Prydz 2007: 6). Området, som dekket mer enn 12 % av Barentshavet, besto videre av to deler. Det ene området var 20.000km² stort og befant seg i Polhavet nordøst for Svalbard. Det andre området på noe over 155.000km² (ibid: 6) strakk seg fra skjæringspunktet mellom kravene øst for Svalbard i posisjon 79° 17' 04.77" N, 34° 59' 56.00" Ø (Regjeringen 2010a: URL) og sørover

til skjæringspunktet mellom kravene like utenfor innløpet av Varangerfjorden, på 70° 16' 28.95" N, 32° 04' 23.00" Ø (Regjeringen 2010a: URL). Det bør nevnes at det isfrie, 60.700 km² store "Gråsonetriangelet" i sør, avgrenset av landenes 200-milsgrenser i nord, var disputtområdet av størst kommersiell og ressursmessig interesse (Østreng og Prydz 2007: 6).

3.1.3 Forhandlingenes forløp

Den første enigheten om en sjøgrense mellom Norge og Russland kom i 1957, da Norge og Russland delte territorialfarvannet (Henriksen og Ulfstein 2011: 2), samt en liten del utenfor territorialfarvannet (Ørebech 2007: 64), i Varangerfjorden. Grensa ble trukket opp fra grensestaken ved utløpet av Grense Jakobselv til skjæringspunktet mellom norsk territorialfarvann, som på dette tidspunkt strakk seg ut til fire nautiske mil fra grunnlinja, og sovjetisk territorialfarvann, som strakk seg ut til tolv nautiske mil. Videre ble grensa trukket fra dette punktet til midtpunktet for den rette linje mellom Kibergneset på norsk side og Kapp Niemtsky på sovjetisk side (ibid: 56-57), som utgjør Varangerfjordens innløp. Siden Norge hadde en territorialfarvannsgrense på fire nautiske mil til forskjell fra Sovjetunionens tolv, kan en dermed si at et modifisert ekvidistanseprinsipp lå til grunn for delingen (ibid: 57).

I oktober 1967 tok Norge kontakt med Sovjetunionen for å innlede forhandlinger om kontinentalsokkelgrensa (Tamnes 1997: 292). Som ventet var imidlertid Sovjetunionen uenig i det norske ekvidistanse- og midtlinjeprinsippet, og støttet seg på sektordekretet av 1926. Sovjetunionen var ikke interessert i en rask løsning, og ble unnnvikende etter "uformelle drøftelser" (ibid) høsten 1970. Formelle forhandlinger startet likevel i 1974 (Moe, Fjærtøft og Øverland 2011: 147) etter statsminister Brattelis Moskva-besøk. Partene holdt fra dette året jevnlig møter (Tamnes 1997: 292).

Ved siden av avgrensingen av kontinentalsokkelen tok partene opp etablering av et bilateralt ressursregime (Kvalvik 2003: 147). Norge ønsket en klar grense, mens Sovjetunionen ønsket økonomisk samarbeid i det omstridte området, noe som til forveksling minner om utgangsposisjonene i de japansk-russiske forhandlingene. I likhet med Japan mente imidlertid Norge at grensa måtte avklares før ressursamarbeid i det omstridte område var på tale (ibid). Videre kom Sovjetunionen i juni 1976 til samme konklusjon som gjaldt den japansk-sovjetiske disputten under store deler av den kalde krigen, nemlig at det ikke fantes noe omstridt område (Tamnes 1997: 293). I det norsk-sovjetiske tilfellet endret likevel dette

seg raskt da Norge i desember 1976 anmodet om forhandlinger om en spesiell fiskeriordning i grenseområdet (Tamnes 1997: 296), i forkant av landets opprettelse av en 200-mils eksklusiv økonomisk sone 1. januar 1977 (Østreng og Prydz 2007: 4). Initiativet førte fram til undertegnelsen av Gråsoneavtalen i januar 1978 (Tamnes 1997: 300), "en midlertidig praktisk ordning mellom Norge og Sovjetunionen for å regulere fisket i et tilstøtende område i Barentshavet" (Kvalvik 2003: 151).

Etter inngåelsen av Gråsoneavtalen var det få forhandlinger om grenselinjespørsmålet fram til Gorbatsjov tok over det sovjetiske roret på slutten av 1980-tallet. Den økte politiske kontakten resulterte i utnevnelsen av ei ekspertgruppe på grensetekniske spørsmål i 1986 (ibid: 154), og Sovjetunionen viste for første gang kompromissvilje om grensedragningen i november 1988 ved å foreslå en utrettet sektorlinje nord for "Svalbardkassen" (Tamnes 1997: 303). Med "Svalbardkassen" menes "alle øer mellom 10° og 35° lengde øst for Greenwich og mellom 74° og 81° nordlig bredde" (Ørebech 2007: 2, jf. "Svalbardtraktaten" art. 1 (Buflod, Sannes og Aasebø 2006: 56)).

Kompromissviljen ble innledningen til en konstruktiv dialog. Partene begynte delingen av de omstridte områdene nord for Svalbard og Frans Josefs land og fortsatte sørover (Kvalvik 2003: 154). Forhandlingene førte til at 84 % av grenselinja ble klarlagt, der Norge ga mest i sør og Russland ga mest i areal (Tamnes 1997: 303). De resterende 16 % inkluderte seksjonen lengst sør, nærmest landterritoriene og Varangerfjorden (Kvistad 1995: 28). Partene ble enige om to tredjedeler av distansen i mars 1991 (ibid) mens Gorbatsjov samme år uttalte at det var oppnådd enighet om 75 % av grenselinja (Kvalvik 2003: 154). Norske myndigheter ønsket imidlertid ikke å gi offentlig uttrykk for en presis angivelse, annet enn at det var mer enighet i nord enn i sør (Østreng og Prydz 2007: 9). Videre ble koordinatene for linja i nord ikke offentliggjort fordi det var snakk om midlertidig enighet, altså ønsket partene fleksibilitet inntil hele linja var klarlagt. Selv om det eksakt gjenstående disputtområdet kun var kjent for en håndfull personer, er det liten tvil om at det dekket store deler av det tidligere omtalte "Gråsonetriangelet" (ibid).

Med Russland som ny forhandlingsmotpart nærmet landene seg et kompromiss i 1992, men høsten 1992 stanset igjen forhandlingene. Forhandlingsklimaet var da kjølnet av etter en helomvending i den russiske holdningen. Kvalvik hevder at den direkte årsaken til helomvendingen var utvisningen av en russisk agent fra Norge (Kvalvik 2003: 154). Indirekte årsaker som den ustabile innenrikspolitiske situasjonen i Russland må imidlertid også tas med i betraktningen. Høsten 1992 var, som tidligere nevnt i forbindelse med de japansk-russiske

forhandlingene, preget av oppblomstring av nasjonalisme, de konservative kreftenes gjenoppstandelse og svekkelse av Jeltsins lederrolle (Kimura 2008: 107). Hoel nevner også at de norsk-russiske forhandlingene i denne perioden stagnerte på grunn av at nasjonalistiske holdninger i det russiske parlamentet blokkerte prosessen (Hoel 1993: 5). Samtidig markerte russiske næringsinteresser seg stadig sterkere i disputten (Tamnes 1997: 303).

I likhet med det japansk-russiske tilfellet sto forhandlingene stille fra 1993 (Kvalvik 2003: 158). Årsakene til stillstanden kan, som i tilfellet med de japansk-russiske forhandlingene, tilskrives den innenrikspolitiske situasjonen i Russland. Mellom Norge og nabolandet var det derimot initiativ fra president Jeltsin som igjen satte fart i forhandlingene (ibid). Under besøket til Norge i mars 1996, det første til Norge av et russisk statsoverhode noensinne (Regjeringen 2004: URL), foreslo den russiske presidenten å drøfte et samarbeid om utnyttelse av de antatte petroleumsforekomstene i området samtidig som forhandlingene om en grenselinje fortsatte (Kvalvik 2003: 158). Kjell Magne Bondevik kalte besøket "en milepæl i de norsk-russiske forbindelsene" (Regjeringen 2004: URL) og i årene etter besøket ble det holdt jevnlige møter med konstruktive samtaler på både politisk nivå og embetsnivå (Kvalvik 2003: 158).

I løpet av tiåret etter Jeltsins besøk var det hyppigere kontakt mellom partene enn da forhandlingene startet. Samtidig ble grenselinjespørsmålet drøftet i stadig mindre formaliserte fora (Østreng og Prydz 2007: 6). Sent på 1990-tallet gjennomførte Norge en statusgjennomgang av drøftelsene så langt samt en analyse av oppnådd fremgang. Dette arbeidet ble ferdigstilt i 2001 (Prop. 43 S (2010-2011): 4).

Tidlig på 2000-tallet syntes utsiktene til en løsning bedre enn før, selv om uttalelsene fra politisk hold generelt sett var mer optimistiske enn fra embetsmennene som drev forhandlingene (Kvalvik 2003: 158). Et eksempel på optimistiske uttalelser kom under president Putins offisielle besøk til Norge i november 2002 (Regjeringen 2002a: URL). I felleserklæringen fra møtet med statsminister Bondevik slo partene fast at de la "stor vekt på snarlig inngåelse av en avtale om en maritim avgrensningslinje i Barentshavet" (Kvalvik 2003: 158). Hva som ble lagt i begrepet "snarlig" er imidlertid åpent for tolkning. Under en pressekonferanse med Bondevik etter at felleserklæringen var klar uttalte Putin om grenselinjespørsmålet at "(...) we have expressed the hope that we will solve it before we go into retirement (...)" (Kremlin 2002: URL). Med tanke på sin egen politiske karriere holdt dermed presidenten ord.

Gjentatte uttalelser fra Norge og Russland over flere år ga inntrykk av at ingen av partene hadde hastverk med å komme fram til en løsning (Østreng og Prydz 2007: 14). Noen fast tidsfrist, som Jeltsin satte i forhandlingene med Japan i Krasnoyarsk i 1997, var heller ikke på tale i 2002 (Kvalvik 2003: 158). Det er også verdt å legge merke til at punkt 6 i felleserklæringen sier at "En [delelinje-]avtale vil ytterligere styrke samarbeidet i fiskerisektoren", og at "...arbeidet med mulige modaliteter for samarbeid i petroleumssektoren i det området som skal avgrenses" (Østreng og Prydz 2007: 12) skulle holde fram. Punkt 6 var et uttrykk for en tendens i forhandlingene om at man i økende grad snakket om en "samarbeidsgrense" snarere enn en "ressursgrense". Dette var for å tydeliggjøre at en delelinje var en forutsetning for ressurs samarbeid og ikke et hinder (ibid: 11), samt for å unnslipe tankegangen om grensedisputten som et null-sum-spill.

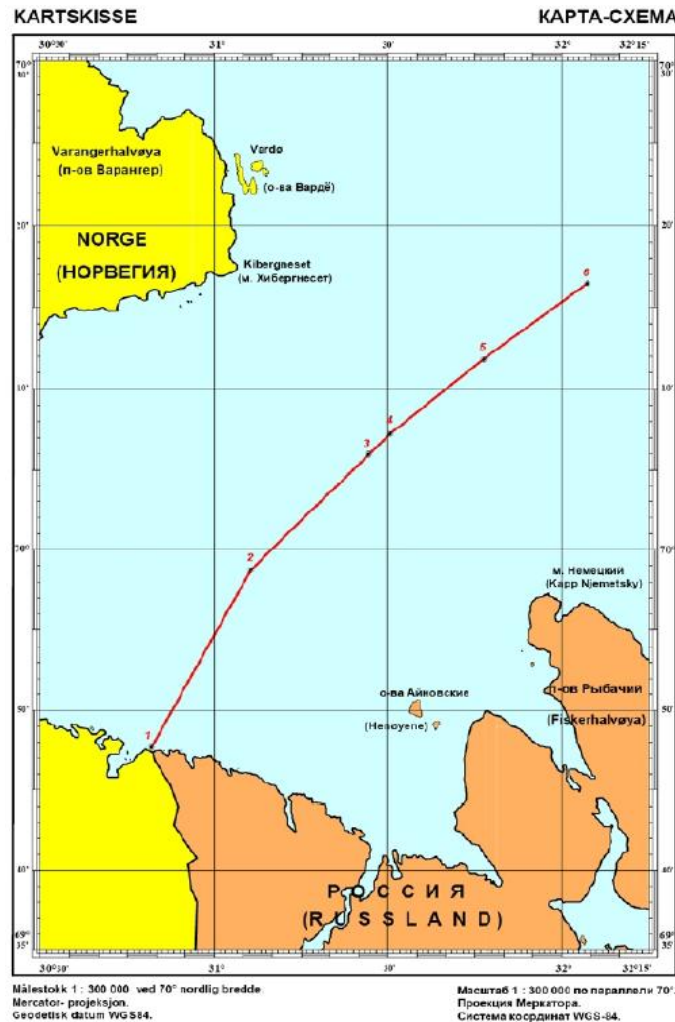
I 2006 ble utenriksministrene Støre og Lavrov enige om å intensivere forhandlingene. I arbeidet med å fastsette grenselinja og i andre beregninger fikk norsk UD assistanse fra Statens Kartverk, mens Fiskeri- og Kystdepartementet samt Olje- og energidepartementet var delaktige i behandlingen av ekspert anbefalinger angående fiskeri og energi fra norsk og russisk side (Innst. 182 S (2010-2011): 2). Etter at Norge fra 1. januar 2004 utvidet territorialfarvannet fra fire til tolv nautiske mil samt etablerte en tilstøtende sone ut til 24 nautiske mil økte samtidig det praktiske behovet for en grenselinje utenfor Varangerfjorden og den tidligere nevnte 1957-avtalens rekkevidde (St.prp. nr. 3 (2007-2008): 1).

Partene kom til enighet i 2006 om å forhandle om en egen løsning for avgrensingen i området like utenfor Varangerfjorden, "sør for det sørlige krysningspunktet mellom midtlinjen og sektorlinjen" (Innst. 182 S (2010-2011): 2). Forhandlingene gjaldt en grenselinje mellom endepunktet for 1957-avtalen i posisjon 70° 07' 15.20" N, 31° 30' 19.43" Ø (fig. 4 pkt. 4) og skjæringspunktet mellom midtlinje- og sektorkravet på 70° 16' 28.95" N, 32° 04' 23.00" Ø (fig. 4 pkt. 6) (St.prp. nr. 3 (2007-2008): 5).

Forhandlingene foregikk over to runder i henholdsvis Moskva 14.-16. mars 2007 og utenfor Oslo 24.-26. april 2007, etter fire forberedende møter mellom tekniske eksperter i Oslo og Moskva i 2005 og 2006. Samtidig var det ytterligere kontakt mellom partene på embetsnivå (ibid: 2). Resultatet var "Overenskomst mellom Kongeriket Norge og Den Russiske Føderasjon om den maritime avgrensning i Varangerfjordområdet" i juli 2007 (ibid: 5). Avtalen fastsatte en 28 km lang grenselinje mellom koordinatene nevnt ovenfor (ibid), og regulerte samtidig eventuelle grenseoverskridende petroleumsforekomster ved å fastslå at partene ved avtale skulle utnytte disse som en enhet (ibid: 3, jf. "Overenskomst mellom

Kongeriket Norge og Den Russiske Føderasjon om den maritime avgrensning i Varangerfjordområdet" art. 3 (St. prp. nr. 3 (2007-2008): 5)).

Figur 4 - Delelinja etter 2007-avtalen (hentet fra Ørebech 2007: 89)

Avtalen er tolket som en klar framgang i forhandlingene om delelinja som helhet (Moe, Fjærtøft og Øverland 2011: 148). Samtidig skal det sies at partenes prinsipielle krav i Varangerfjordområdet helt siden forhandlingsstarten i 1974 aldri i vesentlig grad var på kollisjonskurs (Østreng og Prydz 2007: 9). Sentralt i forståelsen av Varangeravtalens betydning for de videre forhandlingene om en endelig avtale er likevel hvilket delingsprinsipp som ble anvendt. Prinsippet som ble brukt i avgrensingen mellom punktene i 2007 var ekvidistanseprinsippet, altså lå linja like langt fra punkter på den norske og russiske grunnlinja (Ørebech 2007: 65). Som nevnt baserte 1957-avtalen seg på et modifisert ekvidistanseprinsipp, og prinsippet ble dermed fulgt opp i 2007.

Et interessant aspekt i den forbindelse er at den maritime grenselinja av 2007, i tillegg til å avgrense deler av kontinentalsokkelen, omfattet kyststatssonene territorialfarvann, den tilstøtende sone og den eksklusive økonomiske sone (Ørebech 2007: 65, jf. "Overenskomst mellom Kongeriket Norge og Den Russiske Føderasjon om den maritime avgrensning i Varangerfjordområdet" art. 1 (St.prp. nr. 3 (2007-2008): 5). Dermed var Norge og Russland enige om å benytte ekvidistanseprinsippet, selv for områder på kontinentalsokkelen og i den eksklusive økonomiske sone (Ørebech 2007: 65).

Dette talte for et folkerettslig grunnlag for anvendelse av ekvidistanseprinsippet også for resten av delelinja, siden nøyaktig de samme artikler i Havrettskonvensjonen gjaldt for både omstridte så vel som ikke lenger omstridte områder. På den andre siden uttrykte Varangeravtalen spesifikt at den ikke var ment å virke prejudiserende for videre grenseforhandlinger, i det artikkel 4 slo fast at "(...) Intet i denne Overenskomst skal påvirke Partenes posisjoner vedrørende avgrensning i andre havområder (...)" (St.prp. nr. 3 (2007-2008): 5).

Likevel argumenterer Ørebech for at ekvidistanseprinsippet var uttrykkelig anerkjent (expressly recognized) av partene, gjennom både 1957-avtalen og 2007-avtalen, slik den internasjonale domstol (ICJ) anvender begrepet i tvisteløsningsaker (Ørebech 2007: 67, jf. Statuttene for Den Internasjonale Domstol art. 38 (a) (Buflod, Sannes og Aasebø 2006: 83)). Videre var formuleringene i Varangeravtalen artikkel 4 kun av betydning i det bilaterale forholdet, og ikke for en eventuell tvisteløsnende tredjemann (Ørebech 2007: 68). Ut fra denne tolkningen kan man utlede fra Varangeravtalen at fremdriften for de videre forhandlingene dermed var sterkt påvirket, om ikke avgjort, med tanke på hvilket krav av midtlinja og sektorlinja som skulle ligge til grunn for en endelig avtale. I et folkerettslig perspektiv var det midtlinje- og ekvidistanseprinsippet som rådet grunnen, eventuelt modifisert av nærmere definerte særskilte omstendigheter (Østreng og Prydz 2007: 4, jf. Kontinentalsokkelkonvensjonen art. 6 (Buflod, Sannes og Aasebø 2006: 302)).

Etter Varangeravtalen var Norge og Russland enige om en grenselinje med samlet lengde på 73 kilometer (St.prp. nr. 3 (2007-2008): 1), altså fra kystposisjonen 69° 47' 41.42" N, 30° 49' 03.55" Ø til skjæringspunktet 70° 16' 28.95" N, 32° 04' 23.00" Ø (ibid: 5). Dermed sto ca. 1680 km av 1750 km igjen for endelig avklaring (Innst. 182 S (2010-2011): 6). Ørebech hevder forøvrig at den maritime grenselinja samlet sett etter Varangeravtalen av 2007 var 140,5 km lang (Ørebech 2007: 58), men har ikke her tatt høyde for at en nautisk mil tilsvarer 1.852 meter.

I tidsrommet rundt forhandlingene om Varangeravtalen holdt også Norge og Russland fortløpende kontakt om avklaringen av kontinentalsokkelens yttergrense (Prop. 43 S (2010-2011): 4). Russland la frem dokumentasjon for kontinentalsokkelkommissjonen om yttergrensen allerede i 2001, mens Norge fulgte etter i 2006. Da kommissjonen ga Norge sine endelige tilrådninger i 2009, bidro dette sammen med russiske beregninger for russisk kontinentalsokkel til å avklare størrelsen på det omstridte området i Polhavet (ibid).

Under president Medvedevs besøk til Oslo i april 2010 kunne Jens Stoltenberg meddele at det var oppnådd enighet om grenselinja i Barentshavet og Polhavet (Regjeringen 2010b: URL), og felleserklæringen fra utenriksministrene Støre og Lavrov slo fast at det var oppnådd tentativ enighet (Regjeringen 2010c: URL). Kun teknisk kontrollarbeid gjensto før utenriksministrene undertegnet "Overenskomst mellom Kongeriket Norge og Den Russiske Føderasjon om maritim avgrensning og samarbeid i Barentshavet og Polhavet" i Murmansk 15. september 2010 (Regjeringen 2010a: URL). Overenskomsten delte det omstridte området i to like deler på ca. 87.600 km² hver (Prop. 43 S (2010-2011): 6), og ble ratifisert av Stortinget i februar 2011 og av den russiske nasjonalforsamlingen, Dumaen, i mars samme år. Ratifikasjonsdokumentene ble utvekslet i juni (Regjeringen 2011b: URL), og delelinjeavtalen trådte således i kraft i juli 2011. Etter inngåelsen av avtalen var det uenighet om hvorvidt Norge kom dårlig ut på grunn av det asymmetriske forholdet til Russland. Et hovedsyn var at nyheten kom som en glede (Barentssekretariatet 2010: URL), mens Fiskebåtredernes Forbund mente at avtalen var kommet for dyrt (Fiskebåt 2010: URL).

3.2 Hvordan passer de norsk-russiske og japansk-russiske forhandlingene med Zartman og Bermans faser?

Siden fasebeskrivelsene til Zartman og Berman er teoretiske skiller som kan være mer flytende i virkeligheten (Zartman og Berman 1982: 147), er det vanskelig å stadfeste nøyaktig starten og slutten på de ulike fasene i de norsk-russiske forhandlingene og japansk-russiske forhandlingene. Dette underkapittelet er likevel, basert på empirien som er kommet fram, et forsøk på faseredegjørelse for de norsk-russiske og japansk-russiske forhandlingene. Dessuten kommer jeg inn på hvorvidt Zartman og Bermans deduktive eller induktive forhandlingsmetode (ibid: 89) er anvendt i forhandlingenes formuleringsfase.

Det er mulig å argumentere for at diagnosefasen i de norsk-russiske forhandlingene startet i 1974, da jevnlig møter om disputten kom i gang (Tamnes 1997: 292). Rundt dette tidspunktet klarte Norge å overbevise Sovjetunionen om at det eksisterte en disputt, samt at forhandlinger var hensiktsmessig for å løse den. Flere forfattere (Henriksen og Ulfstein 2011: 2, Moe, Fjærtøft og Øverland 2011: 147, Østreng og Prydz 2007: 25) er enig i at de formelle forhandlingene startet i 1974. I det japansk-russiske tilfellet hevder Kimura at diagnosefasen startet med Gorbatsjovs besøk til Japan i 1991. Under dette møtet ble Gorbatsjov enig med statsminister Kaifu om å starte forhandlinger om de fire omstridte øyene (Kimura 2008: xi).

Videre mener Kimura at formuleringsfasen startet i 1993 ettersom avtaleformularet, det prinsipielle rammeverket for hvordan en disputt skal løses, er å finne i Tokyoerklæringens artikkel 2 (ibid: 120). Som tidligere nevnt slo erklæringen fast at kriteriene for løsning var historiske og legale fakta, landenes felles dokumenter samt lov- og rettsprinsipper (MOFA og MID 2001a: URL). Det er likevel diskutabelt om artikkel 2 utgjør et klart formular som den deduktive metoden i fase to krever, ettersom kriteriene i Tokyoerklæringen er noe vage og åpne for tolkning. I tråd med denne tankegangen hevder Lukyanov at partene fremdeles leter etter meningsfulle formularer (Lukyanov 2011: URL). For eksempel faller kriteriet "lov- og rettsprinsipper" inn under folkeretten. Men landene tolker egne øyrettigheter ut fra folkeretten svært forskjellig, slik at det er vanskelig å argumentere for at det finnes et felles syn på et anvendbart rettskriterium som et avtaleformular krever (Zartman og Berman 1982: 95).

Ifølge FN-pakten har Japan og Russland plikt til å søke en løsning på disputten gjennom fredelige midler, der ett av disse midlene er forhandlinger. Videre skal forpliktelsene utføres i god tro (Lee 2002: 145, jf. FN-pakten art. 2(2), 2(3) og 33(1) (Buflod, Sannes og Aasebø 2006: 63-67)). Utover forrangen til i FN-paktens forpliktelser (Ruud og Ulfstein 2006: 72, jf. FN-pakten art. 103 (Buflod, Sannes og Aasebø 2006: 76)) er også partene bundet av andre rettskilder, blant annet traktater de har inngått. Med traktat menes her "en folkerettslig bindende avtale inngått mellom folkerettssubjekter som har kompetanse til dette, først og fremst stater og internasjonale organisasjoner" (Ruud og Ulfstein 2006: 72).

En viktig traktat i så henseende er San Francisco-traktaten av 1951, en fredstraktat som står svært sentralt i den japansk-russiske disputten. Artikkel 2(c) i San Francisco-traktaten slår fast at "Japan renounces all right, title and claim to the Kurile Islands(...)" (MOFA og MID 1992c: URL). Japan og Russland er imidlertid uenige om tolkningen av artikkelen, med tanke på hvordan "the Kurile Islands" skal defineres. Japan står for at "Kurile islands" ikke inkluderer Habomai, Shikotan, Kunashir og Iturup, mens Russland mener det

motsatte (Garthoff 1995: 14). Traktaten inneholder videre ikke noen presis, geografisk definisjon av Kurilene, og dermed er suvereniteten over de omstridte øyene åpent for tolkning.

Wienkonvensjonen om traktatretten legger imidlertid føringer for traktattolkning, idet traktater skal tolkes i samsvar med ordlydens vanlige betydning samt at den som påberoper en spesiell betydning har bevisbyrden (Ruud og Ulfstein 2006: 94, jf. Wienkonvensjonen om traktatretten art. 31(1) og 31(4) (Buflod, Sannes og Aasebø 2006: 394-95)). Det hersker liten tvil om at den vanlige betydningen av en geografisk stedsangivelse er navnet som vanligvis fremkommer på kart over stedet, jf. ICJs uttalelser i Øst-Grønlands-saken (Ruud og Ulfstein 2006: 94-95) der Norge hevdet at ordet "Grønland" ikke dekket hele øya som var allment kjent som Grønland.

I 1951 var geografer internasjonalt enige om at øyene Iturup og Kunashir var en del av Kurilene, også i tråd med både amerikanske (Garthoff 1995: 16) og japanske myndigheters vurderinger på tidspunktet (ibid: 15). Dette støtter tydelig opp om Russlands krav på øyene. En ytterligere komplikasjon ved San Francisco-traktaten er likevel at Russland ikke er part, siden Sovjetunionen aldri skrev under (ibid: 13). Artikkelen 25 slår fast at traktaten ikke skal "(...) confer any rights, titles or benefits on any State(...)" (MOFA og MID 1992c: URL) som ikke er part. Traktaten kan dermed tolkes dit hen hvor verken Japan eller Russland har rettigheter til øyene, noe som gjør politiske forhandlinger nødvendig (Hasegawa 1998: 525).

Ettersom Japan og Russland ikke har kommet fram til et klart, entydig formular for løsning av disputten er det nærliggende å hevde at landene snarere enn den deduktive forhandlingsmetoden har anvendt den induktive metoden, som setter sammen avtalen bit for bit gjennom gjensidige kompromisser og innrømmelser (Zartman og Berman 1982: 89). Eksempler på anvendelse av den induktive metoden i formuleringsfasen er da Russland gjorde innrømmelser på 1990-tallet ved å bekrefte Japans rett på øyene Shikotan og Habomai, eller da Japan kom med innrømmelser angående fortsatt russisk administrativ kontroll betinget av japansk suverenitet i prinsippet over de omstridte øyene under Kanawa-toppmøtet i 1998. Et interessant aspekt er Zartman og Bermans velvalgte ord "(...) usually the deductive approach based on a formula for agreement is both present and desirable in successful negotiations (...)" (Zartman og Berman 1982: 93). Empirien i det japansk-russiske tilfellet viser at forfatterne har rett, siden den deduktive tilnærmingen ikke er blitt fulgt i forhandlingene som har gått i stå.

I så måte viste forhandlingene mellom Norge og Russland et klarere eksempel på et avtaleformular med et felles anvendbart rettskriterium. Med ICJs bidrag til klargjøring og konsolidering av avgrensingsreglene i Havrettskonvensjonen (Fife 2002: 87) nærmet Norge og Russland seg et avtaleformular. Det kan argumenteres for at formularet kom med avtalen i 2007, da Norge og Russland på grunnlag av gjeldende folkerett ble enige om anvendelse av midtlinja som avgrensingsprinsipp selv i forhandlinger om kontinentalsokkel og kyststatssoner utenfor territorialfarvannet (Ørebech 2007: 65). 2007-avtalen innledet dermed detaljfasen, etter vellykket anvendelse av Zartman og Bermans deduktive metode i formuleringsfasen. Detaljfasen inkluderte avklaring av kontinentalsokkelens yttergrense samt etterfølgende teknisk kontrollarbeid av den endelige grenselinja før delelinjeavtalen ble undertegnet i september 2010.

Det er likevel viktig å understreke at 2010-avtalen ikke kom som et ferdig møbel etter 2007-avtalen. Den kom snarere som en IKEA-boks, i den forstand at godt politisk håndverk måtte til for å sette sammen den endelige avtalen selv om en juridisk bruksanvisning forelå. I detaljarbeidet var forståelsen at den politiske helheten ville korrigere det juridiske aspektet slik at en kompromissløsning mellom sektorlinja og midtlinja var sannsynlig (Østreng og Prydz 2007: 13-14).

I det japansk-russiske tilfellet poengteres det også av både japanske og russiske forfattere at den endelige løsningen mellom statene er politisk og ikke rent juridisk (Hasegawa 1998: 528, Lukyanov 2011: URL). En likhet mellom de japansk-russiske og norsk-russiske tilfellene er dermed at folkeretten ikke entydig fastsetter en løsning, selv om partene bygger sin argumentasjon på rettslige prinsipper. Folkerettens føringer gir derimot ulike tolkningsmuligheter og således rom for politiske forhandlinger.

Del IV Analyse

4.0 Gjensidig avhengighet: Økonomisk og strategisk

I dette underkapittelet skal jeg analysere hvorvidt forholdet mellom Norge og Russland på den ene siden og Japan og Russland på den andre er preget av gjensidig avhengighet. Målet er å belyse om gjensidig avhengighet er en potensielt bidragsytende forutsetning for at Norge og Russland er kommet fram til enighet i sine grenseforhandlinger, der Japan og Russland ikke har kommet til enighet. Antakelsen er at derfor at forholdet mellom Norge og Russland i større grad er preget av gjensidig avhengighet enn forholdet mellom Japan og Russland. Jeg undersøker graden av gjensidig avhengighet med en økonomisk dimensjon som tar for seg landenes utenrikshandel i verdi, utvikling og varesammensetning, samt en strategisk dimensjon som er landenes militære samarbeid i form av felles øvelser og besøk. Utenrikshandelen behandles først, før blikket vendes mot det militære samarbeidet.

4.0.1 Økonomisk gjensidig avhengighet

"There is mutual interdependence between us"

Jonas Gahr Støre, tidl. norsk utenriksminister, om forholdet Norge-Russland

(gjengitt i Regjeringen 2009a: URL)

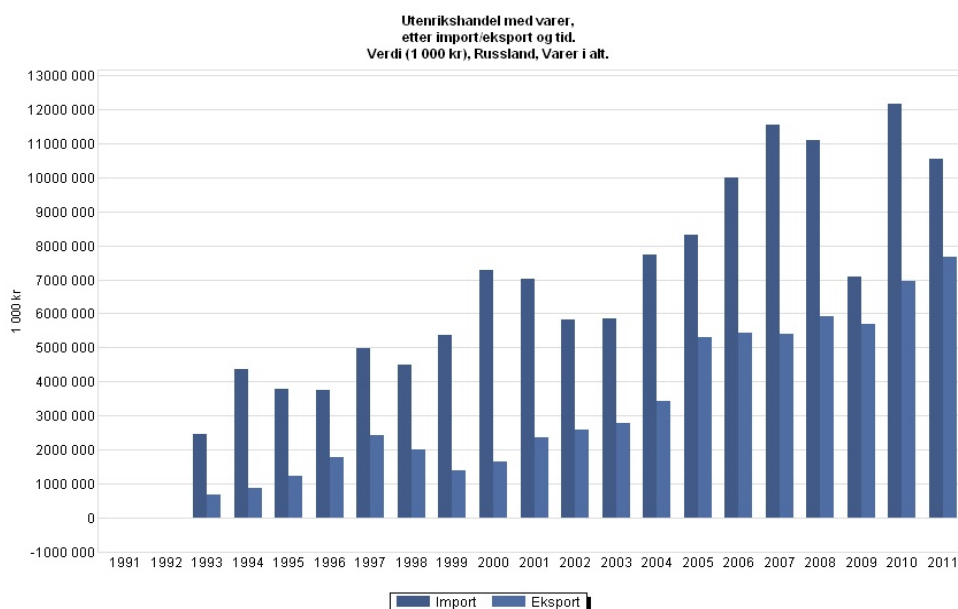
Som sitatet ovenfor uttrykker er det Norges posisjon at forholdet til Russland er preget av gjensidig avhengighet. På den økonomiske dimensjonen er det derfor interessant å legge merke til at for Russland utgjorde Norge i 2010 kun 0,4 % av total utenrikshandel (DG Trade 2012a: URL). Dermed kommer Russlands naboland i nordvest bak nasjoner som Sveits og Thailand. President Medvedev understreket da også under en tale ved en norsk-russisk handelskonferanse i 2010 at 0,4 % ikke utøvde "(...) justice to our countries' economic potential (...)" (Kremlin 2010a: URL). Motsatt vei utgjorde Russland for Norge 1,5 % av total utenrikshandel. Norge har større handel med blant annet flere EU-land, Canada, Sør-Korea og

Japan enn med Russland (DG Trade 2012b: URL). De lave prosentandelene mellom Norge og Russland tyder på at landene ikke er særlig gjensidig avhengige av hverandre, og at gjensidig avhengighet er en bedre beskrivelse av forholdet Norge og Russland har til en rekke andre land, fremfor forholdet Norge-Russland.

For Russland utgjorde Japan samme år 3,9 % av total utenrikshandel (DG Trade 2012a: URL). Dette er et betydelig høyere prosenttall enn Russlands handel med Norge. Samtidig utgjorde Russland for Japan 1,8 % av total utenrikshandel (DG Trade 2012c: URL), også dette noe høyere enn de 1,5 % som Russland utgjorde av norsk utenrikshandel. Tallene er tegn på et sterkere gjensidig avhengighetsforhold mellom Japan og Russland enn mellom Norge og Russland. Dette er noe overraskende tatt i betraktning det politisk mer anstrengte forholdet Japan-Russland sammenlignet med Norge-Russland som vist i oppgavens empiridel. Mer handel mellom Japan og Russland enn mellom Norge og Russland utfordrer antakelsen om at gjensidig avhengighet skaper mulighetsrom for grenseforhandlingsløsninger.

Det er imidlertid viktig å understreke at økonomistørrelse spiller en vesentlig rolle i vurderingen av landenes gjensidige avhengighetsforhold. En liten økonomi som Norge kan vanskelig forventes å ta like store andeler av russisk handel som den store økonomien Japan. Ifølge tall fra Verdensbanken (Verdensbanken 2012: URL) var Japan verdens tredje største økonomi, målt i brutto nasjonalprodukt, i 2011. Økonomien var drøyt tre ganger så stor som den russiske, som igjen var knappe fire ganger så stor som den norske. Det betyr at Japans økonomi i 2011 var tolv ganger så stor som Norges økonomi. Handelsverdien Norge-Russland var dermed større enn Japan-Russland, relativt til økonomistørrelse. Dette gir inntrykk av Japan og Russland som mindre gjensidig avhengige enn ved første øyekast, ved ikke å utnytte det fulle potensialet i samhandelen.

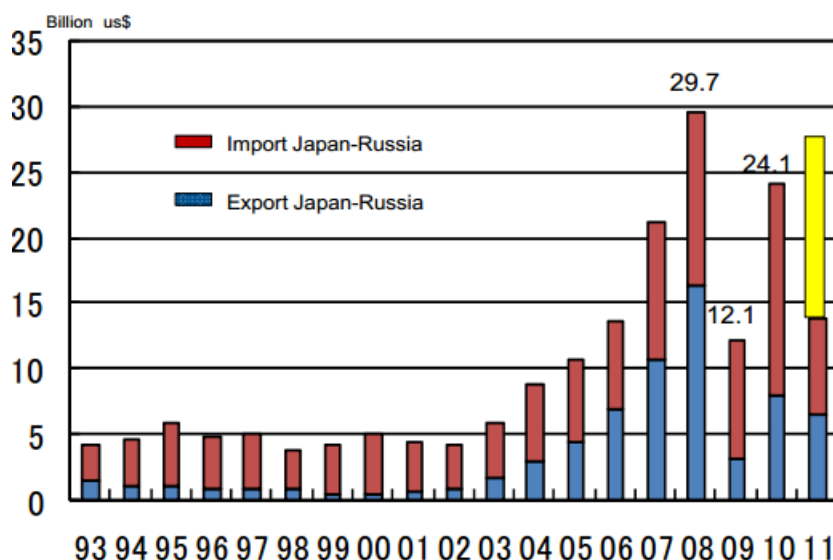
Figur 5 - Handelsutvikling Norge-Russland i absolutte tall (hentet fra SSB: URL)

Et annet poeng er handelsrelasjonenes utvikling over tid. Ble landene mer gjensidig avhengige av hverandre fra 1990-tallet og frem til 2010, da delelinjeavtalen kom? Tall fra SSB (Statistisk sentralbyrå) i figur 5 viser at handelen mellom Norge og Russland i absolutte tall steg betraktelig i denne perioden. Eksporten fra Norge til Russland tidoblet seg fra 1993 til 2010 og har steget gradvis, kun avbrutt av markerte tilbakefall i 1998 og 1999. Importen fra Russland til Norge har variert noe mer og falt blant annet kraftig tilbake i 2009. Likevel nær femdoblet importverdien seg i perioden sett under ett. Den betydelige handelsøkningen tyder på at forholdet mellom Norge og Russland i stadig større grad er preget av gjensidig avhengighet. Samtidig er det viktig å understreke at Norges prosentandel av handel med Russland av total utenrikshandel steg fra 0,8 % i 1993 (SSB: URL) til 1,5 % i 2010 (DG Trade 2012b: URL). Disse tallene er også tegn på at betydningen av handelen mellom landene har økt i denne perioden.

Tall fra METI (Ministry of Economy, Trade and Industry, Japan) i figur 6 viser at handelen mellom Japan og Russland holdt seg på et jevn, stabilt nivå fra 1993 til 2003 før den skjøt fart i 2004. Eksporten fra Japan til Russland firedoblet seg i perioden 1993 til 2010, fra 167 milliarder yen (MIC 2012a: URL) til 703 milliarder yen (MIC 2012b: URL). Eksporten viste en synkende tendens gjennom 1990-tallet, men tjuættedoblet seg fra 2000 til 2008 før den i 2009 sank med rundt 80 % fra foregående år (ibid). Importen fra Russland til Japan falt med 40 % fra 2008 til 2009 (MIC 2012c: URL). Likevel over firedoblet importverdien seg i perioden sett under ett, fra 307 milliarder yen i 1993 (MIC 2012d: URL) til 1412 milliarder yen i 2010 (MIC 2012c: URL). Det er også verdt å legge merke til at Japans prosentandel av handel med Russland av total utenrikshandel steg fra 0,7 % i 1993 (MIC 2012a: URL, 2012d: URL) til 1,8 % i 2010 (DG Trade 2012c: URL).

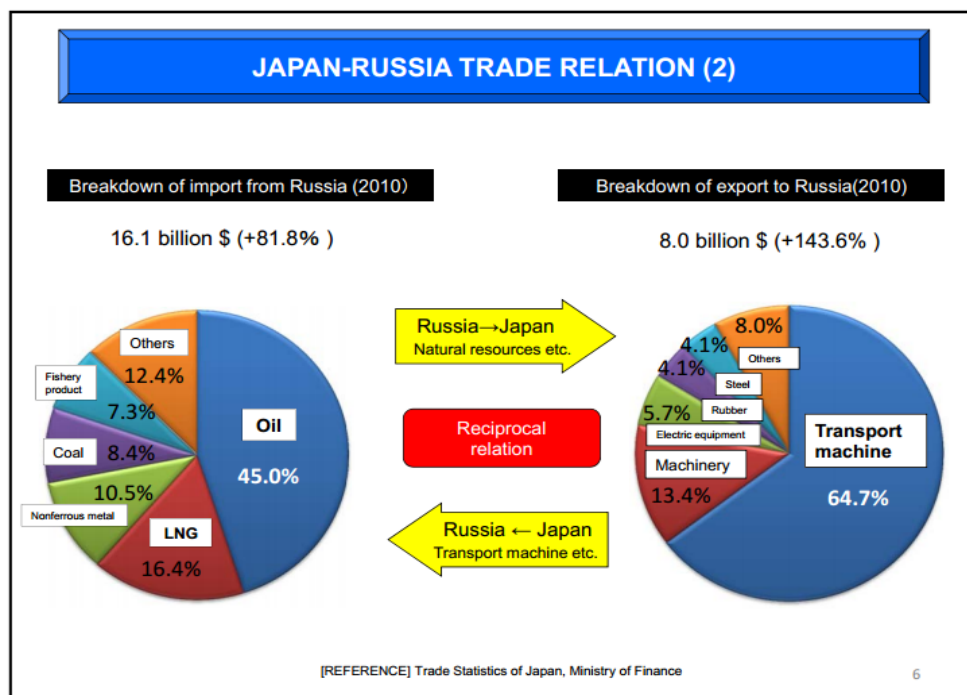
Figur 6 - Handelsutvikling Japan-Russland i absolutte tall (hentet fra METI 2011: 3) Gul søyle = anslag

Det er verdt å legge merke til at handelsverdien mellom Japan og Russland lå stabilt gjennom 1990-tallet, men steg kraftig fra 2003 til 2008 og varierte samtidig mer enn den norsk-russiske handelen etter 2008. Handelsøkningen i absolutte tall 1993-2010 var dermed noe sterkere i forholdet Norge-Russland enn Japan-Russland. På den andre siden var den prosentvise andelsøkningen i Russlands betydning for norsk og japansk utenrikshandel noe sterkere for Japan enn for Norge. Handelstallene for Japan-Russland og Norge-Russland tyder på at landene i stadig større grad er preget av gjensidig avhengighet, og at økningen i gjensidig avhengighet siden 1993 har vært rimelig jevn. I tillegg til handelsverdi og utvikling over tid er det imidlertid også viktig å ta med i betraktningen hva slags varer landene handler med for å forstå hvorvidt forholdet er preget av gjensidig avhengighet. Som nevnt i teoridelen påpeker Keohane og Nye at handel, uavhengig av verdi, kan være et tegn på at land er gjensidig avhengige eller kun innbyrdes forbundet. Det avgjørende er hvilke kostnader som er forbundet med å avbryte handelen (Keohane og Nye 1989: 9).

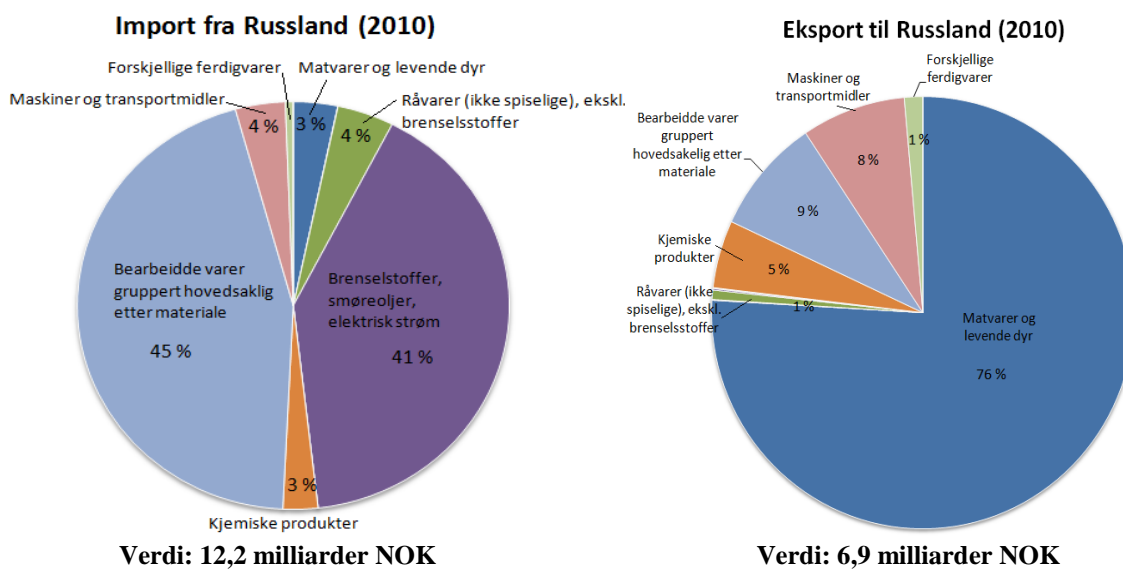
Tall fra 2010 i figur 7 viser at Japan i stor grad importerer råvarer fra Russland, som olje og LNG (flytende naturgass). På den andre siden importerer Russland i stor grad industriprodukter fra Japan, som kjøretøy og maskineri. Ifølge Keohane og Nye er handel med energiresurser som olje et tegn på gjensidig avhengighet (ibid). Siden handel med energiresurser utgjør over halvparten av den totale handelsverdien mellom Japan og Russland, tyder dette dermed på et gjensidig avhengighetsforhold mellom landene.

Figur 7 - Varesammensetning i japansk-russisk handel (hentet fra METI 2011: 3)

Samtidig kan det diskuteres om landenes handel med industriprodukter tilhører luksusvarekategorien, der handelssamkvem ikke er et tegn på gjensidig avhengighet siden kostnadene ved å bryte luksushandel er lave. Keohane og Nye eksemplifiserer luksusvarer med pels, smykker og parfyme (ibid). Hvorvidt luksusvarebegrepet også dekker kjøretøy, som utgjør hovedvekten av russisk import fra Japan, er tvilsomt. På den ene siden kan kjøretøy som eksklusive biler være et statussymbol og luksusvare. På den andre siden kan masseproduserte biler i dag vanskelig oppfattes som en luksusvare. Handelen mellom Japan og Russland er derfor tilbøyelig til å bære preg av gjensidig avhengighet, også når det gjelder industriprodukter. Samtidig er det verdt å legge merke til at den russiske og japanske økonomien er komplementære, hvilket betyr at det ene landets varetilbud i stor grad utfyller det andre landets behov. Russland eksporterer naturressurser mens Japan eksporterer industriprodukter. Den i utgangspunktet gunstige handelsrelasjonen forsterker inntrykket diskutert i forbindelse med økonomistørrelse av at landene ikke utnytter det fulle potensialet i samhandelen, for dermed å skape et sterkere gjensidig avhengighetsforhold.

Figur 8 - Varesammensetning i norsk-russisk handel (tall fra SSB: URL)

Tall fra SSB fra 2010 i figur 8 viser at Norge i stor grad importerer bearbeidede varer fra Russland, inkludert aluminium som i 2010 var den største importvaren (Regjeringen 2011c: URL). Importen består også av primærvarer som brenselstoffer, smøreoljer og elektrisk strøm. Disse to kategoriene utgjør hovedtyngden av norsk import fra Russland. På

den andre siden importerer Russland i betydelig grad produkter i kategorien matvarer og levende dyr. Dette utgjør i all hovedsak sjømat. Tall fra Norges sjømatråd viser at Norge i 2010 eksporterte sjømat for ca. 5,2 milliarder kroner til Russland (Norges sjømatråd: URL), noe som tilsvarer tre fjerdedeler av total eksportverdi. I tillegg importerer Russland maskiner og transportmidler samt bearbeidede varer fra Norge. Det skal understrekes at Norge og Russland ikke i like stor grad er komplementære økonomier som Japan og Russland. Begge er utpregede petroleumseksportører internasjonalt, hvilket forsterker inntrykket av at landene utnytter samhandelspotensialet.

Selv om andelen av handel med energiresurser av total handelsverdi er mindre i tilfellet Norge-Russland enn Japan-Russland, er likevel varesammensetningen et tegn på gjensidig avhengighet mellom landene. Handelen består for en stor del av sjømat, aluminium og andre bearbeidede varer samt brenselstoffer, smøreoljer og elektrisk strøm. Disse varene kan vanskelig karakteriseres som luksusvarer. Alle trenger for eksempel mat og energi, varene er ikke forbeholdt de få. På den andre siden kan man hevde at enkelte typer sjømat som eksporteres til Russland er å regne som luksusvarer. Tidligere utenriksminister Jonas Gahr Støre uttalte blant annet under årets generalforsamling i Fiskeri- og havbruksnæringens landsforening (FHL) om norsk sjømateksport at "(...) Russland og Øst-Asia har en voksende middelklasse, og norsk laks har status som et luksusprodukt (...)" (Regjeringen 2012a: URL). Det er likevel tvilsomt om norsk-russisk handel av denne grunn er preget av handel med luksusvarer som forstått av Keohane og Nye der pels, smykker og parfyme blir nevnt (Keohane og Nye 1989: 9). Derfor fremstår det som rimelig å konkludere med at handelen mellom Norge og Russland ut fra varesammensetning er tilbøyelig til å bære preg av gjensidig avhengighet.

Kort oppsummert viser både japansk-russisk og norsk-russisk handel tegn på gjensidig avhengighet. Graden av gjensidig avhengighet synes noe sterkere i det norsk-russiske tilfellet ut fra handelsverdi relativt til økonomistørrelse, mens den virker rimelig jevn for handelsutvikling over tid og varesammensetning.

4.0.2 Strategisk gjensidig avhengighet

Strategisk samarbeid er et sentralt tegn på gjensidig avhengighet. Militære styrker er til syvende og sist en stats mest kraftfulle verktøy for å få gjennomført sin politikk, og å inkludere de militære styrkene i samarbeid med en annen stat indikerer et godt mellomstatlig forhold (Pettersen 2012: 87).

Som nevnt i innledningskapittelet er både Norge og Japan i militærallianse med USA. Under den kalde krigen var det derfor en isfront i forholdene Norge-Sovjetunionen og Japan-Sovjetunionen siden landene var involvert i sikkerhetspolitisk samarbeid gjennom militærallianser rettet mot hverandre. For Sovjetunionen var de omstridte øyene med Japan strategisk viktige for Stillehavsflåtens kontroll over Okhotskhavet (Hasegawa 1998: 530) mens den mektige Nordflåten hadde sine baser i kort avstand til Norge på Kolahalvøya, et kjerneområde for sovjetisk militærvirksomhet (Pettersen 2012: 86) viktig for å sikre operasjonsfriheten til den strategiske ubåtflåten (Åtland, Bukkvold, Jeppesen og Johansen 2005: 13).

Med den kalde krigens slutt er de sikkerhetspolitiske forutsetningene i nordområdene endret. I dag er det et utvidet sikkerhetsbegrep som inkluderer territoriell, økologisk, økonomisk, sosial og politisk sikkerhet som ligger til grunn for strategisk samarbeid mellom Norge og Russland (Meld. St. 7 (2011-2012): 63). I årene etter den kalde krigen har det sikkerhetspolitiske samarbeidet mellom Norge og Russland sett en positiv utvikling. Det samme gjelder samarbeidet mellom Japan og Russland, men fra japansk side slås det likevel fast om Asia-Stillehavsregionen at "major changes in the security environment have yet to emerge even after the end of the Cold War, unlike Europe and long-standing issues of territorial rights and reunification continue to plague the region" (MOD 2012: 2). Regionens historie preger ennå det sikkerhetspolitiske klimaet og er som nevnt innledningsvis en vesentlig ulikhet mellom casene Norge-Russland og Japan-Russland.

Allerede i 1988 kom øvelse Barents i gang (Christensen 2011: 70). Øvelse Barents er en bilateral øvelse mellom Norge og Russland basert på avtaler mellom landene, sist oppdatert med søk- og redningsavtalen av 4. oktober 1995 (Meld. St. 7 (2011-2012): 101). Øvelsen er sivilt ledet, men med deltakelse av militæret og kystvakten (Pettersen 2012: 89). Den arrangeres årlig i Varangerfjorden og har tradisjonelt vært en maritim søk- og redningsøvelse mellom Hovedredningsssentralen Nord-Norge og Murmansk sjøredningsssentral (Meld. St. 7 (2011-2012): 101). Siden 2006 er imidlertid øvelsen utvidet til også å inkludere

oljevernberedskap. Under øvelse Barents 2011 deltok blant andre ti fartøyer, tre helikoptre og enheter fra den norske og russiske kystvakten. Marinen og kystvaktfartøyer spiller en viktig rolle siden alternative søk- og redningsmuligheter i nordområdene ennå ikke er godt nok utviklet (Pettersen 2012: 90).

Ettersom øvelse Barents arrangeres årlig var det fram til 2010 totalt arrangert over 20 bilaterale søk- og redningsøvelser med Russland. Til sammenligning foregikk i 2010 den ellefte søk- og redningsøvelsen mellom Japan og Russland (MOD 2012: 289). Disse øvelsene går under kodenavnet SAREX og ble gjennomført første gang i 1998 (MOD 2009: 307), altså et tiår etter at de norsk-russiske øvelsene kom i gang. Fellesøvelsene viser tegn på strategisk gjensidig avhengighet både mellom Norge-Russland og Japan-Russland, men antallet gjennomførte øvelser tyder samtidig på et mer stabilt søk- og redningssamarbeid i det norsk-russiske tilfellet.

Det første besøk avlagt av et norsk kystvaktfartøy til en russisk havn kom i juni 1993 da KV Andenes besøkte Murmansk (Christensen 2011: 71). På japansk-russisk side var som nevnt i empirikapittelet besøket av marinefartøyet "Kurama" til Vladivostok i juli 1996 det første på 71 år (Zinberg 1998: 89), mens det russiske marinefartøyet "Admiral Vinogradov" året etter avla første besøk til Japan på 103 år. Siden har den japanske maritime selvforsvarsstyrken (MSDF) og den russiske marinen gjennomført årlige besøk (MOD 2009: 307). Inngåelsen av en avtale om militær dialog og utveksling i 1999 førte til en økning i antallet bilaterale besøk, også fra personell innen bakke- og luftforsvar (Smith 2003: 8). Den japansk-russiske handlingsplanen fra 2003, som nevnt i empirikapittelet, og en oppdatert versjon av 1999-avtalen fra 2006 bidro til ytterligere å styrke besøksvirksomheten (MOD 2007: 365). Felles øvelser utover SAREX fant derimot ikke sted i perioden fram mot 2010.

I det norsk-russiske tilfellet fant den første øvelse Pomor sted i 1994 med deltakelse av USA, Storbritannia, Canada, Nederland og Tyskland i tillegg til Norge og Russland (Godal 1994: URL). Øvelsen var en felles seilas fra Tromsø til Kirkenes (Forsvaret 2011a: URL) og har sitt navn fra den tette handelskontakten mellom Norge og Russland fra 1740 til revolusjonene i 1917. I ettertid er øvelsen omtalt både som et spedt forsøk på en ren militær øvelse (Christensen 2011: 75) og en suksess og eksempel på øvelse som kan ha sterk tillitsbyggende effekt (Godal 1994: URL).

Med utgangspunkt i en samarbeidsavtale inngått mellom Norge og Russland i 1995 startet landene å utarbeide årlige, bilaterale militære tiltaksplaner med aktiviteter i begge land (Forsvaret 2011b: 97). Tiltaksplanene involverte sent på 90-tallet kontakt og samarbeid på

embetsnivå, politisk nivå og militært nivå, blant annet med besøksutvekslinger mellom øverstkommanderende i Nord-Norge og sjefen for den russiske Nordflåten (Regjeringen 1998: URL). Delvis grunnet NATOs (North Atlantic Treaty Organization) bombing i Jugoslavia endret imidlertid russiske myndigheter sin holdning til samarbeidet i 1998-99, hvilket førte til begrensede tiltaksplaner i 1999 og 2000 (Regjeringen 2002b: URL). Fra 2001 har likevel tiltaksplanen inneholdt faste punkter som årlige møter mellom sjefen for Nordflåten og sjefen for Forsvarets operative hovedkvarter (FOH) og forberedende møter mellom nestkommanderende for Nordflåten og FOH (Forsvaret 2011b: 97). I disse møtene legges hvert år grunnlaget for den felles tiltaksplanen.

Barentssamarbeidet ble innledet i 1993 og er forankret på fire nivåer: I regjeringssamarbeid mellom de fem nordiske land, Russland og Europakommisjonen i BEAC (Det euro-arktiske Barentsrådet), regionsamarbeid mellom 13 norske, svenske, finske og russiske fylker i BRC (Barents Regionråd), urfolkssamarbeid samt folk-til-folk-samarbeid på grasrotnivå (Regjeringen 2006: URL). Samarbeidet består av konkrete tiltak innen felt som økonomi, miljø, utdanning og kultur. Militæraktivitet er ikke inkludert (Pettersen 2012: 96), men strategisk samarbeid er likevel aktuelt her på grunn av øvelsen Barents Rescue som organiseres innen rammeverket av BEAC (Pettersen 2010: 67).

Barents Rescue ble arrangert for første gang i 2001 og er en multilateral krise- og redningsøvelse mellom Norge, Russland, Finland og Sverige (DSB 2009: URL). Medberegnert Barents Rescue 2011 er øvelsen gjennomført totalt fem ganger, med neste øvelse i Lyngen i september 2013 der fjellskred og tsunami står på programmet (BEAC 2012: URL). Øvelsesrekken er sivilt ledet, men FOH er med på planarbeid og gjennomføring samtidig som fartøy fra både den russiske grensevakten og den norske kystvakten deltar (Christensen 2011: 71). Etter Barents Rescue 2009 fremhevet også admiral Grytting viktigheten av både Nordflåtens og FSBs (den russiske sikkerhetsmyndighetens) deltakelse (Pettersen 2010: 67).

Etter Georgia-krigen i 2008 suspenderte Russland all militæraktivitet med NATO-land. Ettersom den russiske grensetjenesten ikke er underlagt det russiske forsvarsdepartementet forble dennes samarbeid med den norske grensetjenesten og kystvakten uberørt (Regjeringen 2009b: URL). Grensevaktjenestene på norsk og russisk side har holdt felles øvelser på jevnlig basis siden 2004 (Pettersen 2010: 65) og representanter møtes 50-60 ganger årlig. Grensevaktjenestene organiserer også felles aktiviteter som fotballkamper og skiløp for å styrke personlige bånd og vennskap (ibid).

Der den militære aktiviteten mellom Japan og Russland i 2009 begrenset seg til utveksling av bakkestyrker og møter på arbeidsnivå (MOD 2012: 289) understreket både norske og russiske militære ledere i løpet av året at forholdet aldri hadde vært bedre (Pettersen 2010: 64). På tross av Georgia-krigen så 2009 en ny tiltaksplan som inkluderte ni punkter, blant annet ledelsessamtaler mellom FOH og Nordflåten (Regjeringen 2009b: URL). Av aktiviteter utenfor tiltaksplanen er det verdt å legge merke til at Grensekommissær Sakserud som første norske offiser noensinne besøkte den lukkede Rybachiyy-halvøya. Halvøya benyttes som treningsfelt for Nordflåtens marineinfanteri (Pettersen 2010: 68).

Det skal også nevnes at det strategiske samarbeidet mellom Norge og Russland har kommet godt til uttrykk gjennom de tre Pomorøvelsene som landene har arrangert årlig siden inngåelsen av delelinjeavtalen i 2010 (Pettersen 2012: 88). Pomor er i dag den mest avanserte øvelsesrekken mellom norske og russiske styrker. Perioden etter 2010 har samtidig sett et oppsving i det strategiske samarbeidet mellom Japan og Russland, med en felles antipiratøvelse avholdt i september 2012 (Homewood 2012: URL)

Oppsummert viser både Norge-Russland og Japan-Russland tegn på strategisk gjensidig avhengighet gjennom sikkerhetspolitisk samarbeid. Likevel er det klart at Norge og Japan har et mer utbredt strategisk samarbeid med USA. På samme måte vektlegger Russland i hovedsak strategisk samarbeid med Hviterussland og gjennom CSTO (Collective Security Treaty Organisation), CIS (Commonwealth of Independent States), SCO (Shanghai Cooperation Organisation) og FN (de Haas 2011: 41). Samtidig tyder det relativt mer dyptgripende strategiske samarbeidet mellom Norge og Russland, først og fremst innen felles øvelser, på større grad av strategisk gjensidig avhengighet mellom Norge og Russland enn mellom Japan og Russland. Det er flere årsaker til et relativt mindre utviklet japansk-russisk strategisk samarbeid, men et moment som ikke skal undervurderes er hvordan historien med krig og mistenksomhet fremdeles preger det bilaterale forholdet.

4.1 Gjensidig avhengighet: Symmetrisk eller asymmetrisk?

"(...)Russland er en stormakt, og vårt naboskap er slik sett asymmetrisk (...)"
Meld. St. 7 (2011-2012): 69

Enhver analyse av norsk-russiske forhold må ta hensyn til ulikheten mellom landene (Åtland, Bukkvold, Jeppesen og Johansen 2005: 11). Norge er en småstat og Russland er en stormakt. Som nevnt i teorikapittelet kan tilfeller av asymmetrisk gjensidig avhengighet skape asymmetriske maktrelasjoner siden asymmetrisk gjensidig avhengighet ifølge Keohane og Nye kan være en kilde til makt (Keohane og Nye 1989: 11). En tolkning av Keohane og Nye er at mer avhengige parter er tilbøyelige til å strekke seg i forhandlinger med de mindre avhengige for å unngå brudd i forbindelsene. Symmetrisk avhengige parter vil derimot ikke ha grunn til å endre sine posisjoner. Antakelsen i denne delen av analysen er derfor at land i forhold preget av asymmetrisk gjensidig avhengighet har et større mulighetsrom for å komme fram til løsninger i grenseforhandlinger enn land i forhold preget av symmetrisk gjensidig avhengighet.

I hvilken grad er forholdene Norge-Russland og Japan-Russland preget av symmetrisk gjensidig avhengighet? I dette underkapittelet undersøker jeg hvorvidt det er ulik grad av symmetriforskjeller i det gjensidige avhengighetsforholdet mellom Japan-Russland på den siden og Norge-Russland på den andre. Målet på økonomisk symmetri er andelen av utenrikshandel mellom partene, mens målet på strategisk symmetri er størrelse på forsvarsbudsjettet.

4.1.1 Økonomisk og strategisk (a)symmetri

Graden av økonomisk symmetri påvirkes av hvor avhengig henholdsvis Japan og Russland på den ene siden og Norge og Russland på den andre er av å ha et stabilt handelsforhold til nabostaten. Dette måles ut fra relativ størrelse på andelen av total utenrikshandel landene mellom. Begrepsvaliditeten ved å benytte andel av utenrikshandel for å måle økonomisk symmetri kan diskuteres, men det skal understrekes at handelsandel i rimelig grad er en god sammenligning av hvor avhengige landene er av handel med hverandre. Tallene fra 4.0.1 viser at norsk handel med Russland utgjør 1,5 % av totalen, mot 0,4 % på russisk side (DG Trade 2012b: URL, 2012a: URL). Dermed er utenrikshandelen for Norge med Russland nær fire ganger så viktig som for Russland med Norge. Dette tyder på at det økonomisk gjensidige avhengighetsforholdet mellom landene er asymmetrisk med Russland som minst avhengig.

Når det gjelder forholdet Japan-Russland viser tallene som tidligere nevnt at japansk handel med Russland utgjør 1,8 % av totalen, mot 3,9 % på russisk side (DG Trade 2012c: URL, 2012a: URL). Dermed er utenrikshandelen for Japan med Russland kun nær halvparten så viktig som for Russland med Japan. Dette tyder på at det økonomisk gjensidige avhengighetsforholdet mellom disse to landene også er asymmetrisk. I motsetning til tilfellet Norge-Russland er det imidlertid her Russland som er den mest avhengige part.

Graden av strategisk symmetri påvirkes av hvor avhengig henholdsvis Japan og Russland på den ene siden og Norge og Russland på den andre er av å ha et stabilt sikkerhetspolitisk forhold til nabostaten. Jo sterkere naboen står militært sett, jo større grunn er det for å ha et sikkerhetspolitisk konfliktløst forhold. Her vil derfor graden av strategisk symmetri måles ut fra landenes militære kapasitet. Indikatoren for militær kapasitet er størrelse på forsvarsbudsjett. Et alternativt, mer direkte indikatorvalg kunne vært antall styrker. For et forsvar i den moderne tid er det imidlertid usikkert hvorvidt antall styrker er den beste indikator på kapasitet ettersom "kompakte innsatsforsvar med høy kvalitet, avansert teknologi, høy kompetanse, reaksjonsevne og mobilitet" (Prop. 73 S (2011-2012): 142) vektlegges i stadig større grad. Derfor velger jeg størrelse på forsvarsbudsjett, som indirekte viser statens militære kapasitet.

Russland hadde i 2010 et forsvarsbudsjett på 58,6 milliarder dollar, hvilket tilsvarte 3,9 % av BNP (SIPRI 2012: URL). Til sammenligning hadde Norge i 2010 et forsvarsbudsjett på 6,4 milliarder dollar, hvilket tilsvarte 1,5 % av BNP (ibid). Tallene viser at Russland hadde et omlag ti ganger så stort forsvarsbudsjett som Norge, hvilket er et tydelig tegn på at det strategisk gjensidige avhengighetsforholdet mellom landene er preget av asymmetri med Russland som den minst avhengige part. Samtidig benytter Russland knapt dobbelt så mye av sitt brutto nasjonalprodukt på forsvaret som Norge, hvilket tyder på ulike prioriteringer og et politisk potensial fra norsk side for å redusere asymmetrien.

Japan hadde i 2010 et forsvarsbudsjett på 54,6 milliarder dollar, hvilket tilsvarte 1 % av BNP (ibid). Sammenlignet med Russlands tall var dermed forsvarsbudsjettene nokså jevnbyrdige. Dette tyder på at det strategisk gjensidige avhengighetsforholdet mellom landene er preget av symmetri. Det er imidlertid verdt å legge merke til at Russland benytter omtrent fire ganger så stor andel av BNP på forsvar som hva Japan gjør. Dermed kan det, til tross for symmetri, anføres at Japan er den minst avhengige part siden potensialet for å endre graden av symmetri er størst på japansk side. Økonomisk makt kan som nevnt i teorikapitlet enklere omsettes i militær makt enn omvendt (Åtland, Bukkvold, Jeppesen og Johansen 2005: 207).

Kort oppsummert tyder analysen på at det gjensidige avhengighetsforholdet mellom Norge og Russland er preget av både økonomisk og strategisk asymmetri med Russland som den minst avhengige part. Det gjensidige avhengighetsforholdet Japan-Russland viser derimot tegn på symmetri hva gjelder strategisk gjensidig avhengighet samt asymmetrisk økonomisk gjensidig avhengighet med Japan som den minst avhengige part. Totalt sett er likevel forholdet Norge-Russland i større grad preget av asymmetri. Asymmetrisk gjensidig avhengighet kan dermed ha vært med på å skape et relativt større mulighetsrom for løsning av grensekonflikten i det norsk-russiske tilfellet.

4.2 Kompleks gjensidig avhengighet? Kanaler, sakshierarki og militærets rolle

I dette underkapittelet skal jeg undersøke hvorvidt forholdet Norge-Russland eller Japan-Russland ligger nærmest forutsetningene gitt av idealtypen kompleks gjensidig avhengighet som beskrevet i oppgavens teorikapittel. Antakelsen er at forhold som preges av kompleks gjensidig avhengighet skaper et større mulighetsrom for løsning av grensekonflikter. Keohane og Nye legger som tidligere nevnt tre forutsetninger til grunn for kompleks gjensidig avhengighet. Disse er at det eksisterer flerfoldige kanaler mellom samfunnene, at agendaen ikke kun omhandler sikkerhetspolitiske spørsmål og at militæret har en beskjeden rolle landene imellom (Keohane og Nye 1989: 24-25). Jeg starter med kanalene i forholdene Norge-Russland og Japan-Russland og undersøker deretter hvorvidt det er fravær av sakshierarki samt hvilken rolle militæret spiller.

4.2.1 Flerfoldige kanaler

Keohane og Nye skriver at de flerfoldige kanalene inkluderer mellomstatlige forbindelser mellom styrende eliter, mellomstatlige forbindelser mellom ikke-styrende eliter samt forbindelser mellom ikke-statlige aktører (Keohane og Nye 1989: 24-25). Med mellomstatlige forbindelser mellom styrende eliter menes forbindelser på toppnivå der statene opptrer som enhetlig aktører, som kontakt mellom statsledere og regjeringer på tvers av landegrensene. Med mellomstatlige forbindelser mellom ikke-styrende eliter menes forbindelser mellom organisasjoner i statsstrukturene der statene ikke opptrer som enhetlige

aktører, som mellom departementer eller regioner på tvers av landegrensene. Med forbindelser mellom ikke-statlige aktører menes forbindelser mellom aktører adskilt fra statsstrukturene, som multinasjonale selskaper eller folk-til-folk-kontakt på tvers av grensene.

Det tidligere nevnte multilaterale Barentssamarbeidet vist i figur 9 er et godt eksempel på samarbeid i forholdet Norge-Russland som fremmer forbindelser i alle Keohane og Nyes tre kanaler. Regjeringssamarbeidet mellom de fem nordiske land, Russland og Europakommisjonen i BEAC tilhører den første kanalen, altså forbindelser på toppnivå der staten opptrer som enhetlig aktør. BEAC møtes på utenriksministernivå annethvert år (St. meld. nr. 5 (2002-2003): 29) og har arbeidsgrupper innen områder som økonomi, transport, tollsamarbeid, miljø og transport samt redningssamarbeid gjennom nevnte Barents Rescue (BEAC 2012b: URL). I Norges formannskapsperiode fra 2011 til 2013 fokuserer landet på å fremme Barentsregionen som en ressursregion i Europa (Regjeringen 2012b: URL).

Det mellomregionale samarbeidet mellom Barentsregionens 13 fylker i BRC tilhører den andre kanalen, forbindelser mellom mindre enheter innen statsstrukturene. BRC består av en representant for hvert fylke og møtes to ganger årlig (BEAC 2012c: URL). Regionsrådet har satt ned arbeidsgrupper innen miljø, økonomisk samarbeid og investeringer samt transport og logistikk. Dessuten arbeider BRC med BEAC i fellesgrupper på flere felt (BEAC 2012b: URL).

I tilfellet Japan-Russland foregår et aktivt regionalt samarbeid mellom Hokkaido og Sakhalin, begge sitt lands region plassert geografisk nærmest de omstridte øyene. Begge er deltakere i "The Joint Standing Committee for Economic Cooperation between Hokkaido and the Russian Far East" som ble etablert i 1992 (Williams 2007: 6). Dessuten har begge regionsstyrene representasjonskontor i hverandres hovedsteder, Sapporo og Yuzhno-Sakhalinsk. Da regionsguvernørene Igor Farkhutdinov og Tatsuya Hori i november 1998 underskrev en avtale om vennskap og økonomisk samarbeid (Williams 2004: 223) fulgte også samarbeid i konsultative råd (Williams 2007: 6) om gjennomførelsen av avtalens sju punkter der økonomisk samarbeid står sentralt (Williams 2004: 224). Siden har guvernørene på Hokkaido og Sakhalin holdt møter om hvordan de kan utvikle samarbeidet (Williams 2007: 6), der tiårsmarkeringen for avtalen i 2008 var det første på tre år (APEC 2012: URL). Hokkaido og Sakhalin samarbeider også med Alaska om håndtering av miljøkatastrofer, en stadig mer aktuell trussel i Okhotskhavet som i Barentshavet med utvikling av olje- og gassvirksomhet.

På regjeringsnivå samarbeider Japan og Russland i multilaterale fora der Norge ikke er inkludert som G-8 og APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation). Dessuten er landene dialogpartnere til ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) (CIA 2012: URL). Som omtalen av APEC 2012 i empirikapittelet er et eksempel på benyttes særlig APEC-møtene flittig til bilaterale samtaler på sidelinja. I disse samtalene tar Japan opp territorialspørsmålet, selv om økonomiske spørsmål i rammen av APEC er hovedfokus (Kremlin 2012b: URL).

Forbindelser på grasrotnivå og multinasjonale selskaper utgjør den tredje kanalen. Målet her på omfanget av disse er handelen mellom henholdsvis Norge og Russland på den ene siden, og Japan og Russland på den andre. Barentssamarbeidet er med på å styrke kanalen i forholdet Norge-Russland gjennom folk-til-folk-kontakt på grasrotnivå. Likevel har Japan og Russland som vist under punkt 4.0.1 størst andel i prosent av utenrikshandel med hverandre, ved at Japan for Russland utgjør 3,9 % av total utenrikshandel mens Russland for Japan utgjør 1,8 %. De tilsvarende tallene for Norge-Russland er 0,4 % og 1,5 % (DG Trade 2012a: URL, 2012b: URL, 2012c: URL). Relativt til økonomistørrelse er imidlertid forbindelsene mellom Norge og Russland noe tettere i denne tredje kanalen. Det skal også understrekes at japanske og russiske selskaper ikke utnytter potensialet i den bilaterale handelen tatt i betraktning økonomienes komplementære karakter som diskutert i 4.0.1.

4.2.2 Fravær av sakshierarki

Keohane og Nye skriver at fravær av sakshierarki forekommer der alle saker på den utenrikspolitiske agendaen ikke kan kokes ned til militær sikkerhet (Keohane og Nye 1989: 26). Fravær av sakshierarki betyr at det er et bredt spekter av saker på agendaen, ikke kun tradisjonelle spørsmål om militær sikkerhet, ideologi og territoriell rivalisering. Her måler jeg fravær av sakshierarki ved å undersøke hvor mye vekt som er tillagt grensespørsmålet i avtaler og uttalelser fra toppmøter mellom partene. Lite vekt på grensespørsmålet er tegn på fravær av sakshierarki i det bilaterale forholdet.

Som empiridelen viste har grensespørsmålet vært et hovedtema i mange bilaterale toppmøter mellom Japan og Russland. Felleskommunikasjonen etter Gorbatsjov-Kaifu-toppmøtet i Sovjetunionens siste år tok stort sett kun opp grenseforhandlingene (MOFA og MID 1992b: URL) mens Tokyodeklarasjonen etter Jeltsin og Hosokawas møte i 1993 la vekt på demokratiutviklingen i Russland før de omstridte øyene og deretter andre tema ble nevnt

(MOFA og MID 2001a: URL). Med Hashimotos nye flernivåtilnærming ble "Hashimoto-Jeltsin"-planen for økonomisk samarbeid vedtatt i det uformelle 1997-toppmøtet i Krasnoyarsk samtidig som Jeltsins ga lovnader i territorialspørsmålet om å fullføre forhandlingene innen år 2000. Med det uformelle toppmøtet i Kanawa året etter fortsatte grenseforhandlingene uten gjennombrudd.

I Moskva-erklæringen fra november 1998 var territorialspørsmålet igjen et hovedtema, plassert i andre rekke etter oppgaven med å bygge et langsiktig partnerskap, men prioritert foran temaer som å utvikle strategisk, juridisk, kulturelt og økonomisk samarbeid (MOFA og MID 2001b: URL). Fellesuttalelsen etter statsminister Mori og president Putins møte i Tokyo i 2000 var derimot utelukkende forbeholdt grensespørsmålet (MOFA og MID 2001c: URL). Sluttdokumenter fra senere toppmøter har kun fokusert på grensespørsmålet som 2001-møtet i Irkutsk (MOFA 2001: URL), samt at grensespørsmålet har vært et prioritert hovedtema blant mange temaer som i handlingsplanen fra statsminister Koizumis besøk til Moskva i 2003 (MOFA 2003: URL). Et fellestrekk for toppmøtene er at det omstridte området gjennomgående er hovedtema. Den russiske forskeren Fenenko anslår at så mye som 80 % av agendaen i den japansk-russiske dialogen har fokus på øyene (Fenenko 2011: URL).

I tilfellet Norge-Russland var grenseforhandlingene i Barentshavet et viktig tema under toppmøtet mellom Jeltsin og Brundtland i 1996, på linje med temaer som fiskeriressurser og miljøforvaltning (Regjeringen 1996a: URL). Et annet viktig punkt var næringslivsinteresser (Regjeringen 1996b: URL). Møtet resulterte i avtaler om handel og økonomisk samarbeid, og en miljøavtale der Russland forpliktet seg til å finansiere ombygging av nikkilverket på Kola (Regjeringen 1996c: URL). Toppmøtet i 1999 mellom statsministrene Bondevik og Stepasjin i Moskva tok opp atomsikkerhet, miljøvern og økonomisk samarbeid i tillegg til grensespørsmålet (Regjeringen 1999: URL).

Før statsminister Stoltenbergs møte med kollega Kasianov i 2000 var norske forhåpninger ikke knyttet til grensespørsmålet, men snarere til miljø, fiskeriforskning og atomsikkerhet (Regjeringen 2000a: URL). Felleserklæringen fra møtet understreket at partene ville styrke samarbeidet innen næringsutvikling, miljø, fiskeriforvaltning og militæret samt felles kriseøvelser (Regjeringen 2000b: URL). Grensespørsmålet var dermed ikke nevnt. Året etter var imidlertid grensespørsmålet sammen med Svalbard og miljø tema i samtaler mellom Stoltenberg, Kasianov og president Putin i Moskva (NRK 2001: URL).

I felleserklæringen fra 2002-møtet i Oslo mellom Bondevik og Putin slo partene som nevnt i empiridelen fast at de la "stor vekt på snarlig inngåelse av en avtale om en maritim

avgrensingslinje i Barentshavet" (Kvalvik 2003: 158). Grensespørsmålet var imidlertid heller ikke her hovedtema, men tilhørende en lang rekke saksfelt som blant annet inkluderte energisamarbeid, handels- og nærings samarbeid, miljø- og atomsikkerhet, ressursforvaltning og militært samarbeid (Regjeringen 2002c: URL). Putin la også vekt på at tema som næringslivssamarbeid, miljø- og atomsikkerhet, fiskeriforvaltning, samarbeid i BEAC og andre internasjonale organisasjoner samt kampen mot internasjonal terrorisme var diskutert i tillegg til grensespørsmålet (Kremlin 2002: URL). Da Bondevik møtte Putin og statsminister Fradkov i Moskva tre år senere var fremdeles grensespørsmålet ett av flere viktige temaer der energi, ressursforvaltning, miljø og terrorisme også var inkludert (Regjeringen 2005b: URL). Partene undertegnet en avtale om energisamarbeid samt en bilateral avtale om Russlands opptak i WTO (Kremlin 2005: URL).

Et fellestrekk i toppmøtene mellom Norge og Russland er at mange felt har vært tema, de har ikke kun dreid seg om delelinja. Analysen her viser også få tegn på at delelinja har vært et hovedtema i møtene. Møtene mellom Norge og Russland skiller seg dermed fra møtene mellom Japan og Russland på fravær av sakshierarki.

For å forstå disse forskjellene må historien og opinionens fokus på disputtene tas med i betraktningen. Japan har et stort innenlandsk fokus på det omstridte området med en egen "Northern Territories Day" som feires hvert år den 7. februar (Linge 1995: 128), datoen for inngåelsen av Shimoda-avtalen i 1855. På Cape Nosappu, Hokkaidos nærmeste punkt til øyene, er det et museum tilegnet øyene samt et observasjonstårn der man kan se over til det forjettede land (Irish 2009: 275). Dessuten er det satt opp et minnesmerke på neset med en evig ild som venter øyenes tilbakeføring til Japan samtidig som Hokkaidos kystveier er dekket av plakater som hver dag minner forbipasserende om Japans krav på øyene (Japan/Russia: URL). Det er en tilknytning til det omstridte området og en nasjonal prestisje som ikke finner sin like i det norsk-russiske tilfellet. Den symbolske verdien gjør det vanskelig å unngå å ta opp spørsmålet om øyene i bilaterale samtaler.

Som en doktrine som strekker seg tilbake til statsminister Nakasone i 1982, tar Japan opp territorialspørsmålet i alle kontakter med Russland, en strategi som er regelmessig fulgt av påfølgende regjeringer (Fenenko 2011: URL). Derfor er det vanskelig å tenke seg samtaler på tomannshånd mellom russiske og japanske toppolitikere der de omstridte øyene og enda mindre det bilaterale forholdet ikke er tema, til forskjell fra enkelte telefonsamtaler som utelukkende dreide seg om internasjonale forhold mellom tidligere utenriksminister Støre og

den russiske utenriksminister Lavrov (Støre 2008: URL). Dette betyr at sakshierarkiet er tydeligere i det japansk-russiske enn det norsk-russiske tilfellet.

4.2.3 Militærets rolle

Keohane og Nye skriver at frykten for militære angrep blant industrialiserte, pluralistiske land har gått ned, og at frykten for angrep fra hverandre praktisk talt er forsvunnet (Keohane 1989: 27). Forsvarsstrategier og krigsplaner er ikke lenger rettet mot hverandre, noe som kjennetegner militærets beskjedne rolle i kompleks gjensidig avhengighet. Her vil jeg derfor måle militærets rolle i forholdene Norge-Russland og Japan-Russland ved å undersøke hvordan nabolandet omtales i forsvarsstrategien. Jo mindre vekt som legges på nabolandet, jo mer beskjeden er militærets rolle i det bilaterale forholdet.

I den russiske militærdoktrinen av 5. februar 2010 (Kremlin 2010: URL) nevnes en rekke farer som landet står ovenfor. Disse spenner fra utvidelse av NATO, som er førsteprioritet, til spredning av masseødeleggelsesvåpen og væpnet konflikt i et av Russlands eller dets alliertes naboland (de Haas 2011: 41). De allierte kan tolkes som medlemmene av CSTO, ettersom doktrinen gjør det klart at Russland anser et angrep på et CSTO-land som en aggresjonshandling mot alle CSTO-land (ibid), ikke ulikt NATO-paktens artikkel 5 (Buflod, Sannes og Aasebø 2006: 122). CSTO består for ordens skyld i øyeblikket av Russland, Hviterussland, Kasakhstan, Tadsjikistan, Kirgisistan og Armenia etter at Usbekistan trakk seg ut av samarbeidet i juni (Laumulin 2012: URL).

Militærdoktrinen refererer ikke direkte til verken Norge eller Japan som en fare mot Russland, selv om Norge indirekte som medlem av NATO er nevnt. Likevel er det klart at NATO som største fare ikke har noe med Russlands forhold til Norge å gjøre, men snarere at NATOs utvidelse har førsteprioritet på bakgrunn av faren for Georgia eller Ukraina som fremtidige medlemmer (de Haas 2011: 43).

Like interessant som hva doktrinen sier indirekte om Norge via NATO er derfor hva den sier indirekte om Japan. Det femte prioriteringspunktet for landets eksterne militære farer er "(...) территориальные претензии к Российской Федерации (...)" (Kremlin 2010: URL), altså territoriale krav mot Russland. Det er liten tvil om at grensedisputten mellom Japan og Russland faller inn under denne kategorien, og i offentlige forhåndsutsagn om doktrinen ble det da dessuten også referert direkte til Kurilene (de Haas 2011: 44). Ettersom Japan dermed

er å regne som inkludert i den femte største militære fare for Russland grunnet de omstridte øyene, er det rimelig å fastslå at militæret spiller en mer beskjeden rolle i forholdet til Norge enn i forholdet til Japan.

Japan på sin side legger merke til Russlands oppbygging og modernisering av forsvaret. I landets årlige forsvarsstrategiske utgivelse prioriteres Russland nå på tredjeplass etter Nord-Korea og Kina i oversikten over sikkerhetsmiljøet som Japan befinner seg i (MOD 2012: 2-3). Selv om nærværet av russiske styrker i landets østligste region har vært større ved tidligere tidspunkt konstaterer Japan at "(...) a considerable scale of military forces, including nuclear forces, still remains in the region (...)" (ibid: 52). Ettersom de russiske styrkene viser tegn på stadig større aktivitet vektlegger Japan viktigheten av å "(...) continue paying attention to the positioning and trends of the Russian armed forces in the Far East Region with the movement of units in other regions also in mind" (ibid: 53).

I det norske forsvarets langtidsplan kommer det fram at Russland er en viktig faktor i norsk sikkerhetspolitikk, men at "(...) russisk militært nærvær i nord utgjør ingen direkte militær trussel mot Norge i dagens sikkerhetspolitiske situasjon (...)" (Prop. 73 S (2011-2012): 31). Norge står ikke overfor en direkte militær trussel, men snarere flere komplekse utfordringer. Langtidsplanen slår imidlertid fast at "(...) Forsvarets tilstedeværelse og virksomhet i nord er av stor betydning(...)" fordi myndighetsnærværet "(...) bidrar til stabilitet og forutsigbarhet (...)" (ibid).

Verken Japan eller Norge omtaler Russland direkte eller indirekte som militær trussel eller fare, slik Russland gjør i sin militærdoktrine. Både den norske og japanske strategien bærer tegn på at Russland er å oppfatte som en utfordring man følger nøye med på, og framstår derfor nokså like i sin omtale av landet. På den andre siden er Russland den japanske strategiens tredje prioritering i beskrivelsen av sikkerhetsmiljøet, omtalt før sikkerhetsutfordringer som berører hele det internasjonale samfunn (MOD 2012: 3). Samtidig beskriver den norske strategien sikkerhetsutfordringer som berører hele det internasjonale samfunn (Prop. 73 S (2011-2012): 21) før den vektlegger Russland og utviklingen i nordområdene (ibid: 29-30). Dette kan være et tegn på militærets noe høyere prioritering for Japan enn for Norge når det gjelder forholdet til Russland.

Kort oppsummert tyder analysen her på at militæret spiller en noe mer beskjeden rolle i forholdet Norge-Russland enn Japan-Russland, men det skal samtidig understrekes at forskjellen ikke er vesentlig.

4.2.4 Er forutsetningene for kompleks gjensidig avhengighet oppfylt?

Hvorvidt forholdene Norge-Russland og Japan-Russland ligger tett opp mot eller langt unna idealtypen kompleks gjensidig avhengighet står åpent for diskusjon. Hva gjelder flerfoldige kanaler viser forholdene Norge-Russland og Japan-Russland jevnbyrdige og nokså tette kontakter der forbindelser i alle Keohane og Nyes tre kanaler er tilstede. Innen fravær av sakshierarki og militærets rolle tyder analysen her på at forholdet Norge-Russland ligger nærmere kompleks gjensidig avhengighet enn forholdet Japan-Russland.

Oppsummert viser analysen av flerfoldige kanaler, sakshierarki og militærets rolle tegn til at i alle fall forholdet Norge-Russland oppfyller forutsetningene i nokså stor grad. På den andre siden er det imidlertid rimelig å hevde at kompleks gjensidig avhengighet er en bedre beskrivelse av Norges naboforhold til for eksempel Sverige. Tidligere studier peker også på at "det generelle forholdet mellom Norge og Russland kan i skrivende stund neppe beskrives som en tilstand av complex interdependence. Til det er mengden og styrken på forbindelsene mellom landene ikke tilstrekkelig omfattende" (Kosmo 2010: 13).

Mest sentralt for denne studien er likevel at analysen av flerfoldige kanaler, sakshierarki og militærets rolle tyder på at forholdet Norge-Russland ligger nærmere kompleks gjensidig avhengighet enn forholdet Japan-Russland. Forholdene er nokså jevnbyrdige hva gjelder indikatoren flerfoldige kanaler, men skiller seg nokså klart på indikatoren fravær av sakshierarki og noe på indikatoren militærets rolle. Kompleks gjensidig avhengighet kan dermed ha vært med på å skape et relativt større mulighetsrom for løsning av grensekonflikten i det norsk-russiske tilfellet.

4.3 Partenes oppfattelse av gjensidig avhengighets rolle i forhandlingene

I dette underkapittelet skal jeg analysere partenes egen oppfattelse av gjensidig avhengighets rolle i forhandlingene, i form av gjensidig samarbeid. Hvordan ser partene for seg at samarbeid innen ulike områder som for eksempel økonomi og sikkerhetspolitikk har hatt, og har, innflytelse for en endelig løsning på grensespørsmålet?

Partenes oppfattelse av gjensidig avhengighet gir ingen objektive målekriterier for hvorvidt gjensidig avhengighet rent faktisk har spilt og spiller en rolle. Likevel er partenes oppfattelse av løsningsfaktorer for konflikten viktig å undersøke fordi det er disse som setter

premissene og driver forhandlingene framover. Dermed tas det her høyde for at partenes oppfatninger kan være vel så viktig som eventuelle objektive vurderinger av gjensidig avhengighets rolle i forhandlingene. Partenes oppfattelse analyseres ut fra offentlige dokumenter som erklæringer fra bilaterale møter og taler. Her trekkes likevel også inn informasjon fra dybdeintervjuet, selv om dette som tidligere nevnt kun er å regne som et supplement. Først retter jeg fokuset mot tilfellet Norge-Russland, deretter Japan-Russland.

4.3.1 Norge-Russland

Under et foredrag om forholdet mellom Norge og Russland på NUPI i 2008 uttalte daværende utenriksminister Jonas Gahr Støre at "(...) Det er en skog av samarbeidsrelasjoner. Det er noe kvantitativt og kvalitativt nytt. Det er ikke en magisk formel som løser problemer eller opphever tyngdelover. Men det trekker naboforholdet og hele samspillet i nord i nye retninger (...)" (Regjeringen 2008: URL). Et sentralt punkt ved denne uttalelsen er at gjensidig avhengighet, i form av samarbeid, ikke er en magisk formel som alene kan løse problemer mellom stater. Det er derfor ingen grunn til å tro at Norge oppfattet gjensidig avhengighet for å spille en altoverskyggende løsningsrolle i grenseforhandlingene med Russland. Et like sentralt punkt ved uttalelsen er likevel at gjensidig avhengighet kan bidra. Gjensidig avhengighet bidrar ved å trekke samspillet i nye retninger.

Hvilke retninger er det snakk om? Siden oppstarten i 1993 har Norge ivret for det tidligere omtalte Barentssamarbeidet. Også Russland har uttrykt verdsettelse for samarbeidet, særlig innen BEACs rammer, ved en rekke anledninger (Kremlin 2002: URL, Kremlin 2010c: URL). En oppfatning på norsk side har vært at gjensidig avhengighet gjennom Barentssamarbeidet har brakt forholdet til Russland i retning av større tillit og dypere relasjoner mellom folkene. Allerede i 1996 uttalte daværende utenriksminister Bjørn Tore Godal at "(...) jeg er sikker på at Barentssamarbeidet har vært med på å gi vårt utenrikspolitiske forhold til russerne en nærhet og fortrolighet vi neppe ellers ville fått (...)" (Regjeringen 1996b: URL). Uttalelsen kom til tross for at han understreket Barentssamarbeidet som et langsiktig prosjekt, og ministeren nevnte attpåtil at den tidlige oppblomstringen av mellommenneskelige kontakter i seg selv var "(...) en betydelig tillitskapende faktor (...)" (ibid).

En av retningene som gjensidig avhengighet trekker samspillet i er derfor tillit mellom partene. En annen oppfattelse er at gjensidig avhengighet trekker samspillet i retning av fred og stabilitet. Denne oppfattelsen av et sikkerhetspolitisk element ved Barentssamarbeidet var ikke mindre enn en av Norges opprinnelige målsetninger med samarbeidet (Regjeringen 2006: URL). Rune Rafaelsen, generalsekretær i Barentssekretariatet, bygger opp under oppfatningen av Barentssamarbeidets betydning for stabilitet ved å si at "(...) The Barents Cooperation embodies the idea that increased cross-border contacts between humans and institutions will eventually improve general East-West relations in a region. Region-building processes are used as a security policy approach – as a way to promote peace and stability (...)" (Rafaelsen 2010: 30).

Uttalelsene er et tegn på at gjensidig avhengighet oppfattes som å trekke samspillet mellom Norge og Russland i retning av stabile stater. En tredje oppfattelse er at gjensidig avhengighet trekker samspillet i retning av et potensial for at begge parter vinner på samarbeid slik at det økonomiske potensialet i utnyttelsen av landenes felles interesser øker. Russland har behov for norsk kompetanse i utnyttelsen av petroleumsforekomster til havs, mens Norge ønsker økt økonomisk aktivitet velkommen. Ved undertegnelsen av delelinjeavtalen i 2010 uttalte president Medvedev om samarbeidsmuligheter i nord at "(...) I hope quite simply that this will open the way to a bigger number of projects, including in the energy sector (...)" (Kremlin 2010: URL). I 2009 nevnte Støre under et foredrag i Moskvas Diplomatic Academy at "(...) The opportunity offered to us in these times of growing interdependence is exactly the potential of maximising common interests, for Norway and Russia to explore win-win situations (...)" (Regjeringen 2009a: URL). Han la til at "(...) Our cooperation in the north is proving to be a win-win relationship. Our cooperation in the border areas and in the Barents region, in the sustainable management of living resources and in the environmental field clearly reflects this. It is no zero – sum game. There is mutual interdependence between us (...)" (ibid).

Tre av retningene som gjensidig avhengighet oppfattes som å trekke naboforholdet og samspillet med Russland i er dermed økt tillit mellom partene, mer stabile stater og økt potensial for at begge stater tjener på samarbeid. Hvilken rolle var så disse faktorene antatt å spille for en endelig løsning i grenseforhandlingene? Under en innledning om delelinjeavtalen på Harvard Law School i 2010 uttalte Støre at "(...) Contributing to a final break-through were these factors: the parties were two stable states that were ready to commit; the economic

potential grew, and both sides were poised to benefit from the upside; and there was sufficient trust among the negotiators to envisage a compromise (...)" (Regjeringen 2010d: URL).

Analysen her tyder på at partene oppfattet disse tre faktorene for å være i stor grad påvirket av gjensidig avhengighet. Som nevnt er det ingen grunn til å tro at partene oppfattet gjensidig avhengighet for å spille en altoverskyggende rolle for å løse grensedisputten. Det er likevel rimelig å konkludere med at aktører på norsk side oppfattet gjensidig avhengighet for å spille en stor rolle for en endelig løsning på grensespørsmålet ved å bidra til stabilitet, økt gjensidig potensial og tillit mellom partene.

4.3.2 Japan-Russland

I forhandlingene mellom Japan og Russland uttrykker flere av felleserklæringene etter bilaterale toppmøter partenes oppfattelse av at gjensidig avhengighet spiller en rolle i forhandlingene om en endelig løsning. Et eksempel er Moskvaerklæringen etter møtet i 1998, der partene ble enige om å "(...) further developing multifaceted and mutually beneficial cooperation, thereby fostering an environment conducive to the early conclusion of a peace treaty (...)" (MOFA og MID 2001b: URL). Erklæringen uttrykker dermed partenes oppfattelse av at gjensidig avhengighet skaper en atmosfære som er tilbøyelig til å se en rask løsning.

Russland og Japan gikk et skritt lenger i Irkutsk i 2001 da de benyttet ord om samarbeid som fundamentalt og ekstremt viktig i forbindelse med forhandlingene. Uttalelsen fra Irkutsk slo fast at "(...) Both parties consider it fundamental that the maintenance of an atmosphere based on mutual understanding, trust and wide-ranging mutually beneficial cooperation in various aspects in Japan-Russia relations is extremely important in conducting negotiations (...)" (MOFA 2001: URL).

I den felles handlingsplanen som ble vedtatt av Koizumi og Putin i 2003 het det at "(...) Both sides confirm that it is extremely important to maintain mutual understanding, trust and a broad and mutually beneficial cooperative atmosphere across diverse areas in their relations in order to conduct negotiations (...)" (MOFA 2003: URL). Dermed beholdt partene formuleringen om at samarbeid, tillit og felles forståelse var ekstremt viktig for forhandlingene, uten at disse faktorene lenger var fundamentale.

Hva er grunnen til at partene anser gjensidig avhengighet for å spille en rolle? Deler av svaret kan ligge i at gjensidig avhengighet, i form av økonomisk samarbeid, bidrar til å holde

dialogen i gang. Med tettere forbindelser mellom landene er det desto vanskeligere å stoppe en pågående forhandlingsprosess (Informant 2012: Intervju). Man skal heller ikke glemme at økonomisk velstand ofte er kjernen i staters stabilitet. Økonomisk samarbeid og dermed økt velstand kan gjøre staten mer stabil. Etter møtet med statsminister Koizumi i Moskva i 2003 vektla president Putin blant annet at landene i tillegg til næringslivssamarbeid hadde "(...) quite a few interesting projects in the field of high technologies (...)" (Kremlin 2003: URL). Således bidrar gjensidig avhengighet til stabilitet, en viktig faktor som vist i 4.3.1 for et endelig gjennombrudd i det norsk-russiske tilfellet.

I det japansk-russiske tilfellet kan også gjensidig avhengighet i form av kultursamarbeid spille en rolle. Kulturutvekslinger bidrar til å skape et mulighetsrom for en løsning først og fremst ved å påvirke opinionens syn på nabolandet. Som antydnet under punkt 4.2.2 kan opinioner påvirke sakshierarki i bilaterale møter. Opinioner kan dessuten ha innflytelse på staters stabilitet, og dermed bidra til å avgjøre mulighetsrommet for forhandlinger.

Etter inngåelsen av delelinjeavtalen er Norge invitert av FSB (den russiske sikkerhetsmyndigheten) til å bistå i et møte mellom Japan og Russland i Murmansk. Temaet er bilateralt samarbeid med fokus også på strategisk samarbeid mellom den japanske og russiske kystvakten (Christensen 2011: 56). Dette tyder på at partene ser etter overføringsverdier mellom de norsk-russiske og japansk-russiske grenseforhandlingene, og oppfatter strategisk gjensidig avhengighet for å spille en rolle i så henseende. Strategisk gjensidig avhengighet i form av militært samarbeid kan spille en rolle for løsning av grensedisputter ved at informasjons- og ideutvekslinger er tillitskapende (Informant 2012: Intervju). Tillit mellom partene var som nevnt i punkt 4.3.1 en bidragsyter til forhandlingsløsningen i det norsk-russiske tilfellet (Regjeringen 2009a: URL).

Kort oppsummert tyder flere av felleserklæringene etter bilaterale toppmøter mellom Japan og Russland på at partene oppfatter gjensidig avhengighet, i form av gjensidig samarbeid, for å spille en rolle i forhandlingene om en endelig løsning på territorialdisputten.

Del V Avslutning

5.0 Oppsummering av viktigste funn

I denne oppgaven var mitt mål å bidra med kunnskap om grunnlaget for å komme fram til løsninger i bilaterale grenseforhandlinger. Gjennom en komparativ casestudie av forhandlingene Norge-Russland og Japan-Russland undersøkte jeg problemstillingen "hvilken rolle spiller gjensidig avhengighet i bilaterale grenseforhandlinger?". Analysen tok for seg fire aspekter ved gjensidig avhengighet og hvordan disse kan bidra til å skape et større mulighetsrom for forhandlingsløsninger. Aspektene var graden av økonomisk og strategisk gjensidig avhengighet mellom partene, graden av symmetrisk gjensidig avhengighet, hvorvidt kompleks gjensidig avhengighet var en god beskrivelse av de bilaterale forholdene samt partenes oppfattelse av rollen til gjensidig avhengighet i forhandlingene.

Analysen av de økonomiske indikatorene for gjensidig avhengighet viser for Norge-Russland en noe sterkere avhengighet i utenrikshandelens verdi relativt til økonomistørrelse, mens utvikling over tid og varesammensetning viser rimelig jevnbyrdige forhold i tilfellene Norge-Russland og Japan-Russland. Analysen av de strategiske indikatorene viser noenlunde jevn avhengighet i antall besøk, men sterkere avhengighet i antall felles øvelser for Norge-Russland. Totalt sett tyder analysen av økonomisk og strategisk gjensidig avhengighet i forholdene Norge-Russland og Japan-Russland på at forholdet Norge-Russland i noe større grad er preget av gjensidig avhengighet enn forholdet Japan-Russland. Gjensidig avhengighet kan derfor være en bidragsytende faktor til å skape et større mulighetsrom for løsning av grensekonflikter.

Analysen av symmetrisk og asymmetrisk gjensidig avhengighet tyder på at forholdet Norge-Russland er asymmetrisk både økonomisk og strategisk med Russland som minst avhengig part. Forholdet Japan-Russland bærer imidlertid preg av symmetrisk strategisk gjensidig avhengighet på den ene siden, og asymmetrisk økonomisk gjensidig avhengighet med Japan som minst avhengig part på den andre. Når det gjelder graden av strategisk gjensidig avhengighet mellom partene skal det understrekes at jeg i denne oppgaven ikke har inkludert kjernefysiske våpen som indikator. Med disse våpnene inkludert styrkes Russlands stilling som mindre avhengig part. Hvorvidt kjernefysiske våpen tas med er et spørsmål om begrepsvaliditet: Måles strategisk gjensidig avhengighet bedre med eller uten? På den ene

siden er det klart at kjernefysiske våpen er et tydelig tegn på strategisk styrke. På den andre siden er det usikkert hvilken rolle disse våpnene kan spille for Russland i forholdet til Norge og Japan. Anvendelse synes svært urealistisk mot nabostatene mens avskrekkelse som funksjon for å forhindre et norsk eller japansk angrep på Russland synes svært unødvendig. Et annet poeng er at Norge er medlem av NATO samt at Japan også er i militærallianse med USA, hvilket gjør anvendelsesfunksjonen enda mindre sannsynlig. Samtidig synes avskrekkelsesfunksjonen rettet mot Japan enda mer unødvendig tatt i betraktning den japanske grunnlovens artikkel 9 som slår fast at landet aldri skal være involvert i krig (Kantei 2012: URL). Samtidig betyr NATO for Norge og den bilaterale militæralliansen for Japan at landene nok står noe sterkere strategisk sett i forhold til Russland enn hva resultatene her tilsier. Totalt sett tyder analysen på at forholdet Norge-Russland i noe større grad er preget av asymmetri enn forholdet Japan-Russland. At det gjensidige avhengighetsforholdet er asymmetrisk kan derfor være en bidragsytende faktor til å skape et større mulighetsrom for løsning av grensekonflikter.

Analysen av hvorvidt kompleks gjensidig avhengighet preger forholdene Norge-Russland og Japan-Russland viser at forholdene er nokså jevnbyrdige hva gjelder forutsetningen flerfoldige kanaler, mens forutsetningene fravær av sakshierarki og militærets beskjedne rolle viser at forholdet Norge-Russland ligger noe nærmere kompleks gjensidig avhengighet enn forholdet Japan-Russland. Dette tyder på at parter kan ha et større mulighetsrom for å komme til enighet i grenseforhandlinger i bilaterale forhold som ligner mer på forutsetningene gitt av kompleks gjensidig avhengighet.

Analysen av partenes oppfattelse av gjensidig avhengighets rolle i forhandlingene tyder på at partene både i det norsk-russiske og japansk-russiske tilfellet ser på gjensidig avhengighet som å spille en rolle for at partene skal komme fram til en løsning. Gjensidig avhengighet er først og fremst viktig for å skape en kontaktflate som fremmer stabilitet, tillit og gjensidig forståelse. Gjensidig avhengighet kan derfor være en bidragsytende faktor til å skape et større mulighetsrom for løsning av grensekonflikter.

5.1 Oppgavens begrensninger

En begrensning ved oppgaven er at jeg har undersøkt kun to caser, hvilket gjør generaliseringsmulighetene noe uklare. Som nevnt innledningsvis blir utsiktene for å kunne generalisere større jo flere caser som er analysert. Likevel gir to caser bedre grunnlag for generalisering enn en, og resultatet av analysen er derfor en pekepinn på at gjensidig avhengighet er en faktor som skaper et større mulighetsrom for forhandlingsløsninger også utover tilfellene Japan-Russland og Norge-Russland.

Det er også viktig å understreke at jeg i denne studien har undersøkt gjensidig avhengighets rolle. En rekke andre faktorer kan også være med på å forklare hvorvidt grenseforhandlinger lykkes, som geografisk karakter, disputtenes historiske bakgrunn, hvorvidt temaet er brennbar i hjemlig opinion samt hvordan den geopolitiske konteksten spiller inn. I tillegg kommer folkerettslige føringer og potensiell innflytelse fra naturressurser i grenseområdet, kulturelle årsaker, den menneskelige faktor med personlig kjemi og tillitsbygging mellom forhandlere, tredjeparters påvirkning og forhandlingsmetoder. Lista er på ingen måte uttømmende, men snarere å regne som en grunn lagune tilhørende et dypt hav der trolig ingen forskere når helt til bunns. En av hovedgrunnene til at et detaljert kart over faktorer er vanskelig å tegne er at hver grensedisputt tilhører sin egen, unike kontekst. Om en komplett kartlegging ned til havbunnen forelå ville man forhåpentligvis vært noen grensedisputter foruten.

Ingen grensetvister er helt like, ei heller tilfellene Norge-Russland og Japan-Russland. Som nevnt under punkt 1.3.2 skiller de seg blant annet på geografisk karakter og historisk bakgrunn. Den historiske bakgrunnen gjør også at den japansk-russiske disputten bokstavelig talt er mer brennbar i opinionen. Både Moskva og Tokyo opplevde flaggbrenning utenfor hverandres ambassader i kjølvannet av president Dimitri Medvedevs besøk til de omstridte øyene høsten 2010 (Japan Probe 2011: URL). Dessuten spiller dagens geopolitiske kontekst inn i større grad i de japansk-russiske forhandlingene. I Japan og Russland følges Kinas vekst med argusøyne. Fra et økonomisk ståsted er veksten ønskelig, siden den fører til betydelige fordeler ved økt gjensidig handel. Fra et strategisk ståsted mottas veksten med blandet fryd siden Japan og Russland er usikre på hvilke utenrikspolitiske målsetninger et Kina med supermaktpotensial vil forfølge i årene som kommer.

Som nevnt i analysen prioriteres Kina på plassen bak Nord-Korea i Japans beskrivelse av sikkerhetsmiljøet landet befinner seg i, og Kinas økte militære aktivitet og manglende

åpenhet rundt sikkerhetspolitiske spørsmål omtales som "(...) a matter of concern (...)" (MOD 2012: 3). I Russland sees også Kina på som i økende grad en potensiell motstander snarere enn en potensiell alliert. Økt russisk skepsis og mer reservert holdning til Kina kan forklares med at Russland i økende grad anser nabostaten som en uforutsigbar aktør på grunn av en lukket utenrikspolitisk beslutningsprosess. Landet er stadig mer tilbøyelig til å se på Kina som et potensielt sikkerhetsproblem i det lange løp (Lukyanov 2012b: URL). Et av synene er at et voksende, uforutsigbart Kina gjør en bredere Asia-strategi som ikke kun er fokusert på dette landet ønskelig for Russland (Lukyanov 2010: URL). En bredere strategi bør ifølge Lukyanov omfatte etablering av tettere kontakter i hele Asia-Stillehavsregionen. Med tanke på grenseforhandlingene mellom Russland og Japan betyr det at det finnes sterke, langsiktige insentiver for begge parter til å finne en løsning. Både russiske og japanske forfattere ser at landene ved å løse grensedisputten kommer i bedre posisjoner for å håndtere Kina (Trenin 2002: 218, Kotani 2010: URL). Landets vekst gir dermed en ny dynamikk for løsning av konflikten mellom Japan og Russland, en geopolitisk dynamikk som i mindre grad var tilstede i det norsk-russiske tilfellet.

5.2 Videre forskning

Konklusjonene i denne studien tyder på at gjensidig avhengighet bidrar til grenseforhandlingsløsninger. Gjensidig avhengighet er en indirekte bidragsyter, et grunnbegrep som påvirker faktorer som stabilitet, gjensidig potensial og tillit mellom partene. Med utgangspunkt i gjensidig avhengighet som et grunnbegrep for forhandlingsløsninger kan et interessant tema for videre forskning være hvilke løsningsfaktorer som påvirkes av gjensidig avhengighet. Et eksempel er hvorvidt gjensidig avhengighet i form av samarbeid bidrar til mindre fokus på den historiske bakgrunnen for disputer, samt i hvilken grad gjensidig avhengighet bidrar til å påvirke opinionen i grensespørsmålet. Det kan tenkes at samarbeid mellom stater bidrar til å skape et nytt historiekapittel i deres bilaterale forhold med positiv gjenklang i opinionen. Som grunnbegrep kan dermed gjensidig avhengighet være med på å nedtone flere av faktorene som gjør at forhandlingsløsninger ikke nås.

Ettersom utsiktene for generalisering til universet av grenseforhandlinger er usikre i denne studien, kan et annet tema for videre forskning være å undersøke hvordan funnene som her er gjort om gjensidig avhengighets rolle står seg anvendt i andre tilfeller av

grenseforhandlinger enn Norge-Russland og Japan-Russland. Et interessant tema er for eksempel, som nevnt innledningsvis, å undersøke alle grensedisputter som Russland har med sine naboland, for dermed å belyse hvilke felles konklusjoner om gjensidig avhengighet som kan dras for alle tilfellene. Et annet punkt for videre forskning er hvordan samarbeidsrelasjonene mellom Japan og Russland utvikler seg. Funnene i denne studien tyder på at økt gjensidig avhengighet mellom landene fører til et større mulighetsrom for konfliktløsning. Det finnes tegn til at forholdet mellom Japan og Russland i stadig større grad er preget av gjensidig avhengighet fra 2010 til i dag, noe som kan være med på å forsterke dialogen om grensekonflikten. Den tidligere nevnte antipirat-øvelsen som ble arrangert i september 2012 er et tegn på økt strategisk gjensidig avhengighet, mens forventet rekord i 2012 av verdien på utenrikshandelen mellom landene (Voice of Russia 2012: URL) er et tegn på økt økonomisk gjensidig avhengighet. Et annet tegn på at man kan forvente stadig tettere kontakt er det økte japanske behovet for energiresurser. Behovet vil øke sterkt på grunn av trippelkatastrofen med jordskjelv, tsunami og kjernekraft som rammet landet våren 2011. Etter katastrofen, som førte med seg den verste kjernekraftulykken i verden på 25 år, er utfasing av kjernekraft blitt et hett tema i den japanske politiske debatten. Selv om den japanske regjeringen i september ikke forpliktet seg til et forslag om å kutte ut kjernekraft fullstendig innen 2040 er likevel i øyeblikket kun to av Japans 50 kjernekraftverk i drift på grunn av sikkerhetstester (McCurry 2012: URL). Med økt energibehov er Russland med sin geografiske nærhet til Øystaten en høyaktuell leverandør. Andre tegn på tettere kontakt er statenes økende skepsis til Kina samt en noe roligere og bedre bilateral atmosfære etter den politiske utblåsningen i 2011. Derfor er det grunn til forsiktig optimisme om framgang på grensespørsmålet før toppmøtet mellom president Putin og statsminister Noda i desember.

5.3 Hvorfor er forskning på grensekonflikter interessant?

Bilaterale grensekonflikter og forhandlinger for å løse disse er et interessant tema fordi det er en del av kjernen i studiet av statsvitenskap. Grensekonflikter berører kjernesporsmål som statlig suverenitet og legitim utøvelse av makt, altså selve grunnlaget for vår definisjon og forståelse av staten som et verktøy for å organisere og fordele makt i verden. Statsvitenskap som forskningsgren bygger på en felles forståelse blant bidragsyterne av begrepet "stat". Et av de viktigste kjennetegnene ved en stat, både i westfalsk og folkerettslig

tradisjon, er at den har et territorium å styre over. Historien viser at ingen stater frivillig gir fra seg områder, men derimot gjerne benytter ulike midler av vekslende etisk standard for å utvide sine områder. Derfor er det heller ikke å undre seg over at grensekonflikter eksisterer. Hvordan vi kan løse disse på fredelig vis gjennom forhandlingsavtaler og å undersøke hvilke faktorer som danner grunnlag for endelige grenseavtaler gir uvurderlig kunnskap.

Denne kunnskapen er åpenbart av høy faglig interesse for de som ønsker å forske på stater og relasjonene mellom disse. Men vi skal samtidig huske på at kunnskapen på ingen måte kun er av akademisk interesse. Den kan også benyttes i den politiske virkeligheten. I ytterste konsekvens kan kunnskap om grenseforhandlinger lede fram mot en konkret overenskomst mellom to eller flere parter vedrørende kontroll over et avgrenset område, kunnskap som hindrer at verdenssamfunnet i ekstreme tilfeller kastes ut i unødige og potensielt voldelige konflikter (Kimura 2008: xxvii). Tatt i betraktning dagens geopolitiske kontekst er det ikke utenkelig at uløste grensekonflikter blusser opp og skaper regionale, om ikke globale, spenninger.

I Norges nærområder synes konfliktpotensialet begrenset. Blant Europas stater råder stort sett enighet om grenser, mens potensielt overlappende kontinentalsokkelkrav i Nordområdene mest sannsynlig finner pragmatiske løsninger basert på folkerettslige føringer. I motsetning til dette bildet skisserer Japan en mer usikker situasjon i Øst-Asia der "(...) long-standing issues of territorial rights and reunification continue to plague the region (...)" (MOD 2012: 2). Japans disputt med Russland har i så henseende et begrenset konfliktpotensial sammenlignet med de fleste grensedisputtene om øyer, holmer og skjær ved Asias stillehavskyster. Det er bokstavelig talt et hav av konflikt der Kina har grensedisputter med Japan om Senkaku-øyene i Østkinahavet, samt med Taiwan og Vietnam om Paracel-øyene og med Filippinene, Brunei og Malaysia i tillegg til Taiwan og Vietnam om Spratly-øyene i Sørkinahavet (Burgess 2012: URL). Dessuten kommer et lappeteppes av kontinentalsokkelkrav der også Indonesia trekkes inn som sjuende part. Konfliktene ligger latente, blusser til tider opp og har betydning for utformingen av østasiatisk sikkerhetspolitikk. Mest sentralt er imidlertid at de bærer i seg et potensial for fremtidig voldelige konflikter. Det virket for eksempel ikke særlig beroligende da Kinas daværende statsminister Wen Jiabao i mars 2012 uttalte at landets økte opprustning var ment å øke evnen til å vinne lokale kriger (Bakken 2012: URL).

Hvorvidt gjensidig avhengighet i form av mellomstatlig samarbeid er en av løsningsfaktorene i grenseforhandlinger griper inn i den evige diskusjonen mellom realisme

og liberalisme om hvorvidt samarbeid bidrar til å unngå konflikt. Realister kan påpeke at samarbeid ikke har hindret stater fra å gå til krig mot hverandre tidligere. På den andre siden kan liberalister fremheve at alle stater tjener på tettere forbindelser fordi dette skaper økonomisk vekst og stabilitet. Konklusjonene i denne studien tyder på at gjensidig avhengighet er interessant som bidragsytende løsningsfaktor i forskning på grenseforhandlinger. Dette er et tegn på at liberale tanker om at samarbeid er konfliktforebyggende kan ha noe for seg.

Litteraturliste

Adcock, Robert og Collier, David (2001): "Measurement Validity: A Shared Standard for Qualitative and Quantitative Research", i *"American Political Science Review"* 95(3)

APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation) (2012): *"Sakhalin-Hokkaido: Exchange of Experience at Interstate Level"* [online, besøkt 14.11.12]

- URL: <http://vladivostok2012.com/show/?p=&id=28672>

Bakken, Laila Ø. (2012): " - Kina må vinne lokale kriger" NRK [online, besøkt 19.11.12]

- URL: <http://www.nrk.no/nyheter/verden/1.8021735>

Barentssekretariatet (2010): *"Barentssekretariatet jubler over historisk avtale"* [online, besøkt 21.11.12]

- URL: <http://www.barents.no/barentssekretariatet-jubler-over-historisk-avtale.4778654-41098.html>

BEAC (The Barents Euro-Arctic Region) (2012a): *"Joint Committee on Rescue Cooperation in the Barents Region"* [online, besøkt 14.11.12]

- URL: <http://www.beac.st/?DeptID=8733>

BEAC (The Barents Euro-Arctic Region) (2012b): *"Barents working groups and activities"* [online, besøkt 14.11.12]

- URL: http://www.beac.st/in_English/Barents_Euro-Arctic_Council/Working_Groups.iw3

BEAC (The Barents Euro-Arctic Region) (2012c): *"Barents Regional Council (BRC)"* [online, besøkt 14.11.12]

- URL: http://www.beac.st/in_English/Barents_Euro-Arctic_Council/Barents_Regional_Council.iw3

Bjørnsen, Vidar (2009): "The Interwar Dispute between Norway and the Soviet Union on the Sector Principle and the Soviet Sector Decree", i Bones, Stian og Mankova, Petia (red.): *"Norway and Russia in the Arctic"* Speculum Boreale no. 12

Brusstar, James H. og Jones, Ellen (1995): *"The Russian Military's Role in Politics"* McNair Paper 34. Washington D.C.: National Defense University, Institute for National Strategic Studies

Buflod, Magnus, Knut Anders Sannes og Kristoffer Aasebø (red.) (2006): *"Folkerettslig tekstsamling 1883-2005"*, 3. utgave. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Bukh, Alexander (2010): *"Japan's National Identity and Foreign Policy - Russia as Japan's 'Other'"* London: Routledge

Burgess, Joe (2012): *"Territorial Claims in the South China Sea"* New York Times [online, besøkt 19.11.12]

- URL: <http://www.nytimes.com/interactive/2012/05/31/world/asia/Territorial-Claims-in-South-China-Sea.html?ref=asia>

CCM (Convention on Cluster Munitions): "3MSP CCM in Oslo, 11 to 14 September 2012" [online, besøkt 14.10 2012]

- URL: <http://3msp.clusterconvention.org/>

Christensen, Helen E. (2011): "*Mellom hemmelighet og åpenhet - Om norsk-russisk militært samarbeid ved Forsvarets Operative Hovedkvarter*" Masteroppgave i Politikk og Samfunnsendring, Universitetet i Nordland

Chugrov, Sergei (2005): "Russia and Japan: A Failed Breakthrough", i "*Russia in Global Affairs*" 3(3)

CIA (2012): "*The World Factbook. International Organization Participation*" [online, besøkt 11.11.12]

- URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2107.html>

CSPP (Centre for the Study of Public Policy University of Strathclyde)/Levada Center: "*Russia Votes – Results of Previous Elections to the Russian State Duma*" [online, besøkt 14.10 2012]

- URL: http://www.russiavotes.org/duma/duma_elections_93-03.php

de Haas, Marcel (2011): "Russia's Military Doctrine Development (2000-10)", i Blank, Stephen J. (red.): "*Russian Military Politics and Russia's 2010 Defense Doctrine*" Strategic Studies Institute. Carlisle, Pennsylvania: U.S. Army War College

DG Trade (2012a): "*Russia. EU Bilateral Trade and Trade with the World*" [online, besøkt 17.11.12]

- URL: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf

DG Trade (2012b): "*Norway. EU Bilateral Trade and Trade with the World*" [online, besøkt 17.11.12]

- URL: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113429.pdf

DG Trade (2012c): "*Japan. EU Bilateral Trade and Trade with the World*" [online, besøkt 17.11.12]

- URL: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113403.pdf

DN (Dagens Næringsliv) (2012): "*Gazprom skrinlegger Shtokman*" [online, besøkt 21.11.12]

- URL: <http://www.dn.no/energi/article2460586.ece>

DSB (Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap) (2009): "*Barents Rescue*" [online, besøkt 17.11.12]

- URL: <http://www.dsb.no/no/Ansvarsomrader/Internasjonalt/Aktuelt/Barents-Rescue/>

Dunne, Tim (2005): "Liberalism", i Baylis, John og Smith, Steve: "*The globalization of world politics, an introduction to international relations*" Oxford: Oxford University Press Inc.

- Fenenko, Alexei (2011): "What does Japan stand to lose" Valdai [online, besøkt 13.11.12]
 - URL: <http://valdaiclub.com/asia/31000.html>
- Fife, Rolf Einar (2002): "The limits in the seas: The need to establish secure maritime boundaries; Some thoughts on the contributions of earth scientists to legal determinacy with regard to the extent of the continental shelf beyond 200 miles", i *"Proceedings of the Twentieth Anniversary Commemoration of the Opening for Signature of the United Nations Convention on the Law of the Sea"* New York: United Nations
- Fiskebåt (2010): " - Dyr avklaring" [online, besøkt 21.11.12]
 - URL: <http://www.fiskebat.no/Default.asp?page=5167&item=47350,1&lang=1>
- Forsvaret (2011a): "Øvelse Pomor 2011" [online, besøkt 06.11.12]
 - URL: <http://forsvaret.no/aktuelt/ovelser/pomor2011/Sider/%C3%98velse-Pomor-2011.aspx>
- Forsvaret (2011b): "Forsvarets årsrapport 2010"
- Garthoff, Raymond L. (1995): "A Diplomatic History of the Dispute", i Goodby, James E., Vladimir I. Ivanov og Nobuo Shimotomai (red.): *"Northern Territories" and Beyond: Russian, Japanese and American Perspectives* Westport, Connecticut: Praeger
- Godal (1994): "Regional Cooperation in the European High North", i *NATO Review* 42(3) [online, besøkt 06.11.12]
 - URL: <http://www.nato.int/docu/review/1994/9403-2.htm>
- Hasegawa, Tsuyoshi (1993): "The Gorbachev-Kaifu Summit: Domestic and Foreign Policy Linkages", i Hasegawa, Tsuyoshi, Jonathan Haslam og Andrew Kuchins (red.): *"Russia and Japan - an unresolved dilemma between distant neighbours"* Berkeley: International and Area Studies
- Hasegawa, Tsuyoshi (1998): *"The Northern territories dispute and Russo-Japanese relations. Volume 2 – Neither War nor Peace 1985-1998"* Berkeley: International and Area Studies
- Hasegawa, Tsuyoshi (1999): "Russo-Japanese relations and the security of North-East Asia in the 21st century", i Chufirin, Gennady (red.): *"Russia and Asia - The Emerging Security Agenda"* SIPRI-publikasjon, Oxford: Oxford University Press
- Henriksen, Tore og Ulfstein, Geir (2011): "Maritime Delimitation in the Arctic: The Barents Sea Treaty", i *"Ocean Development & International Law"* 42 (1-2)
- Herspring, Dale R. (2003): "Russian-Asian Relations", i Wegren, Stephen K. (red.): *"Russia's Policy Challenges – Security, Stability and Development"* Armonk, New York: M.E. Sharpe, Inc.
- Hoel, Alf Håkon (1993): *"Researching the Barents Sea Fisheries Resources: Widening the Agenda?"* Lysaker: Fridtjof Nansens institutt

- Holsbø, Ida (2011): *"Hvordan var det mulig å komme frem til en endelig løsning i delelinjespørsmålet mellom Norge og Russland i Barentshavet i 2010, og ikke i 1978? - Nitid studie av tingenes tilstand"* Mastergradsoppgave i fiskeri- og havbruksvitenskap, Norges Fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø
- Homewood, Sam (2012): *"Japanese warships prepare for anti-pirate drill"* ITN News [online, besøkt 10.11.12]
- URL: <http://www.itn.co.uk/World/56338/japanese-warships-prepare-for-anti-pirate-drill>
- Hopmann, P. Terrence (1996): *"The Negotiation Process and the Resolution of International Conflicts"* Columbia: University of South Carolina Press
- Hovi, Jon (2008): *"Spillteori"* Oslo: Universitetsforlaget
- Iklé, Fred Charles (1964): *"How Nations Negotiate"* New York: Harper & Row (Kraus reprint 1987)
- Informant (2012): Intervju. Personlig intervju utført i Oslo, 02.11.2012
- Innst. 182 S (2010-2011): *"Innstilling fra utenriks- og forsvarskomiteen om samtykke til ratifikasjon av overenskomst av 15. september 2010 mellom Norge og Russland om maritim avgrensning og samarbeid i Barentshavet og Polhavet"* Innstilling til Stortinget fra utenriks- og forsvarskomiteen. Oslo: Stortinget
- Irish, Ann B. (2009): *"Hokkaido: A History of Ethnic Transition and Development on Japan's Northern Island"* Jefferson, North Carolina: McFarland & Co.
- Japan Probe (2011): *"Japan Will Not Punish Protesters Who Burned Russian Flag"* [online, besøkt 19.11.12]
- URL: <http://www.japanprobe.com/2011/03/05/japan-will-not-punish-protesters-burned-russian-flag/>
- Japan/Russia: *"Japan/Russia (disputed IOTA islands)"* [online, besøkt 13.11.12]
- URL: <http://www.qsl.net/ah6hy/occupied.html>
- Jensen, Øystein (2011): "Current Legal Developments, The Barents Sea", i *"International Journal of Marine and Coastal Law"* 26:1
- Jepperson, Ronald L., Alexander Wendt og Peter J. Katzenstein (1996): "Norms, Identity, and Culture in National Security", i Katzenstein, Peter J. (red.): *"The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics"*
- Johansen, Geir Ivar (2009): *"Russlands maritime grenser"* Masteroppgave i statsvitenskap, Universitetet i Tromsø
- Kantei (Prime Minister of Japan and His Cabinet) (2012): *"The Constitution of Japan"* [online, besøkt 19.11.12]

- URL:

http://www.kantei.go.jp/foreign/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html

Keohane, Robert O. og Nye Jr., Joseph S. (1977): *"Power and Interdependence – World Politics in Transition"* Boston: Little, Brown and Company

Keohane, Robert O. (1986): "Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond", i Keohane, Robert O. (red.): *"Neorealism and its Critics"*

Keohane, Robert O. og Nye Jr., Joseph S. (1989): *"Power and Interdependence"*, 2. utgave Boston: Longman

Keohane, Robert O. og Nye Jr., Joseph S. (2001): *"Power and Interdependence"*, 3. utgave Boston: Longman

Keohane, Robert O. og Nye Jr., Joseph S. (2012): *"Power and Interdependence"*, 4. utgave Boston: Longman

Kimura, Hiroshi (2008): *"The Kurillian Knot"* Stanford: Stanford University Press

Koo, Min Gyo (2009): *"Island Disputes and Maritime Regime Building in East Asia"* New York: Springer

Kosmo, Svein (2010): *"Kystvaksamarbeidet Norge-Russland. En fortsettelse av politikken med andre midler?"* Masteroppgave, Forsvarets Stabsskole

Kotani, Tetsuo (2010): "Turbulent Changes", i *Russia in Global Affairs* No.4 [online, besøkt 19.11.12]

- URL: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Turbulent-Changes-15082>

Kozyrev, Andrei (1992): "Russia: A Chance for Survival", i *"Foreign Affairs"* 71(2)

Kremlin (2001): *"Statement to the Press and Answers to Questions during a Joint Press Conference with Japanese Prime Minister Yoshiro Mori"* [online, besøkt 14.10.12]

- URL:

http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2001/03/25/0001_type82914type82915_138860.shtml

Kremlin (2002): *"Statement for the Press and Answers to Questions at a Joint Press Conference with the Norwegian Prime Minister Kjell Magne Bondevik"* [online, besøkt 14.10.12]

- URL:

http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2002/11/12/0004_type82914type82915_153013.shtml

Kremlin (2003): *"Press Statements and Answers to Journalists' Questions at a Joint Press Conference with Japanese Prime Minister Junichiro Koizumi"* [online, besøkt 19.11.12]

- URL:

http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2003/01/10/0000_type82914type82915_44180.shtml

- Kremlin (2005): "*Beginning of a Meeting with Norwegian Prime Minister Kjell Magne Bundevik*" [online, besøkt 17.11.12]
 - URL: http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2005/06/20/1857_type82914_89982.shtml
- Kremlin (2008): "*The Foreign Policy concept of the Russian Federation. Approved by Dmitry A. Medvedev, President of the Russian Federation, on 12 July 2008*" [online, besøkt 14.10.12]
 - URL: <http://archive.kremlin.ru/eng/text/docs/2008/07/204750.shtml>
- Kremlin (2010a): "*Speech at Russian-Norwegian Business Conference*" [online, besøkt 01.11.12]
 - URL: http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2010/04/26/2012_type82914type84779_225624.shtml
- Kremlin (2010b): "*Военная доктрина Российской Федерации*" (Russlands militærdoktrine) [online, besøkt 17.11.12]
 - URL: http://news.kremlin.ru/ref_notes/461
- Kremlin (2010c): "*Joint News Conference with Prime Minister of Norway Jens Stoltenberg*" [online, besøkt 17.11.12]
 - URL: http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2010/04/27/2127_type82915_225681.shtml
- Kremlin (2012a): "*Meeting with President and CEO of Statoil ASA Helge Lund*" [online, besøkt 17.11.12]
 - URL: <http://eng.kremlin.ru/news/3904>
- Kremlin (2012b): "*News conference following APEC Leader's Week*" [online, besøkt 17.11.12]
 - URL: <http://eng.kremlin.ru/transcripts/4386>
- Kvalvik, Ingrid (2003): "Delelinjeforhandlingene mellom Norge og Sovjetunionen/Russland", i "*Internasjonal politikk*" 61(2)
- Kvistad, John Mikal (1995): "*The Barents spirit - A Bridge-Building Project in the Wake of the Cold War*" Oslo: Institutt for forsvarsstudier
- KyodoNews (2012): "*Japan, Russia agree to arrange Noda's Russia trip in Dec.*" [online, besøkt 18.11.12]
 - URL: <http://english.kyodonews.jp/news/2012/09/181193.html>
- Lamy, Steven L. (2005): "Contemporary Mainstream Approaches: Neo-Realism and Neo-Liberalism", i Baylis, John og Smith, Steve: "*The globalization of world politics, an introduction to international relations*" Oxford: Oxford University Press Inc.
- Laumulin, Murat (2012): "Virtual Security of Central Asia", i "*Russia in Global Affairs*" [online, besøkt 17.11.12]
 - URL: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Virtual-Security-of-Central-Asia-15694>

- Lee, Seokwoo (2002): "The 1951 San Francisco peace treaty with Japan and the territorial disputes in East Asia", i *"Pacific Rim Law & Policy Journal Association"* 11(1)
- Lijphart, Arend (1975): "The Comparable-Cases Strategy in Comparative Research", i *"Comparative Political Studies"* 8(2)
- Linge, G.J.R. (1995): "The Kuriles: The Geo-Political Spanner in the Geo-Economic Works", i *Australian Geographical Studies* 33(1)
- Lukyanov, Fyodor (2010): "The disputed Kurile Islands and Russia's broader Asian Strategy", i *Russia in Global Affairs* [online, besøkt 19.11.12]
- URL: <http://eng.globalaffairs.ru/redcol/The-disputed-Kuril-Islands-and-Russias-broader-Asian-strategy-15035>
- Lukyanov, Fyodor (2011): "Russian-Japanese territorial dispute flares up", i *"Russia in Global Affairs"* [online, besøkt 14.10.12]
- URL: <http://eng.globalaffairs.ru/redcol/Russian-Japanese-territorial-dispute-flares-up-15098>
- Lukyanov, Fyodor (2012a): "Why Did Medvedev Go to the Kurils Again?", i *"Russia in Global Affairs"* [online, besøkt 14.10.12]
- URL: <http://eng.globalaffairs.ru/redcol/Why-Did-Medvedev-Go-to-the-Kurils-Again-15608>
- Lukyanov, Fyodor (2012b): "Russia-China: Change of course", i *"Russia in Global Affairs"* [online, besøkt 14.10.12]
- URL: <http://eng.globalaffairs.ru/redcol/Russia-China-Change-of-course-15494>
- Lund, Thorleif (2002): "Kap. 3: Metodologiske prinsipper og referanserammer", i Lund, Thorleif: *"Innføring i forskningsmetodologi"* Oslo: Unipub
- Mayer, Hans Jürgen (1980): *"Der japanisch-sowjetische Territorialstreit"* Hamburg: Institut für Asienkunde
- McCurry, Justin (2012): "Japan drops plans to phase out nuclear power by 2040" The Guardian [online, besøkt 19.11.12]
- URL: <http://www.guardian.co.uk/world/2012/sep/19/japan-2040-nuclear-power-exit>
- Mearsheimer, John J. (2001): *"The Tragedy of Great Power Politics"* New York: W. W. Norton & Co.
- Meld. St. 7 (2011-2012): *"Nordområdene - Visjon og virkemidler"* Melding til Stortinget. Oslo: Utenriksdepartementet
- Ménage, Kim K. (2012): *"High Ideals in the High North, Interdependence in a Territory Sui Generis"* Master Thesis, Universiteit Utrecht
- METI (Ministry of Economy, Trade and Industry, Japan) (2011): *"Japan-Russian Economic Relationship - Present condition & Future possibilities"* The Fourth Japan-Russia Energy and Environment Dialogue in Niigata

MIC (Ministry of Internal Affairs and Communication, Japan) (2012a): *"18-1-a Value of Japan Exports by Principal Country (Area) of Destination (1962--2004)"* Statistics Bureau: Historical Statistics of Japan [online, besøkt 01.11.12]

- URL: <http://www.stat.go.jp/english/data/chouki/18.htm>

MIC (Ministry of Internal Affairs and Communication, Japan) (2012b): *"15-1 Exports by Principal Country of Destination"* Statistics Bureau: Japan Statistical Yearbook [online, besøkt 01.11.12]

- URL: <http://www.stat.go.jp/english/data/nenkan/1431-15.htm>

MIC (Ministry of Internal Affairs and Communication, Japan) (2012c): *"15-2 Imports by Principal Country of Origin"* Statistics Bureau: Japan Statistical Yearbook [online, besøkt 01.11.12]

- URL: <http://www.stat.go.jp/english/data/nenkan/1431-15.htm>

MIC (Ministry of Internal Affairs and Communication, Japan) (2012d): *"18-2-a Value of Japan Imports by Principal Country (Area) of Origin (1962--2004)"* Statistics Bureau: Historical Statistics of Japan [online, besøkt 01.11.12]

- URL: <http://www.stat.go.jp/english/data/chouki/18.htm>

MOD (Japan Ministry of Defense) (2007): *"Defense of Japan 2007"*

MOD (Japan Ministry of Defense) (2010): *"Defense of Japan 2010"*

MOD (Japan Ministry of Defense) (2012): *"Defense of Japan 2012"*

Moe, Arild, Daniel Fjærtøft og Indra Øverland (2011): "Space and timing: why was the Barents Sea delimitation dispute resolved in 2010?", i *"Polar Geography"* 34(3)

MOFA (Ministry of Foreign Affairs of Japan) og MID (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation) (1992a): *"Joint Compendium of Documents on the History of Territorial Issue between Japan and Russia. Preface"* [online, besøkt 14.10.12]

- URL: <http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/territory/edition92/preface.html>

MOFA (Ministry of Foreign Affairs of Japan) og MID (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation) (1992b): *"Joint Compendium of Documents on the History of Territorial Issue between Japan and Russia. Japanese-Soviet Joint Communique (1991)"* [online, besøkt 14.10.12]

- URL: <http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/territory/edition92/period6.html>

MOFA (Ministry of Foreign Affairs of Japan) og MID (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation) (1992c): *"Joint Compendium of Documents on the History of Territorial Issue between Japan and Russia. Articles 2 and 25 of the San Francisco Peace Treaty (1951)"* [online, besøkt 14.10.12]

- URL: <http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/territory/edition92/period4.html>

MOFA (Ministry of Foreign Affairs of Japan) (1997): *"Policy Speech by Prime Minister Ryutaro Hashimoto to the 140th Session of the National Diet"* [online, besøkt 14.10.12]
- URL: http://www.mofa.go.jp/announce/announce/archive_3/140session.html

MOFA (Ministry of Foreign Affairs of Japan) (2001): *"Irkutsk Statement by the Prime Minister of Japan and the President of the Russian Federation on the Continuation of Future Negotiations on the Issue of a Peace Treaty"* [online, besøkt 14.10.12]
- URL: <http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/pmv0103/state.html>

MOFA (Ministry of Foreign Affairs of Japan) og MID (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation) (2001a): *"New Edition of the Joint Compendium of Documents on the History of Territorial Issue between Japan and Russia. Tokyo Declaration on Japan-Russia Relations"* [online, besøkt 14.10.12]
- URL: <http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/territory/edition01/tokyo.html>

MOFA (Ministry of Foreign Affairs of Japan) og MID (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation) (2001b): *"New Edition of the Joint Compendium of Documents on the History of Territorial Issue between Japan and Russia. Moscow Declaration on Establishing a Creative Partnership between Japan and the Russian Federation"* [online, besøkt 14.10.12]
- URL: <http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/territory/edition01/moscow.html>

MOFA (Ministry of Foreign Affairs of Japan) og MID (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation) (2001c): *"New Edition of the Joint Compendium of Documents on the History of Territorial Issue between Japan and Russia. Statement by the Prime Minister of Japan and the President of the Russian Federation on the Issue of a Peace Treaty"* [online, besøkt 14.10.12]
- URL: <http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/territory/edition01/statement.html>

MOFA (Ministry of Foreign Affairs of Japan) (2003): *"Japan-Russia Action Plan"* [online, besøkt 13.11.12]
- URL: <http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/pmv0301/plan.html>

Mohri, Tadaatsu (2011): *"The Japan-Russia Border and Stability in Northeast Asia: Toward a Pragmatic Approach to Territorial Disputes"* CNAPS Visiting Fellow Working Paper Washington D.C.: The Brookings Institution

Norges sjømatråd: *"Land Totaleksport.srx"* Sjømatrådet Innsikt [online, besøkt 30.10.12]
- URL: <https://bi.seafood.no/SASPortal/navigate.do?PortalPage=PortalPage%2Bomi%3A%2F%2FFoundation%2Freposname%3DFoundation%2FPSPortalPage%3Bid%3DA5BRX736.BV00000M&unchallenged=yes>

Pedersen, Torbjørn (2009): "Conflict and Order in Svalbard Waters : An overview", i Bones, Stian og Mankova, Petia (red.): *"Norway and Russia in the Arctic"* Speculum Boreale no. 12

PenzaNews (2012): *"Cooperation between Russia and Japan is key to resolving the Kuril Islands dispute"* [online, besøkt 14.10.12]

- URL: <http://penzanews.ru/en/opinion/52289-2012>

Pettersen, Trude (2010): "Cross border security cooperation", i Staalesen, Atle (red.): *"Talking Barents - People, borders and regional cooperation"* Barents Review 2010

Pettersen, Trude (2012): "Military cooperation in the High North", i Staalesen, Atle (red.): *"Barents Borders - Delimitation and internationalization"* Barents Review 2012

Prop. 43 S (2010-2011): *"Samtykke til ratifikasjon av overenskomst av 15. september 2010 mellom Norge og Russland om maritim avgrensning og samarbeid i Barentshavet og Polhavet"* Proposisjon til Stortinget. Oslo: Utenriksdepartementet

Prop. 73 S (2011-2012): *"Et forsvar for vår tid"* Proposisjon til Stortinget. Oslo: Forsvarsdepartementet

Putnam, Robert D. (1988): "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games", i *"International Organization"* 42(3)

Rafaelsen, Rune (2010): "The Barents Cooperation. New regional approach to foreign policy in the High North", i Staalesen, Atle (red.): *"Talking Barents - People, borders and regional cooperation"* Barents Review 2010

Regjeringen (1996a): *"Tale ved Regjeringens lunsj for Russlands president og fru Jeltsina"* [online, besøkt 19.11.12]

- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/regjeringen-brundtland-iii/smk/taler-og-artikler-arkivert-individuelt/1996/smk_-_statsministerens_taler_1996-29.html?id=261793

Regjeringen (1996b): *"Status og videre perspektiv for Barentssamarbeidet"* [online, besøkt 19.11.12]

- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/regjeringen-brundtland-iii/ud/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/1996/utenriksministerens_taler_1996.html?id=261827

Regjeringen (1996c): *"Miljøvernpolitisk redegjørelse 1996"* [online, besøkt 19.11.12]

- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/regjeringen-brundtland-iii/md/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/1996/miljovernpolitisk_redegjorelse.html?id=261781

Regjeringen (1998): *"II Sikkerhetspolitiske rammebetingelser. 2.3.5 Forsvarsrelatert samarbeid med Russland"* St. prp. nr. 1 (1998-99) [online, besøkt 19.11.12]

- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dok/regpubl/stprp/19981999/st-prp-nr-1_1998-99/2.html?id=458679

Regjeringen (1999): *"Tale ved lunsj gitt av Russlands statsminister"* [online, besøkt 19.11.12]

- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-I/smk/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/1999/tale_av_statsministeren_ved_lunsj-2.html?id=263356

Regjeringen (2000a): *"Innledning på idédugnad Norge-Russland"* [online, besøkt 19.11.12]

- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Stoltenberg-I/ud/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2000/innledning_pa_idedugnad_norge_-_russland.html?id=264014

Regjeringen (2000b): "*Statsminister Stoltenberg og Russlands statsminister Kasianov undertegner felleserklæring om det bilaterale samarbeidet*" [online, besøkt 19.11.12]
- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Stoltenberg-I/smk/Nyheter-og-pressemeldinger/2000/statsminister_stoltenberg_og_russlands.html?id=243821

Regjeringen (2002a): "*Priv til red. Statsministeren tar imot president Putin*" [online, besøkt 14.10.12]
- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/smk/Nyheter-og-pressemeldinger/2002/statsministeren_tar_imot_president.html?id=248643

Regjeringen (2002b): "*Det forsvarsrelaterte samarbeidet mellom Norge og Russland - en oversikt*" [online, besøkt 19.11.12]
- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/fd/Nyheter-og-pressemeldinger/2002/det_forsvarsrelaterte_samarbeidet.html?id=233697

Regjeringen (2002c): "*Russlandsseminaret. Utenriksministerens innlegg*" [online, besøkt 19.11.12]
- URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/ud/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2002/russlandsseminaret-utenriksministerens.html?id=266362>

Regjeringen (2004): "*Lunsi med tidligere president Boris Jeltsin*" [online, besøkt 14.10.12]
- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/smk/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2004/lunsi_med_tidligere_president_boris.html?id=268798

Regjeringen (2005a): "*Et hav av muligheter - en ansvarlig politikk for nordområdene*" [online, besøkt 19.11.12]
- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/jgs_taler_artikler/2005/et-hav-av-muligheter---en-ansvarlig-poli.html?id=273194

Regjeringen (2005b): "*Norge og Russland - naboer gjennom tusen år*" [online, besøkt 19.11.12]
- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/smk/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2005/norge_og_russland_naboer_gjennom.html?id=269904

Regjeringen (2006): "*Barentssamarbeidet*" [online, besøkt 19.11.12]
- URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/veiledninger/2006/ny-barentsekstra-tatt-fra-eks-barentstop.html?id=88485>

Regjeringen (2008): "*Om forholdet mellom Norge og Russland og utviklingen i Russland*" [online, besøkt 19.11.12]
- URL: http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/jgs_taler_artikler/2008/russland_nupi.html?id=517424

Regjeringen (2009a): "*The High North - Challenges and Opportunities. Perspectives on Norwegian-Russian cooperation*" [online, besøkt 19.11.12]

- URL:

http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/jgs_taler_artikler/2009/high_north_challenges.html?id=550795

Regjeringen (2009b): "*Norsk-russisk tiltaksplan underskrevet*" [online, besøkt 19.11.12]

- URL:

<http://www.regjeringen.no/nb/sub/europaportalen/aktuelt/nyheter.html?contentid=553563&id=684805>

Regjeringen (2010a): "*Overenskomst mellom Kongeriket Norge og Den Russiske Føderasjon om maritim avgrensning og samarbeid i Barentshavet og Polhavet*" [online, besøkt 14.10.12]

- URL: http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Folkerett/avtale_norsk.pdf

Regjeringen (2010b): "*Enighet mellom Norge og Russland i delelinjeforhandlingene*" [online, besøkt 14.10.12]

- URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/pressemeldinger/2010/Enighet-mellom-Norge-og-Russland-i-delelinjeforhandlingene-.html?id=601940>

Regjeringen (2010c): "*Fellesuttalelse om maritim avgrensning og samarbeid i Barentshavet og Polhavet*" [online, besøkt 14.10.12]

- URL: http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Folkerett/030427_norwegian.pdf

Regjeringen (2010d): "*Innledning om delelinjeavtalen på Harvard Law School, Program on Negotiation (PON)*" [online, besøkt 19.11.12]

- URL:

http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/jgs_taler_artikler/2010/pon.html?id=630003

Regjeringen (2011a): "*Folkerettslige spørsmål i tilknytning til Svalbard*" [online, besøkt 21.11.12]

- URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/folkerett/spesiell-folkerett/olkerettslige-sporsmal-i-tilknytning-til.html?id=537481>

Regjeringen (2011b): "*Norge og Russland ratifiserer delelinjeavtalen*" [online, besøkt 14.10.12]

- URL:

http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/pressemeldinger/2011/delelinje_ratifisering.html?id=646614

Regjeringen (2011c): "*Nærings- og handelsminister Trond Giske på St. Petersburg økonomiske forum*" [online, besøkt 03.11.12]

- URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/nhd/pressemeldinger/2011/narings-og-handelsminister-trond-giske-.html?id=648426>

Regjeringen (2012a): "*Sjømatens rolle i en ny geopolitikk*" [online, besøkt 19.11.12]

- URL:

http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/jgs_taler_artikler/2012/sjoemat.html?id=677316

Regjeringen (2012b): "*Norges formannskap i Barentsrådet 2011-13*" [online, besøkt 19.11.12]

- URL:

http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/veiledninger/2012/brosjyre_barentsraadet.html?id=670921

Rosneft (2012): "*Sakhalin-1*" [online, besøkt 19.11.12]

- URL:

http://www.rosneft.com/Upstream/ProductionAndDevelopment/russia_far_east/sakhalin-1/

Ruud, Morten og Ulfstein, Geir (2006): "*Innføring i folkerett*" 3. utgave. Oslo: Universitetsforlaget

Røkke, Turid (2001): "*Fornøyd og klar for ferie*" NRK [online, besøkt 17.11.12]

- URL: <http://nrk.no/nyheter/bakgrunn/1099334.html>

Shimotomai, Nobuo (1999): "The Yeltsin Factor", i Ivanov, Vladimir I. og Smith, Karla S. (red.): "*Japan and Russia in Northeast Asia - Partners in the 21st Century*" Westport, Connecticut: Praeger

SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) (2012): "*The SIPRI Military Expenditure Database*" [online, besøkt 17.11.12]

- URL: <http://milexdata.sipri.org/result.php4>

Smith, Mark A. (2003): "*Russo-Japanese Relations*" F84, Conflict Studies Research Centre. Surrey: Defence Academy of the United Kingdom

SSB (Statistisk sentralbyrå): "*Tabell 08809: Utenrikshandel med varer, etter varegruppe (en- og tosifret SITC) og land/handelsområde/verdensdel (1988-2011)*" Statistikkbanken [online, besøkt 29.10.12]

- URL:

http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?PXSid=0&nvl=true&PLanguage=0&tilside=selecttable/hovedtabellHjem.asp&KortnavnWeb=muh

Stortingsmelding nr. 30 (2004-2005): "*Muligheter og utfordringer i nord*" Oslo: Utenriksdepartementet

Stortingsproposisjon nr. 3 (2007-2008): "*Om samtykke til ratifikasjon av overenskomst av 11. juli 2007 mellom Norge og Russland om den maritime avgrensning i Varangerfjordområdet*" Oslo: Utenriksdepartementet

Støre, Jonas Gahr (2008): "*Norge og Russland*" Foredrag på NUPI 18.6.2008 [online, besøkt 12.11.12]

- URL: http://media01.smartcom.no/Microsite/dss_01.aspx?eventid=3185 Se 14:56-15:16

Tammes, Rolf (1997): *"Norsk utenrikspolitikk historie Bind 6, Oljealder 1965-1995"* Oslo: Universitetsforlaget

Togo, Kazuhiko (2010): *"Japan's Foreign Policy 1945-2009 - The Quest for a Proactive Policy"* Leiden: Brill

Touval, Saadia (2000): "The Impact of Multiple Asymmetries on Arab-Israeli Negotiations", i Zartman, William I. og Rubin, Jeffrey Z. (red.): *"Power and Negotiation"* Ann Arbor: The University of Michigan Press

Trenin, Dmitri (2002): *"The End of Eurasia – Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization"* Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace

Tsygankov, Andrei P. (2010): *"Russia's Foreign Policy – Change and Continuity in National Identity"* 2. utgave. Plymouth, U.K.: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Tymchenko, Leonid (2009): "Russia and the International Law Regime of the Arctic", i Bones, Stian og Mankova, Petia (red.): *"Norway and Russia in the Arctic"* Speculum Boreale no. 12

Tyshetskii, Igor (1993): "The Gorbachev-Kaifu Summit: The View from Moscow", i Hasegawa, Tsuyoshi, Jonathan Haslam and Andrew Kuchins (red.): *"Russia and Japan - an unresolved dilemma between distant neighbours"* Berkeley: International and Area Studies

Verdensbanken (2012): *"Gross Domestic Product 2011"* [online, besøkt 17.11.12]

- URL: <http://databank.worldbank.org/databank/download/GDP.pdf>

Voice of Russia (2012): *"Russia-Japan trade turnover to prove record-high in 2012"* [online, besøkt 19.11.12]

- URL: http://english.ruvr.ru/2012_10_31/Russia-Japan-trade-turnover-to-prove-record-high-in-2012/

Wagner, R. Harrison (1988): "Economic interdependence, bargaining power, and political influence", i *"International Organization"* 42(3)

Williams, Brad (2003): *"Hokkaido-Sakhalin Subnational Government Relations: Opportunities and Limits of Kankyô Seibi"* Doktorgradsavhandling i filosofi, Monash University

Williams, Brad (2007): *"Resolving the Russo-Japanese Territorial Dispute: Hokkaido-Sakhalin Relations"* Abingdon, Oxfordshire: Routledge

Yin, Robert K. (2003): *"Case study research – Design and Methods"*, 3. utgave. London: Sage

Zagorsky, Alexei (1999): "Russian-Japanese relations: back to the deadlock", i Chufirin, Gennady (red.): *"Russia and Asia - The Emerging Security Agenda"* SIPRI-publikasjon, Oxford: Oxford University Press

Zartman, William I. og Berman, Maureen R. (1982): *"The Practical Negotiator"* New Haven: Yale University Press

Zartman, William I. og Rubin, Jeffrey Z. (2000a): "The Study of Power and the Practice of Negotiation", i Zartman, William I. og Rubin, Jeffrey Z. (red.): *"Power and Negotiation"* Ann Arbor: The University of Michigan Press

Zartman, William I. og Rubin, Jeffrey Z. (2000b): "Symmetry and Asymmetry in Negotiation", i Zartman, William I. og Rubin, Jeffrey Z. (red.): *"Power and Negotiation"* Ann Arbor: The University of Michigan Press

Zinberg, Yakov (1998): "The Kurile Islands Dispute: Towards Dual Sovereignty", i *"IBRU Boundary and Security Bulletin"* 5(4)

Ørebech, Peter (2007): *"Norge og nordområdesuvereniteten - en folkerettslig studie av Svalbardtraktaten og delelinjen med Russland"* Nei til EU arbeidsnotat nr. 4/2007

Østreng, Willy og Prydz, Yngvild (2007): *"Delelinjen i Barentshavet: Planlagt samarbeid versus uforutsett konflikt?"* Perspektiv 04/07, Stortingets utredningsseksjon. Oslo: Stortinget

Åtland, Kristian, Tor Bukkvold, Morten Jeppesen og Iver Johansen (2005): *"Hvor går Russland? Fem scenarier om Russland og norsk sikkerhet i 2030"* Oslo: Abstrakt forlag